

kleio

H. In. V

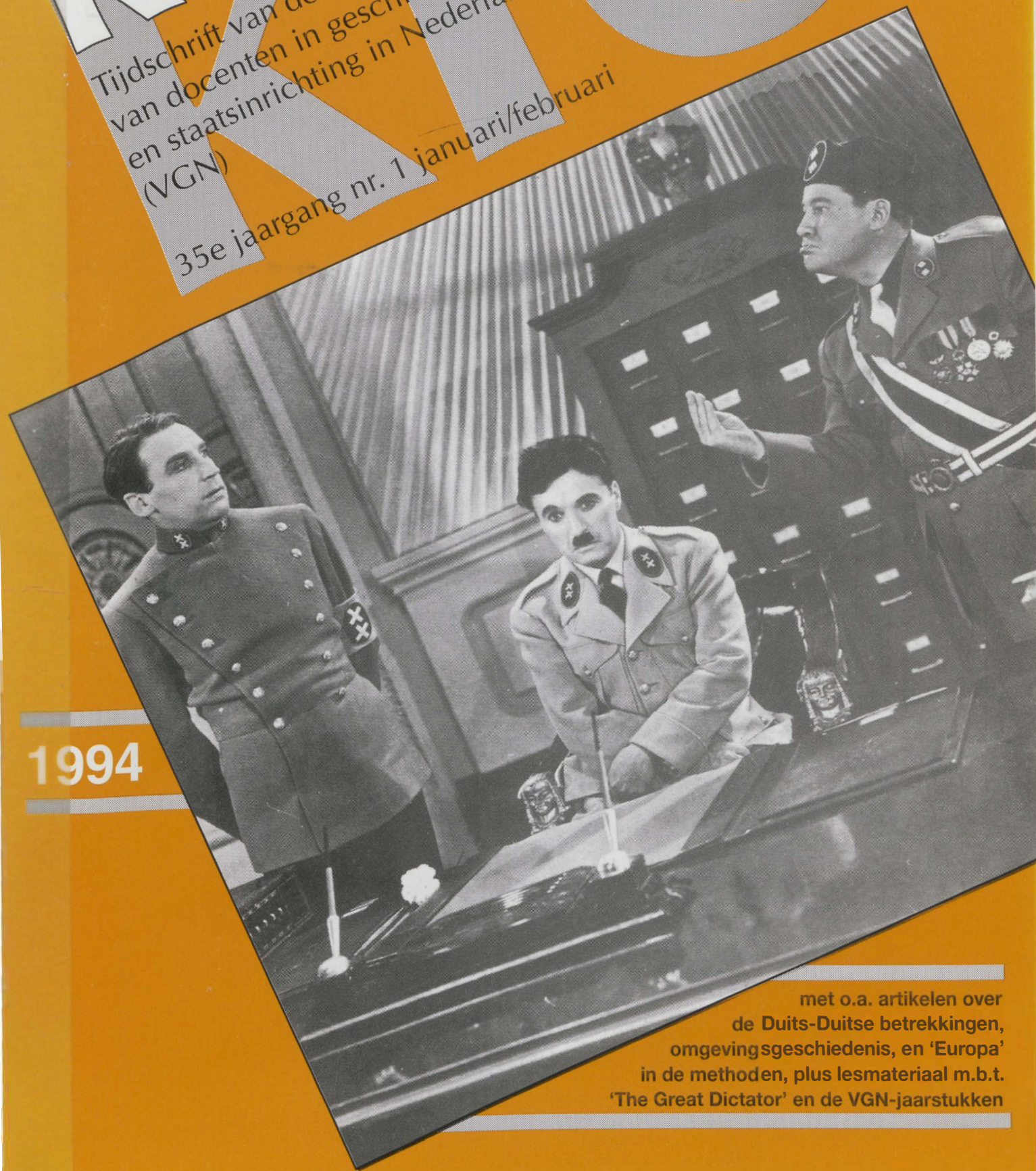
- 8 FEB. 1994

Tijdschrift van de vereniging
van docenten in geschiedenis
en staatsinrichting in Nederland
(VGN)

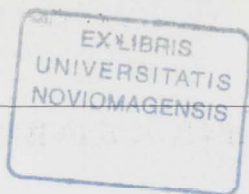
35e jaargang nr. 1 januari/februari

1994

met o.a. artikelen over
de Duits-Duitse betrekkingen,
omgevingsgeschiedenis, en 'Europa'
in de methoden, plus lesmateriaal m.b.t.
'The Great Dictator' en de VGN-jaarstukken

VGN

Vereniging van docenten in geschiedenis en staatinrichting in Nederland

Algemeen Bestuur

Mw. J. van der Leeuw-Roord, voorzitter (externe contacten, examenbureau/CEVO, vrouwen-geschiedenis, BAVO, internationale betrekkingen).
Louise Henriettestraat 16,
2595 TH Den Haag.
Tel. 070 - 38 24 872/38 53 669.

Mw. T. Perdeck-Schimmel, vice-voorzitter (contacten met historische verenigingen, congressen, Mavo/Vbo),
Timorstraat 27,
3818 CK Amersfoort.
Tel. 033 - 61 50 97.

Mw. H. Budé-Janssens, 1e secretaris (externe correspondentie, Platform VVVO, internationalisering, publiciteit),
Patrijslaan 12a,
2261 ED Leidschendam.
Tel. 070 - 32 77 923.

Mw. H.J.C. van Herwaarden-Rijlaarsdam, 2e secretaris (interne contacten, PABO, Hoger Onderwijs), Postbus 360,
2920 AJ Krimpen a/d IJssel.
Tel. 01807 - 12 298.

J. Schopman, penningmeester (financiën, ledenwerving, OAC, contacten Kleio). Jozef Israëlsstraat 58, 6521 MZ Nijmegen.
Tel. 080 - 22 47 69.

F.R. Kat (buitenlandse contacten, Atlantische Onderwijscommissie, Havo/Vwo, studiereizen),
Jeudestraat 4, 4011 GL Zoelen.
Tel. 03448 - 16 86.

M. Otten (volwasseneneducatie, PR, beroepsonderwijs, Clomatica, ledenwerving),
Deventerweg 60, 7203 AM Zutphen.
Tel. 05750 - 42160 (privé).
05700 - 70825 (werk).

L.M.I.V. Nolet, (didacticiteiten, lerarenopleiding, nascholing),
Reestraat 32, 6531 JM Nijmegen.
Tel. 080 - 550749 (privé),
080 - 459827 (werk)

VGN-fax: 070 - 38 53 669
VGN-giro: 128701
t.n.v. Penningmeester VGN
in Den Haag

U kunt zich opgeven als lid van de VGN bij de administratie Vreeswijkstraat 329, 2546 AK Den Haag. Wilt u daarbij aangeven tot welke categorie van leraren u behoort en op welk schooltype u werkzaam bent.

Voor 1994 bedragen de contributies:

1. Bij bezoldiging tot en met HOS-schaal 10 f 90,-
2. Bij bezoldiging vanaf HOS-schaal f105,-
3. Buitengewone leden (zij die niet meer in het onderwijs werkzaam zijn of zich nog bekwamen voor het leraarschap): f 75,-
4. Partnerlidmaatschap f130,-

Leden die minder dan 16 uur per week les geven kunnen in aanmerking komen voor een korting. Hiertoe moet u jaarlijks voor 1 december een verzoek indienen bij de penningmeester met vermelding van het aantal lessen, de school en de categorie waartoe u behoort.

kleio

Het blad van de VGN, verschijnt tien maal per jaar, incidenteel met katern voor leerlingen

Redactie

W.G.J. Rongen, voorzitter,
Antillen 4, 3524 EZ Utrecht.
Tel. 030 - 892580

J.A. de Ruiter, Almelo.
B. Engbers, Utrecht.

I.D. Verkuil, Hilversum
R.P. Slotboom, Utrecht.
J.L.G. van Oudheusden,
Waalwijk.

Mw. C.L. Peucker-Martin, Zeist.
H.S.J. Jansen, Nijmegen.

Secretariaat: J.A. de Ruiter,
Parkweg 5, 7602 JC Almelo.
Tel. 05490 - 60 987.

Eindredactie: Mw. T. Bogaerts-Stoopman, Omloop-West 9,
3402 XM IJsselstein.
Tel. 03408 - 8 35 76.

Alle leden van de VGN hebben een abonnement op Kleio. Niet-leden kunnen zich abonneren, maar reglementair komen alleen diegenen in aanmerking voor een abonnement zonder lidmaatschap, die niet werkzaam zijn als docent. Over uitzonderingen beslist het bestuur.

Voor 1994 kost een abonnement
Binnenland f 90,-
Buitenland, binnen Europa f120,-
Buitenland, buiten Europa (luchtpost) f130,-
Losse nummers f9.50

Informatie over het leerlingmateriaal in de serie Kleio-Didactic en andere uitgaven van de VGN vindt u in de Kleio-krant achter in het blad. U kunt bestellen door het betreffende bedrag over te maken op Postbanknummer 12 87 01 t.n.v. Penningmeester VGN te Den Haag. Wilt u op het girobiljet aangeven om welke nummers het gaat.

In Kleio kan geadverteerd worden.

Prijzen:
1 pagina f410,-
1/2 pagina f325,-
1/4 pagina f225,-
Voor informatie over andere formaten en inleverdata van de opnamemodellen kunt u zich wenden tot de eindredacteur.

ISSN 0165-6449

Het tijdschrift uit de serie 'Informationen zur politischen Bildung' bij KLEIO 9 wordt u gratis aangeboden door het Goethe-Institut in Amsterdam.

Het maakt deel uit van een serie van zes waarin de periode na de Tweede Wereldoorlog in Duitsland aan de orde komt. U zult er veel zaken in tegenkomen, die ook een plaats hebben in de stofomschrijving van 'De ontwikkeling van de parlementaire democratie in Duitsland 1871-1990'. Verder zijn een uitgebreide literatuurlijst en lessuggesties opgenomen.

Titels:

- 'Die Teilung Deutschlands 1945-1955' (nr. 232)
- 'Die Teilung Deutschlands 1955 bis zur Einheit' (nr. 233)
- 'Die Entstehung der Bundesrepublik Deutschland' (nr. 224)
- 'Die Bundesrepublik Deutschland 1949-1955' (nr. 168), 1955-1966 (nr.176) en 1966-1974 (nr.191)

U kunt de ontbrekende exemplaren bestellen door f9,- over te maken op postgiro 1354516 t.n.v. C. Bogaerts-Stoopman te IJsselstein. Geeft u bij uw overschrijving aan welk nummer u al heeft!!! Ook het hele pakket is verkrijgbaar, gireer daarvoor f12,50.

In dit nummer:

4 W. Melching - Wir sind ein Volk - Sind wir ein Volk?

De kwestie van een mogelijke hereniging van BRD en DDR speelde gedurende de afgelopen decennia in de beide Duitse staten altijd wel een zekere rol in de politiek. Met name de standpunten in de BRD komen in dit artikel aan de orde.

11 R. Wolfs, M. Tholey - Met een knipoog naar Europa. De kwaliteit van de Europese dimensie in hedendaagse geschiedenisboeken

1992 Was het jaar van 'Europa'. Er startte een gigantische campagne om de Nederlander om te bouwen tot Europeaan. In hoeverre is dit streven nu doorgedrongen in het standaard onderwijs? Dat onderzochten de auteurs in opdracht van het NICL voor een aantal vakken. U begrijpt het al, ook bij geschiedenis en staatsinrichting valt het niet mee. Van een enthousiasmerende Europa-didactiek is niet veel te merken!

16 A. Wilschut - Interpretaties en waarden. De structuurbegrippen verklaard (4)

Dit artikel is het laatste in een reeks waarin de auteur de structuurbegrippen in het nieuwe examen bespreekt vanuit de geschiedfilosofie. Aan de hand van Schama's geruchtmakende *The Embarrassment of Riches* wordt het begrip 'interpretatie' toegelicht. De kwestie van de 'waarden' wordt duidelijker door een voorbeeld uit de Amerikaanse geschiedschrijving.

24 T. van der Geugten - 'The Great Dictator'. Structuurbegrippen en vaardigheden oefenen

Met behulp van Chaplins' beroemde film kunt u de structuurbegrippen en bijbehorende vaardigheden 'bron/vraagstelling', 'oorzaken/gevolgen' en 'inleving/standplaatsgebondenheid' oefenen. Een tot op de minuut uitgewerkt serie van vier lessen met bijpassende filmfragmenten, geschreven bronnen en vragen is bijgevoegd.

32 R. van Kesteren en R. Camps - Omgevingsgeschiedenis

Hoe de omgeving met behulp van het archief de klas is in te brengen wordt getoond aan de hand van een project dat in het kader van het 650-jarig bestaan van de stad Venlo werd gestart. Een voorbeeld misschien voor een eigen aanpak. In het archief valt veel te halen.

En verder

35 In 't kort en recensies

40 Kleiokrant

Dit nummer bevat als middenkatern de stukken voor de Jaarvergadering van de VGN op 19 maart a.s. in Utrecht. Als u daarbij aanwezig wilt zijn, stuur dan de bon op uit de Kleiokrant. Er wordt dan met de lunch op u gerekend.

T2 b
7499

De betekenis van het nationale vraagstuk in de Bondsrepubliek

Wir sind ein Volk - sind wir ein Volk?

Willem Melching

In zijn lezing tijdens de nascholingsdag in Leiden met betrekking tot het examenonderwerp 'Duitsland' ging Willem Melching in op de Duits-Duitse betrekkingen. In navolging van de stofomschrijving kwam met name de politiek van West-Duitsland ten opzichte van de DDR aan de orde.

De kwestie van de eigen identiteit, Duits of Westduits en Oostduits speelde in de naoorlogse periode altijd een rol in de politiek van de beide staten. De hereniging blijkt echter het resultaat van een aantal niet-voorzien omstandigheden te zijn geweest en niet van een consistent Westduits beleid.

Dit artikel is op de lezing gebaseerd. Dr. W. Melching is verbonden aan de UvA.

Het lijkt wel alsof de opstellers van de stofomschrijving bij het woord 'nationalisme' aan niet veel anders denken dan schietpartijen op de Balkan. De rol van het nationalisme in de politiek en met name in de *politieke cultuur* ligt echter heel wat subtieler en ingewikkelder. Onder nationalisme verstaan we óók en vooral de pogingen om te komen tot een *zekere consensus over de eigen identiteit en alle hiermee samenhangende sentimenten en doctrines*. Dus ook in een stabiele staat zoals Groot-Brittannië, Frankrijk, Nederland of de Bondsrepubliek speelt het nationalisme *altijd* een belangrijke rol in de politiek en de politieke cultuur.

De Bondsrepubliek

Juist in Duitsland is er sprake van een sterke wisselwerking tussen de vraag 'wat nu eigenlijk de natie-Duitsland is?' en de aard en inrichting van het politieke systeem. Niet alleen onder Bismarck, Wilhelm II en Hitler, maar óók ná 1945 speelde het bepalen van de eigen identiteit een centrale rol in de ontwikkeling van de beide Duitse staten en de daarin actieve politieke partijen. Uiteraard was dit van invloed op de buitenlandse politiek van de Bondsrepubliek en de plaats van de BRD in het internationale systeem. Timothy Garton Ash beschrijft de

kleio

nummer 1/94
pagina's 4 en 5

In de stofomschrijving van het eindexamen zoals gepubliceerd in KLEIO zijn enkele opmerkelijke uitspraken te vinden:

"De Duitse deling heeft vanaf 1949 op geen enkel moment de kiem gevormd van een nieuw Duits nationalisme".

En iets verderop is zelfs sprake van: *"Het na 1945 verdwenen nationalisme"*.

sleutelpositie van Duitsland in het internationale systeem laconiek maar duidelijk: "Once, Europe was cut in two. The two parts were called West and East. The division itself was often labelled 'Yalta'. It was set in concrete in the Berlin Wall".

Ook in de dagelijkse binnenlandse politiek was de deling duidelijk aanwezig. Om enkele voorbeelden te noemen: de eis tot hereniging in de grondwet, elke Duitse regering diende te streven naar herstel van de grenzen van 1937, de centrale positie van de bondskanselier, de diepe en vooral emotionele conflicten tussen SPD en CDU, de ingewikkelde en belangrijke positie van Berlijn, de afgebroken relaties met 15 miljoen landgenoten in de oostelijke zone en het gedeeltelijke verlies van de soevereiniteit. Daarbij kwam ook nog de positie van de *Heimatvertriebene* en de daarmee samenhangende traumatische en moeilijke relaties met onder andere Polen en Tsjecho-Slowakije.

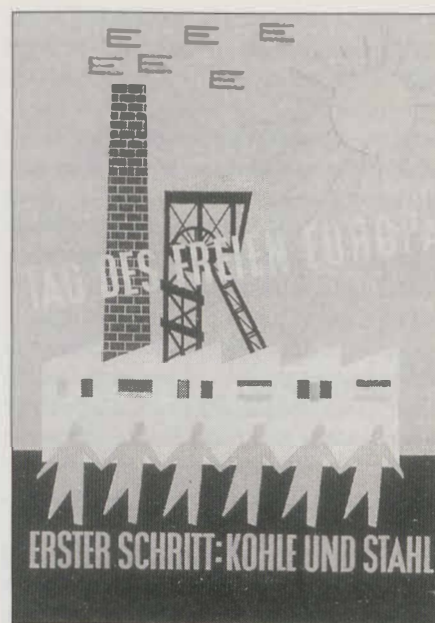
Ook wanneer de hereniging niet hoog op de agenda stond, speelde het standpunt ten aanzien van deze vraag wel degelijk een rol in de beoordeling van politici en partijen: op grond van vermeend revanchisme, defaitisme of neutralisme werden politieke vrienden en vijanden beoordeeld.

Op een wat ander niveau speelde de deling een rol in de verwerking van het verleden; mócht de BRD wel aanspraken maken op een hereniging? of was het beter de deling als een straf te ondergaan? In laatste instantie zou het ongedaan maken van de deling natuurlijk het definitieve bewijs zijn dat Duitsland weer volledig geaccepteerd werd door de buurlanden en de Geallieerden. Niet voor niets hadden de vier Geallieerden het laatste woord inzake de hereniging.

Deze plicht om de eigen Duitse identiteit onder woorden te brengen en in politieke standpunten om te zetten kreeg nog een extra beladenheid door een drietal externe omstandigheden. In de eerste plaats vond de vorming van een nieuw politiek systeem in Duitsland plaats in de schaduw van het Derde Rijk. Dit was een niet geringe belasting voor Duitsers die schoon schip wilden maken en een nieuw politiek systeem wilden oprichten. In de tweede plaats moesten beide Duitslanden tot voor kort genoeg nemen met een beperkte soevereiniteit. In de derde plaats werden beide Duitslanden door de respectievelijke bondgenoten soms zo innig gekoesterd dat politici in beide Duitse staten het wel eens akelig benauwd kregen. Aan de andere kant werden ze keer op keer ge-

Wervingsaffiches voor de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (1952): 'Westbindung'.

passeerd, zo niet geschofferd door hun dierbare bondgenoten, en bleek de Duitse emancipatie nog lang niet voltooid te zijn.

Adenauer: een Duitse carrière

Wanneer we West-Duitsland in 1945 vergelijken met de toestand van het land zo'n tien jaar later, dan valt onmiddellijk op dat West-Duitsland zich binnen tien jaar van een totaal verslagen en geminachte tegenstander kon opwerken tot de status van een gewaardeerde bondgenoot en een belangrijke economische partner.

De vraag is hoe dat mogelijk was?

Het kortst denkbare antwoord op deze gecompliceerde vraag is: Konrad Adenauer. De Duitse historicus Arnulf Baring heeft de geschiedenis van de Bondsrepubliek wel eens kort samengevat met de woorden: *Im Anfang war Adenauer* - In den beginne was er Adenauer.

In september 1949 werd Adenauer met slechts één stem meerderheid, namelijk zijn eigen stem, tot bondskanselier gekozen. Weinigen zullen vermoeden hebben dat deze krasse 73-jarige tot en met 1963 een ijzeren greep op de Westduitse binnenlandse én buitenlandse politiek zou hebben. Hij was in 1917 burgemeester van Keulen geworden en bleef dit ambt vervullen tot hem dit in 1933 door de nazi's onmogelijk werd gemaakt. Onder het nazi-regime werd hij enkele malen gear-

resteerd en in concentratiekampen opgesloten. Het grootste deel van de jaren 1933-1945 verbleef hij echter in de provincie en hield hij zich onledig met het kweken van rozen en het doen van uitvindingen. In 1945 werd hij door de Amerikanen vanwege zijn onbesproken politieke gedrag, weer benoemd als burgemeester. Keulen lag echter in de Engelse zone en Adenauer werd korte tijd later door de Engelsen aan de kant gezet, ze vonden hem te oud en eigenlijk niet meer geschikt voor dit zware ambt. Door deze gedwongen werkloosheid kon Adenauer zich geheel en al wijden aan de opbouw van het partijapparaat van de CDU en nadenken over de toekomst van Duitsland.

Typerend voor zijn realisme en scherpzinnigheid is een brief uit 1945 aan een vriend waarin hij met verbazingwekkende nauwkeurigheid en realisme de situatie waarin Duitsland was terecht gekomen, beschreef: *'Rusland trekt zich steeds meer terug uit de samenwerking met de andere geallieerden en regeert in de bezette gebieden geheel naar eigen goeddunken. In de door Rusland bezette gebieden heersen nu al geheel andere economische en politieke toestanden dan in het overige deel van Europa. Daardoor is de scheiding van Oost-Europa, het Russische deel, en West-Europa een feit.'*

In deze brief bracht Adenauer de essenties van zijn latere politiek onder woorden: de angst voor een blijvende deling van Duitsland, zijn anti-communisme, een oriëntatie op het Westen en een zeker wantrouwen ten aanzien van zijn mede-Duitsers. Gezien zijn belevenissen in de periode 1933-1945 had

hij weinig vertrouwen in de menselijke natuur in het algemeen en in de Duitser in het bijzonder.

Zoals bij wel meer succesvolle politici het geval is, waren Adenauers ideeën betrekkelijk simpel en schuilde zijn kracht juist in de overzichtelijkheid van zijn opvattingen en de grote hardnekkigheid en sluwheid waarmee hij zijn doelen nastreefde.

Deze kwamen in het kort neer op een accepteren van de deling, het aangaan van een vertrouwensrelatie met de Verenigde Staten en het nastreven van een herovering van de Duitse soevereiniteit. Dit laatste met name door het voeren van een eigen buitenlandse politiek en de onvermijdelijke herbewapening.

Door deze koers van *Westbindung* wist hij zich bovendien te onderscheiden van de SPD en de sociaal-democratische leider Kurt Schumacher.

Wat betreft de zogenaamde 'DDR' ofwel de *Sowjetische Besatzungszone* (SBZ), was Adenauer duidelijk: het regime van Ulbrichts SED moest volstrekt worden genegeerd.

Adenauer was een aanhanger van de zogeheten *Magnettheorie* en de *Politik der Stärke*. De BRD moest zo sterk worden dat de aantrekkingskracht van de DDR tot een minimum zou dalen en de Oostduitse economie en dictatuur dientengevolge zouden instorten. Alleen vanuit een krachtige positie was een dergelijke politiek mogelijk: dat betekende dus geen concessies aan de Sovjet Unie, laat staan aan de DDR.

Een andere consequentie van deze politiek was dat de Bondsrepubliek zo snel mogelijk in West-Europa diende te integreren. In de buitenlandse politiek betekende dit dat Adenauer gretig initiatieven steunde of zelf ontplooiden waardoor de Bondsrepubliek betrokken kon raken bij enigerlei Europese

samenwerking of zelfs een Duitse bijdrage aan de verdediging van West-Europa, hetzij in NAVO-verband, hetzij in een andere samenhang zoals de Europese Defensie Gemeenschap.

De politiek van de SPD

Het zou een misverstand zijn om te denken dat Adenauer zich met deze politiek onmiddellijk populair maakte in de binnenlandse politiek. Integendeel: de harde lijn ten aanzien van de DDR, het accepteren van de *Westbindung* als enige beleidsoptie en zijn eigenzinnige regeringsstijl leidden tot harde polarisatie zowel binnen als buiten de eigen partij. Prominente partijleden verlieten de CDU uit onvrede met de harde *Ostpolitik*. Ook de coalitie-partner FDP was niet altijd even gecharmeerd van zijn optreden. Adenauers initiatieven op defensiegebied en het uitzicht op Duitsers in uniform maakten dat de vredesbeweging en anti-militaire stromingen zoals de *Ohne Mich Bewegung* tijdelijk grote aanhang verwierven.

Electoraal was Adenauer na verloop van tijd redelijk succesvol, mét de steun van de Beierse CSU wist hij een groeiend aantal kiezers te trekken. Hij haalde in 1957 met de weinig inspirerende slogan *Keine Experimente* zelfs een absolute christen-democratische meerderheid.

De grootste conflicten had Adenauer echter met de oppositiepartij de SPD.

In tegenstelling tot de rechtlijnige, bijna dogmatische politiek van de *Westbindung*, maakte de SPD in de jaren vijftig een weifelende en vaak weinig consistente indruk.

Kurt Schumacher verwachtte dat de SPD, gezien haar democratische verleden, een centrale rol zou gaan spelen in de BRD. Omdat hij weigerde te accepteren dat de Geallieerden als hoogste gezag liever met de pragmatische CDU samenwerkten, verlieten de contacten tamelijk stroef. Al snel namen Schumacher en na 1952 zijn opvolgers moeizame en weinig realistische standpunten in, ook vielen de verkiezingsresultaten nogal tegen.

Kern van het SPD-standpunt tot ongeveer 1960 was de weigering om het westerse bondgenootschap te accepteren. De SPD meende dat alleen een neutraal, maar bewapend, Duitsland de hereniging kon brengen.

Aangezien de internationale situatie van Koude Oorlog en blokvorming weinig ruimte liet voor een dergelijk scenario bleef de *Deutschlandpolitik* van de SPD op een wel erg theoretisch niveau steken.

Een affiche waarschuwt voor de mogelijke gevolgen van een terugtrekking van de bezettingsmogendheden.

Toen de SPD in 1959 afstand deed van het marxisme in het partijprogramma en in juni 1960 Herbert Wehner in een legendarische redevoering het belang van het NAVO-lidmaatschap erkende, kon de SPD wel een serieuze gesprekspartner worden.

Deze partijrevolutie van 1959-1960 bracht nieuwe leiders naar voren die op lokaal niveau al succesvol waren en zich eindelijk op nationaal niveau wilden ontplooiën. Ik denk hierbij onder andere aan figuren als Willy Brandt en Helmut Schmidt. Electoraal wierp de nieuwe lijn vruchten af, de positie van de SPD in de Bundestag verbeterde al aanzienlijk in de verkiezingen van 1961 en 1965.

Politik der Stärke: balans

Het sterk nationalistische en daardoor neutralistische standpunt van de SPD had in de jaren vijftig dus weinig succes. Hoe moet echter de politiek van Adenauer in deze periode beoordeeld worden?

In veel opzichten was deze buitengewoon succesvol. De emancipatie van de Bondsrepubliek binnen West-Europa liep voorspoedig: economische samenwerking binnen de EGKS en later de EEG en vanaf 1955 zelfs militaire samenwerking in het kader van de NAVO. Ook werd Duitsland langzamerhand weer soeverein: er kwam een eigen ministerie van Buitenlandse Zaken en later ook nog een van Defensie. Economisch ging het de West Duitsers voor de wind: met het nieu-

we Volkswagentje werden tulpenvelden en zelfs heuse Alpentoppen bezocht.

De les voor de Duitsers was duidelijk: de profilering van de Bondsrepubliek als een democratische, kapitalistische en anti-communistische staat wierp vruchten af.

Helaas was op één punt de politiek van Adenauer niet al te succesvol: door de *Politik der Stärke* werd de hereniging of zelfs maar de ineenstorting van de DDR niet naderbij gebracht.

Aanvankelijk leek zijn *Magnettheorie* wel te werken, in de loop van de jaren vijftig vertrokken miljoenen Oostduitsers naar het Westen om de deprimerende sfeer van planeeconomie, onderdrukking en betutteling te ontvluchten. Maar aangezien de Sovjet Unie vanaf ongeveer 1954 vastbesloten was de DDR te steunen, gaf Chroetsjov uiteindelijk toestemming aan Ulbricht om iets aan deze 'inwendige bloeding van het socialisme' te doen. Vanaf 1958 werd de Russische druk opgevoerd en werd de positie van Berlijn weer omstreden. Deze tweede Berlijn-crisis bereikte in de zomer van 1961 een climax. Op zondag 13 augustus 1961 verrees in Berlijn een Muur. Onder de bezielende leiding van de jonge maar ambitieuze Erich Honecker werd stevig doorgewerkt en in één klap zag het wankel regime kans om zich te stabiliseren.

De lessen van de Muur

De bouw van de Muur is natuurlijk een van de meest bizarre en tegelijkertijd tragische gebeurtenissen in de na-oorlogse geschiedenis. Afgezien van het menselijke leed dat dit bouwwerk met zich meebracht, waren er ook een aantal politieke lessen te leren. Zo bleek dat de Geallieerden in het geheel niet geïnteresseerd waren in felle of krachtige reacties. Zo lang hun belangen in West-Berlijn gerespecteerd werden was de blokkade van het grensverkeer tussen Oost en West-Berlijn hun beslist geen nucleair risico waard.

Adenauer merkte dat zijn positie binnen de CDU en CSU ernstig beschadigd was: zijn aarzelingen om in verkiezingstijd naar Berlijn te gaan, zijn weinig elegante omgang met Willy Brandt, burgemeester van Berlijn, en het gebrek aan steun van de bondgenoten maakten duidelijk dat zijn carrière op een einde liep. De *Politik der Stärke* bleek niet meer te werken, tot zijn schrik bleek de bouw van de Muur niet het begin maar het einde van een crisis te zijn!

Ook Willy Brandt en de SPD trokken lessen uit de gebeurtenissen. Juist in een periode waarin zij zich los probeerden te maken van de erfenis van Schumacher en het beleid uit de jaren vijftig was er ruimte voor nieuwe denkbeelden. Net zoals Adenauer naar aanleiding van de nieuwe realiteiten in 1949-1950 enkele duidelijke en succesvolle uitgangspunten formuleerde, zo kon ook Willy Brandt, geassisteerd door adviseurs als Egon Bahr, na de bouw van de Muur een viertal premissen inzake de *Ostpolitik* formuleren. In de eerste plaats was duidelijk dat de DDR door de bouw van de Muur zichzelf politieke stabiliteit had gegeven. In de tweede plaats zou een volharding in het niet-erkennen van de DDR op de lange duur tot problemen leiden: alleen door contacten zou er sprake kunnen zijn van verandering in de status quo, of zoals Egon Bahr het in 1963 formuleerde: *Wandel durch Annäherung*, verandering door toenadering.

In de derde plaats was duidelijk dat door de sterke binding in hun eigen blok een Duitse *Alleingang* noch door de Verenigde Staten, noch door de Sovjet Unie getolereerd zou worden. Elke Duits-Duitse toenadering zou dus door Washington, maar óók door Moskou moeten worden goedgekeurd. In plaats van Moskou te negeren zou er in de luwte van de Amerikaans-Russische détente een goede verstandhouding met Rusland moeten worden gecreëerd.

De vierde les was dat het hardnekkige ontkennen van het bestaan van de DDR de Bondsrepubliek chantabel maakte. Adenauer was immers afhankelijk van de welwillendheid van de andere NAVO-partners om, vanwege de Hallstein-doctrine, zelf ook af te zien van een erkenning van de DDR.

Politici als Brandt, Bahr en natuurlijk ook Schmidt begrepen al snel dat een de-facto erkenning van de DDR de Bondsrepubliek in de internationale politiek aanzienlijk meer handelingsvrijheid zou verschaffen.

Door de desintegratie van de christendemocratische-liberale coalitie kreeg de SPD en met name Willy Brandt in 1966 de kans om deze nieuwe concepten ook in politiek om te zetten. Na de val van het kabinet Erhard werd een *Grosse Koalition* opgericht en Brandt werd minister van Buitenlandse Zaken in het kabinet Kiesinger. Voor het eerst sinds 1930 zat de SPD weer in de regering.

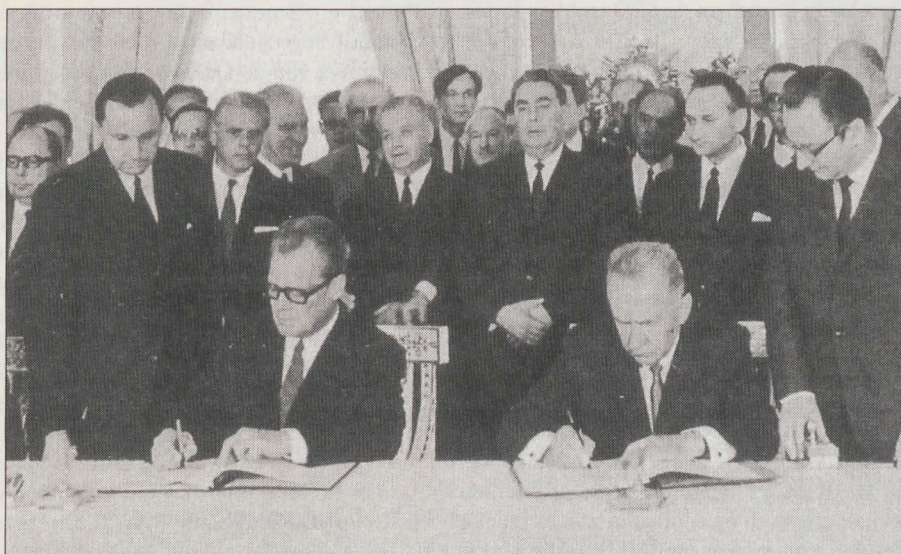
De Ostpolitik

Ook al maakte Brandt als minister van Buitenlandse Zaken in het kabinet-Kiesinger een einde aan de verstarrende Hallstein-doctrine, tóch merkte hij dat ten aanzien van het Oostblok en de DDR een weinig constructieve uitvoering kon worden geven aan het adagium *Wandel durch Annäherung*. Het streven naar samenwerking met de FDP lag dan ook voor de hand. Onder de leuze 'Mehr Demokratie wagen' wonnen SPD en FDP op het nippertje de verkiezingen van 1969. De *Machtwechsel* was een voldongen feit, voor het eerst sinds 1949 stonden de christendemocraten aan de kant.

De regering Brandt met de FDP'er Scheel als minister van Buitenlandse Zaken maakte, in het milde klimaat van de internationale ontspanning, een vliegende start met de Ostpolitik. Tussen 1970 en 1973 veranderden de relaties tussen de BRD en het Oostblok en

1 mei demonstratie in 1968.

Willy Brandt en Alexej Kosygin tekenen het Verdrag van Moskou.

met name de DDR, op fundamentele en revolutionaire wijze.

Indachtig de wijsheid dat de weg naar Oost-Berlijn via Moskou liep, nam Walter Scheel, ijverig gesecondeerd en gesouffleerd door Egon Bahr, contact op met de Sovjet Unie. In het begin van 1970 werden de eerste onderhandelingen over een vriendschapsverdrag geopend.

Op het Duitse toneel vonden de eerste officiële bezoeken plaats. Brandt reisde in maart 1970 naar Erfurt waar hij door een uitzinnig Oostduits publiek werd ontvangen. Van enige soepelheid bij de Oostduitsers was echter voorlopig nog geen sprake. Zij eisten onvoorwaardelijke erkenning van de Oostduitse soevereiniteit, een eis die gezien de Westduitse grondwet, meer gericht leek op torpedering van de *Annäherung* dan op een verbetering van de sfeer.

De ondertekening van het verdrag van Moskou op 12 augustus 1970 betekende dat de Sovjet Unie een toenadering tussen de BRD en de DDR niet meer in de weg zou staan. Ook de Polen werden voldoende gerustgesteld door de erkenning van de Oder-Neisse grens. In december 1970 werd het verdrag van Warschau getekend. Brandts knieval in Warschau bezorgde hem ook nog eens wereldfaam als een 'goede Duitser' en de Nobelprijs voor de vrede.

Het laatste stukje van de puzzel viel in september 1971 op zijn plaats met het *Vier-Mächte-Abkommen*, waarin de vier Geallieerden de bijzondere status van Berlijn erkenden en de band tussen West-Berlijn en de BRD garandeerden. Voortaan zou het verkeer van en naar Berlijn slechts oppervlakkig gecontroleerd worden. Voor de DDR betekende dit dat Berlijn, 'de doorn in het vlees van het socialisme', stevig zou blijven zitten.

De Sovjets oefenden achter de schermen druk uit op de onwillige Oostduitsers. Dit resulteerde in mei 1971 in de vervanging van Walter Ulbricht door Erich Honecker.

Deze laatste zag in de ontspanning een mogelijkheid om de geloofwaardigheid van het Oostduitse regime op te vijzelen en koos voor een koers van onderhandelingen met de BRD. De al in 1970 begonnen gesprekken kregen nu aanzienlijk meer vaart. Met de onnavolgbare formule dat de DDR wel als *zelfstandige* staat maar *niet als buitenland* werd erkend, was de weg vrij voor een regeling van de verhoudingen tussen beide Duitslanden.

In 1972 was het *Grundlagenverdrag* gereed.

De protesten van rechts dat de socialisten het vaderland hadden verraden maakten weinig indruk op de kiezers. De verkiezingen van november 1972, met de *Ostverträge* als inzet, waren een eclatante overwinning voor de SPD.

In 1973 namen de BRD en de DDR eindelijk plaats in de bankjes van de VN. In 1975 werden de verschillende regelingen in Helsinki nogmaals door alle omwonenden bevestigd.

Na het verdrag: de paradox van de toenadering

In zekere zin had deze normalisering van de Duits-Duitse betrekkingen op de langere termijn paradoxale consequenties: een erkenning van de DDR maakte meer contacten mogelijk, maar dit betekende tegelijkertijd een versterking van de legitimiteit ervan. Zowel intern als extern was nu duidelijk dat er twee Duitse staten bestonden.

In laatste instantie was de *neue Ostpolitik* van Brandt dus net als die van Adenauer gedoemd vast te lopen. Toenadering bracht weliswaar verandering, maar verandering was niet hetzelfde als hereniging. Integendeel, het Oostduitse regime was vastbesloten de toenadering te gebruiken voor de versterking van het eigen gezag. Bovendien, wanneer meer contacten de fundamenteen van de DDR zouden ondermijnen dan zou het regime in Oost-Berlijn deze contacten onmiddellijk minimaliseren.

Aan de andere kant zouden intensere contacten alleen plaats kunnen vinden wanneer de BRD het herenigingsstreven zou opgeven en dat was gezien de historische ontwikkeling én de grondwet volstrekt ondenkbaar. Kortom, na de euforie van de jaren 1970-1973 kwam de saaie routine van de Duits-Duitse betrekkingen.

Opmerkelijk is overigens dat het Oostberlijnse regime er in slaagde om de touwtjes strak in handen te houden en het ritme aan kon geven.

De paradox van de toenadering vormt dan ook de achtergrond van de ontwikkelingen in de *Deutschlandpolitik* in de DDR en de BRD in de loop van de jaren zeventig en begin jaren tachtig.

In de DDR werd overgegaan op een politiek van *Abgrenzung*. Dat betekende dat op ideologisch gebied de touwtjes strak werden aangehaald. Zowel binnen als buiten de partij was erg weinig ruimte voor andersdenkenden. In tegenstelling tot zijn voorganger Ulbricht was bij Honecker zelfs elke toespraak op hereniging van de baan. In het openbaar spraakgebruik werd zoveel mogelijk elke herinnering aan Duitsland verwijderd. Zo verloren allerlei instellingen hun predikaat *deutsch* of *Deutschland*, toppunt in deze ontwikkeling was dat de tekst van het eigen volkslied taboe werd verklaard vanwege de toespelingen op de Duitse eenheid.

De DDR beschouwde zichzelf als *sozialistischer Staat deutscher Nation*. De relaties met de BRD waren niet anders als die met Oostenrijk en Zwitserland: een gewoon buitenland waar ze toevallig ook Duits spraken.

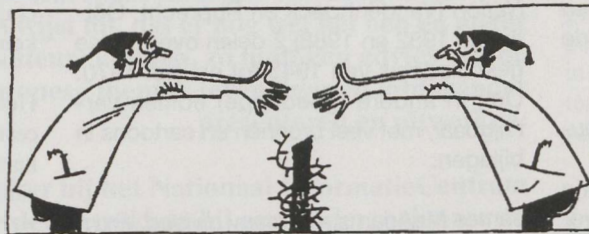
Heel duidelijk in deze *Abgrenzung* is de poging om de DDR te profileren als 'het andere en het betere' Duitsland.

De complexe Duitse geschiedenis had na de catastrofe van het Derde Rijk geresulteerd in twee eindprodukten: de goede tradities waren uitgemond in de DDR en al het slechte was in de revanchistische, militaristische BRD terecht gekomen.

In de BRD werd na de afwisseling van Brandt door Helmut Schmidt in 1974 de toon wat zakelijker; wel werden er allerlei technische kwesties geregeld en ook het reisverkeer voor DDR-burgers werd enigszins verbeterd. Ook na de *Wende* van 1982 en de val van Helmut Schmidt nam de regering van Helmut Kohl deze lijn over, de voormalige *die-hards* zaten nu geheel en al op de lijn van de SPD en de FDP. Zelfs Franz Joseph Strauss werd bekeerd tot een vriendelijke politiek ten aanzien van de DDR, vooral toen hij ontdekte dat er in de arbeiders- en boerenrepubliek zeer interessante zaken vielen te doen voor zijn Beierse cliëntèle.

Eenmaal in de oppositie verzeild geraakt en zonder de strakke leiding van Schmidt en Wehner, kon binnen de SPD vleugelvorming ontstaan en was er sprake van flirts met alternatieven voor de eenduidige *Westbindung*. Er doken allerlei interessante scenario's op, die varieerden van een neutrale zone tot confederatie-gedachten in een geheel nieuw vormgegeven *Mitteleuropa*. Alleen zo zou een einde kunnen komen aan het in deze kringen verafschuwde 'blokdenken'.

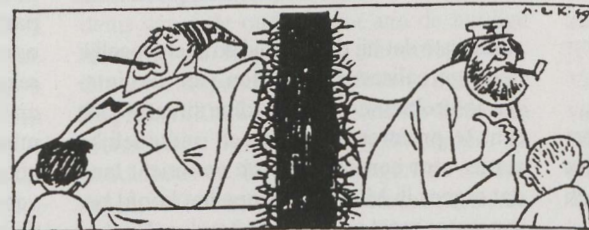
Ook meende de SPD óók vanuit de oppositie nog steeds contacten met de SED te moeten onderhouden. Dit werd hun door dissidente Oost Duitsers bepaald niet in dank afgenomen.

1945: „Bruder!“

1955: „Mein lieber Vetter!“

1965: „Ach ja, – wir haben irgendeinen entfernten Verwandten im Ausland...“

Strikt genomen waren deze pogingen om nieuw elan te brengen in de Duits-Duitse betrekkingen niet geheel onlogisch, immers doorgaan op de weg van Kohl zou een hereniging heus niet dichterbij brengen.

Een Duitse revolutie

De sterk afwijzende reacties van de gestaalde kaders in de DDR op de hervormingen van Gorbatsjov waren nogal onbehouden, maar bepaald niet ondoordacht. Het was evi-

dent dat zodra er in de DDR zou worden afgeweken van het rechte pad van de centrale commando-economie en de neo-stalinistische repressie en er werkelijk plaats zou worden gemaakt voor dissidente geluiden, de staat zichzelf beter zou kunnen opheffen. Immers, wie zat er nu te wachten op een kapitalistische DDR? Alleen het duidelijke contrast met de BRD gaf de DDR een bestaansreden.

De druk op het regime begon al eerder dan de legendarische herfst van 1989.

Achteraf is goed te zien dat de koopkracht van de DDR-economie al vanaf 1985 langzaam inkromp. De langzame ondergang van wat eens de sterkste economie van het Oost-

blok was, bereikte in deze periode een dieptepunt. De DDR moest nu grote sommen gelds gaan lenen om aan de rente-verplichtingen te kunnen voldoen: van investeringen in de infrastructuur of het machinepark was beslist geen sprake meer. De ontevredenheid nam sterk toe, typerend hiervoor is dat het aantal aanvragen voor emigratie naar de Bondsrepubliek scherp steeg.

Ondanks hoofdartikelen in *Neues Deutschland* waarin de SED haar waardering uitsprak voor de wijze waarop de Chinese partijleiding een einde had gemaakt aan de demonstraties op het Tienamenplein, kwamen vanaf begin oktober 1989 elke maandagavond in Leipzig grote demonstraties op de been. Al snel vond dit voorbeeld navolging in andere steden. De deMONTAGe van de eerste socialistische staat op Duitse bodem was begonnen.

Dat de demonstranten in de *Heldenstadt* Leipzig en elders, al snel de leus *Wir sind das Volk* veranderden in *Wir sind ein Volk* is niet zo verwonderlijk als wel wordt voorgesteld. De eis tot de Duitse eenheid was sinds 1949 in het *Grundgesetz* vastgelegd, de retoriek van Westduitse politici was via de televisie in Oostduitse huiskamers altijd bijzonder serieus genomen. Bovendien, wat zou het nut zijn van het voortbestaan van de Oostduitse staat?

Dit laatste punt werd door de demonstranten sneller gevoeld dan door de Westduitse politici die met moeite hun oude denkraam konden loslaten.

Ondanks alle kritiek die Kohl te verduren heeft gekregen is en blijft het nog steeds zijn

LITERATUUR

Timothy Garton Ash, *In Europe's name. Germany and the divided continent* (Jonathan Cape, London 1993)
Vlot geschreven werk over de *Ostpolitik* tot en met de ineenstorting van de Muur. Ook in het Nederlands verkrijgbaar.

Arnulf Baring, *Machtwechsel. Die Ära Brandt-Scheel* (Deutsche-Verlags-Anstalt, Stuttgart 1982) Standaardwerk over periode 1969-1974.

Arnulf Baring, *Außenpolitik in Adenauers Kanzlerdemokratie. Bonns Beitrag zur Europäischen Verteidigungsgemeinschaft* (Oldenbourg Verlag, München en Wenen 1969) Klassieker over de beginperiode van de Bondsrepubliek.

Peter Bender, *Neue Ostpolitik. Vom Mauerbau zum Moskauer Vertrag* (DTV, München 1986) Praktisch deeltje uit een interessante reeks studies over belangrijke momenten uit de recente Duitse geschiedenis.

Otto Dann, *Nation und Nationalismus in Deutschland. 1770-1990* (Verlag C.H. Beck, München 1993).

Mary Fulbrook, *The divided nation. A history of Germany 1918-1990* (Oxford University Press, New York en Oxford 1992) Compact en vlot geschreven handboek.

Ronald Havenaar, *Van Koude Oorlog naar nieuwe chaos. 1939-1993* (Van Oorschot, Amsterdam 1993)

Fraai overzicht van de na-oorlogse internationale politiek met daarin ruime aandacht voor het Duitse probleem.

Harold James en Marla Stone ed., *When the Wall came down. Reactions to German unification* (Routledge, New York en Londen 1992) Interessante bronnenverzameling.

Cristoph Kleßmann, *Die doppelte Staatsgründung en Zwei Staaten, eine Nation* (Vandenhoeck en Ruprecht, Göttingen 1982 en 1988) 2 delen over Duitse geschiedenis van 1945 tot en met 1970. Ook in andere (goedkope) edities verkrijgbaar, met veel bronnen en cartoons in bijlagen.

James McAdams, *Germany divided. From the Wall to reunification* (Princeton University Press, Princeton 1993) Belangrijk overzichtswerk, voor groot deel gebaseerd op interviews en (Oostduits) archiefmateriaal.

Thomas Nipperdey, *Nachdenken über die deutsche Geschichte. Essays* (DTV, München 1990) Bundel met zeer opmerkelijke opstellen.

verdiende dat hij de eenheid zo snel mogelijk heeft gerealiseerd. Afgezien van alle integratie-problemen is de huidige situatie toch echt te prefereren boven een onduidelijke status voor een economisch ontwricht land dat ergens in Midden-Europa het hoofd boven water moet proberen te houden. Nu is er tenminste enige kans dat het recept van de *Westbindung* nogmaals een heilzame werking kan hebben.

Het ironische van deze afloop is natuurlijk wel dat de Duitse hereniging het resultaat is van een aantal zeer onvoorziene omstandigheden en niet of nauwelijks het resultaat van een consistent Westduits beleid.

Conclusie

Het is hopelijk duidelijk geworden dat het politieke systeem én vooral ook de politieke cultuur zich altijd ontwikkelt in relatie met

een duidelijk besef over de eigen identiteit. Het unieke van de Duitse geschiedenis is dat deze vraag altijd een zeer grote, zo niet dominante rol heeft gespeeld. Zonder overdrijven kan worden gesteld dat het nationale vraagstuk de belangrijkste *grondtoon* van de Duitse politieke cultuur is geweest en de periode ná 1945 is daar beslist geen uitzondering op.

In de definiëring van het "zelfbeeld" en het vaststellen van politieke waarden en normen was de deling van cruciale betekenis. Om zich te onderscheiden als het betere Duitsland probeerde de BRD anti-communistisch, anti-totalitair, atlantisch, kapitalistisch en tolerant te zijn. Dit waren de kaders waarbinnen de parlementaire democratie en de politieke partijen zich verder konden ontwikkelen.

Het is verleidelijk om door de snelle en succesvolle aanpassing van de Duitsers en met name de West Duitsers na 1949 tot de conclusie te komen dat Duitsland nu eigenlijk wel weer een 'normaal' land is. Volgens mij zijn de auteurs van de stofomschrijving voor deze verleiding bezweken. Net zo goed als hun Duitsland-beeld van vóór 1945 tamelijk voorspelbaar en cliché-matig is vol met boze *Junker*, klassebewuste socialisten en natuurlijk de onvermijdelijke *unpolitische Bildungsbürger*, zo willen ze na 1949 of in ieder geval na 1973 Duitsland zo graag als een *ganz normaler Staat* zien.

De tragische werkelijkheid is dat er natuurlijk helemaal geen 'normale' landen bestaan in Europa en de Bondsrepubliek is daar bepaald geen uitzondering op. Juist bij het beoordelen van onze Oosterburen zullen we rekening moeten houden met een moeizame en vaak tragische erfenis en de geslaagde en minder geslaagde pogingen om aan een zo gecompliceerd geheel enige richting te geven. Maar om net te doen of een land dat in de laatste 125 jaar twee wereldoorlogen begon, vier á vijf keer van politiek systeem wisselde en negen lastige bureaus heeft, opeens 'normaal' is, lijkt me een weinig rationele benadering van ons grootse en interessantste buurland.

Nu de deling overwonnen is, staan politici, partijen én burgers in Duitsland voor de taak om de democratie ook in deze herwonnen nationale identiteit te incorporeren. Dat is de Duitse én daarom ook de *Europese* uitdaging van de komende decennia.

kleio

nummer 1/94
pagina's 10 en 11

Met een knipoog naar Europa

Remy Wolfs en Marita Tholey

Recent onderzoek van het Nationaal InformatieCentrum Leermiddelen (NICL) naar de kwaliteit van de Europese dimensie in veel gebruikte en recente geschiedismethodes wijst uit, dat er nog wel het een en ander mag gebeuren. De auteurs kunnen, zo luidt een advies van de onderzoekers, belangrijke Europese thema's levendiger en uitdagender presenteren en uitwerken.

Remy Wolfs is projectmedewerker bij het Nationaal InformatieCentrum Leermiddelen, NICL, en was eerder betrokken bij een onderzoek naar de Derde Wereld in schoolboeken, waarover hij in KLEIO 1992/10 publiceerde. Marita Tholey is reeksredacteur en projectleider bij het Nationaal InformatieCentrum Leermiddelen.

In 1988 bracht de Raad van Ministers van Onderwijs van de EG een resolutie uit waarin werd gepleit voor het versterken van de Europese dimensie in het onderwijs. Sindsdien is ook de discussie over de kwaliteit van 'Europa' in het Nederlands onderwijs op gang gekomen. In 1989 stelde minister Ritzen van Onderwijs het 'Europees Platform voor het Nederlandse Onderwijs' in. Dit platform kreeg als taak de invoering en de kwaliteit van de Europese dimensie in het reguliere onderwijs te bevorderen.

Onder de paraplu van het platform zijn diverse activiteiten verricht. Er zijn inhoudelijke en didactische richtlijnen ontwikkeld voor onderwijs met een Europese dimensie in verschillende vakken. Er is voorbeeldmateriaal geschreven en er zijn handreikingen voor docenten en schoolboekenschrijvers gemaakt. Verder besteedde het platform aandacht aan de nascholing van docenten.

De Europese dimensie in het vak geschiedenis

Europa is al lang een vast onderdeel in de geschiedenisprogramma's in het lbo, het mavo en de onderbouw havo/vwo. Ook in de kern-

doelen basisvorming voor het vak geschiedenis en staatsinrichting heeft Europa weer een vaste plaats gekregen. Het vak behandelt een breed scala aan historische ontwikkelingen en processen die zich in Europa hebben afgespeeld.

Chronologisch loopt de Europese geschiedenis vanaf de oudheid tot aan de huidige moderne tijd. Binnen deze chronologie worden uiteenlopende tijdsperiodes en thema's besproken. Traditionele aandachtsvelden zijn onder meer: de Grieken en Romeinen, de middeleeuwen, de ontdekkingen, de renaissance, reformatie en contrareformatie, de industriële revolutie, de ontwikkeling van de Westeuropese democratieën, kolonialisme en imperialisme, het fascisme, de Tweede Wereldoorlog en het naoorlogse Europa.

Geschiedenis en staatsinrichting-onderwijs met een Europese dimensie sluit aan bij de traditionele programma's en ook bij de nieuwe kerndoelen basisvorming.

Onderwijs met een Europese dimensie beoogt kennis en vaardigheden te ontwikkelen die nodig zijn om tot inzicht, betrokkenheid en oordeelsvermogen te komen over Europese samenwerking en integratie als ook over grensoverschrijdende problemen in Europa. Dit betekent dat leerlingen gestimuleerd worden om kritisch na te denken

over actuele ontwikkelingen in Europa, over mogelijkheden die Europa biedt en ook over problemen die daarmee gepaard gaan. Zo kan bereikt worden dat leerlingen hun eigen positie binnen Europa beter kunnen bepalen en beoordelen. Ze zullen makkelijker in staat zijn gebruik te maken van hun rechten en toekomstmogelijkheden in een steeds veranderend Europa.

Het belang van het schoolboek

Onderwijs met een Europese dimensie in de praktijk betekent het leggen van inhoudelijke en didactische accenten in bestaande vakken.

Richtlijnen voor onderwijs met een Europese dimensie dienen natuurlijk wel zichtbaar en werkbaar gemaakt te worden voor de docent en de leerlingen in de klas. Ze zullen daarom op adequate wijze in reguliere leermiddelen uitgewerkt moeten worden. Van alle leermiddelen zijn de schoolboeken van de educatieve uitgeverij nog steeds het belangrijkste hulpmiddel van de docent. Daarom besloot het NICL, mede in opdracht van het Europees Platform, te onderzoeken in hoeverre de ontwikkelde ideeën voor het vak geschiedenis en staatsinrichting (en ook aardrijkskunde) gemeengoed zijn geworden in de schoolboeken.

Doel van het onderzoek was het beschrijven van inhoudelijke en didactisch sterke en zwakke punten in schoolboeken en het geven van concrete adviezen om inhoudelijke omzettingen en didactische tekortkomingen weg te werken.

Beproefde aanpak

Voor dit onderzoek is een werkwijze gehanteerd die haar waarde heeft bewezen. Ze is eerder toegepast in een onderzoek naar de

Dimensies	Categorieën	Items	A	B	C	D	E
A Europa algemeen	A1 Samenwerking uit Europese geschiedenis vóór 1945	A1-1 Gemeenschappelijke Europese ontwikkelingen zonder welke na oorlogse samenwerking in Europa niet had kunnen plaatsvinden	4	4	4	2	2
B Europese samenwerking en integratie	B1 Historische achtergronden	B1-1 Historische achtergronden van Westeuropese samenwerking na WOII	1	2	1	1	1
		B1-2 Historische achtergronden van Oosteuropese samenwerking na WOII	3	2	2	2	1
		B1-3 Vrijwillige en onvrijwillige samenwerking	3	4	4	2	1
	B2 Visies op samenwerking en integratie	B2-1 Overeenkomstige en tegenstrijdige ideeën in West-Europa	1	2	1	1	1
		B2-2 Problemen bij Westeuropese samenwerking en integratie	2	4	2	2	1
		B2-3 Burgers uit Europese Gemeenschap hebben weinig invloed	4	4	4	4	4
	B3 Samenwerkingsorganisaties	B3-1 Verschillende terreinen van samenwerking in Europa	1	1	1	1	1
		B3-2 De Europese Gemeenschap als belangrijkste organisatie	2	2	2	2	2
		B3-3 Andere Westeuropese samenwerkingsorganisaties	2	2	2	1	1
		B3-4 De organen van de Europese Gemeenschap	2	4	2	1	2
		B3-5 De bevoegdheden en functies van de organen van de EG	2	4	2	1	2
		B3-6 Oosteuropese samenwerkingsorganisaties	2	1	2	1	1
	B4 De toekomst van samenwerking en integratie	B4-1 De interne markt in 1993	2	4	4	4	4
		B4-2 Europese organen nemen taken van afzonderlijke landen over	4	4	1	4	1
		B4-3 Democratiseringsprocessen eind jaren tachtig in Oost-Europa	1	1	4	1	1
		B4-4 Veranderingen in Oost-Europa gaan gepaard met grote problemen	1	1	4	1	1
		B4-5 Samenwerkingsperspectieven West- en Oosteuropese landen	4	4	4	4	4
	B5 Gevolgen van Europese samenwerking en integratie	B5-1 Leerlingen hebben in dagelijks leven met Europa te maken	4	4	4	4	2
		B5-2 Positieve en negatieve gevolgen van Westeuropese samenwerking voor Europeanen	1	4	4	1	1
C Grensoverschrijdende problemen	C1 Grensoverschrijdende problemen	C1-1 Uiteenlopende grensoverschrijdende problemen	1	4	4	4	3
		C1-2 De noodzaak van het terugdringen van problemen	1	4	4	4	1
		C1-3 Leerlingen/burgers kunnen bijdrage leveren aan het terugdringen van grensoverschrijdende problemen	4	4	4	4	4

Figuur 1. Inhoudelijk correspondentieprofiel van alle onderzochte geschiedenismethodes.

A = Andere tijden (65%)
B = Chronoscoop (39%)
C = Kijk op de tijd (48%)
D = Sprekend verleden (65%)
E = Vragen aan de geschiedenis (78%)

1 = goed behandeld;
2 = redelijk behandeld;
3 = matig behandeld;
4 = niet behandeld

kwaliteit van de Derde Wereld in veelgebruikte schoolboeken, dat van 1989 tot 1991 door de Katholieke Universiteit Nijmegen (KUN) in opdracht van het Landelijk Netwerk Ontwikkelingseducatie is uitgevoerd (Wolfs, 1991 - zie voor de resultaten het artikel van Wolfs en Donkers in KLEIO 1992/10).

In het gangbare leerboekonderzoek worden twee werkwijzen onderscheiden. De kwantitatieve inhoudsanalyse gaat na hoeveel ruimte in een schoolboek is gereserveerd voor een onderwerp. Deze werkwijze leidt tot objectieve onderzoeksresultaten maar zegt niets over de deugdelijkheid van de informatie. De kwalitatieve werkwijze kijkt uitdrukkelijk naar wat er precies over een onderwerp wordt gezegd, naar de betekenis en de context van de informatie. Nadeel is echter de subjectiviteit.

Het analysemodel voor de Europese dimensie combineert de sterke punten van beide benaderingswijzen, systematiek en zeggingskracht, in een zogenaamde structurele kwalitatieve aanpak (Mayring, 1988). Het analysemodel bestaat uit twee schema's, één voor het analyseren van Europese inhouden en één voor het onderzoeken van de Europa-didactiek. De schema's geven nauwkeurig aan welke inhoudelijke en didactische aanpak

men in een schoolboek terug zou moeten vinden. De ruimte voor subjectieve interpretaties wordt zo beperkt.

Bekeken is hoe duidelijk en eenduidig elke inhoud en elke didactische categorie uit het referentiekader in de schoolboeken aan de orde komt.

Voor elke methode zijn alle sterke en zwakke inhoudelijke en didactische kenmerken in kaart gebracht in zogenaamde correspondentieprofielen. Het inhoudelijk correspondentieprofiel (zie figuur 1) bevat alle inhoudelijke richtlijnen uitgewerkt in dimensies, categorieën en items, alsmede de scores voor de individuele schoolboeken in termen van *goed behandeld*, *redelijk behandeld*, *matig behandeld* en *niet behandeld*. In het didactisch correspondentieprofiel (zie figuur 2) kunnen de scores op de didactische richtlijnen terug gevonden worden. Deze zijn weer gegeven in termen van *goed gerealiseerd*, *redelijk gerealiseerd*, *matig gerealiseerd* en *niet gerealiseerd*.

Uit het grote aanbod van schoolboeken moest een selectie worden gemaakt. Het belangrijkste criterium was representativiteit. De meest gebruikte methodes kwamen dus het eerst voor onderzoek in aanmerking.

Categorie	Aandachtspunt	A	B	C	D	E
1 Mogelijkheden tot het wekken van belangstelling voor en betrokkenheid bij Europa	- De leerstof besteedt aandacht aan concrete leefsituaties van leerlingen - De leerstof besteedt aandacht aan concrete leefsituaties van mensen in Europa - Mensen in Europa komen persoonlijk aan het woord in de leerstof - De leerstof doet een appel op het verantwoordelijkheidsgevoel van leerlingen inzake het terugdringen van grensoverschrijden de problemen	3	3	3	3	2
2 Variatie in het gebruik van media	- Afwisseling tussen tekst, foto's, tekeningen, tabellen, grafieken ed.	2	1	3	1	1
3 Etnocentrisme en vooroordelen	- De leerstof bevat geen etnocentrische informatie en vooroordelen jegens mensen en culturen in Europa	1	1	1	1	1
4 Variatie in verwerkingsmogelijkheden	- De leerlingen krijgen bij de leerstof met een Europese dimensie een evenwichtig aanbod tussen reproductieve en produktieve opgaven aangeboden - De leerlingen krijgen aan de hand van aantrekkelijke werkvormen de kans informatie met een Europese dimensie te verwerken: eenvoudige onderzoeks- en oordeelsvormende opdrachten, discussievormen, omgevingsopdrachten en/of rollenspellen ed	2	3	3	2	1

Figuur 2. Didactisch correspondentieprofiel alle onderzochte geschiedenismethodes

A = Andere tijden
1 = goed gerealiseerd;

B = Chronoscoop
2 = redelijk gerealiseerd;

C = Kijk op de tijd
3 = matig gerealiseerd;

D = Sprekend verleden
4 = niet gerealiseerd

E = Vragen aan de geschiedenis

Daarnaast zijn ook recent verschenen methodes geanalyseerd, ondanks een relatief klein marktaandeel.

Europa in het verdere verleden

De Europese dimensie in het vak geschiedenis draait inhoudelijk rondom (de geschiedenis van) naoorlogse samenwerking en integratie in Europa. Slechts twee methodes, *Sprekend Verleden* en *Vragen aan de geschiedenis*, besteden aandacht aan vergelijkbare samenwerkingsinitiatieven uit de oude en nieuwe Europese geschiedenis. Zo gaat *Vragen aan de geschiedenis* uitgebreid in op de initiatieven voor Europese eenwording die gedurende de geschiedenis in Europa zijn ontplooid. Deze methode wil de grote lijnen in de historie van de Europese eenwording achterhalen. De auteurs geven in deel 3hv aan dat Europa vanaf de oudheid slechts af en toe een eenheid was. Vaak was het continent verdeeld in staten en staatjes, die elkaar met wapenen besteden om macht en invloed. Hitlers Europa wordt dan vergeleken met dat van de Romeinse heerser Nero:

"Hitlers Europa was gebaseerd op verovering en op overheersing van het Germaanse ras. In plaats van een Romeins rijk wilde hij een Germaans rijk (...) Wat Europa betreft zijn we met Hitler eigenlijk dus weer terug bij af".

Na de Tweede Wereldoorlog

De geschiedenis van de verschillende Europese samenwerkingsinitiatieven na de Tweede Wereldoorlog bespreken alle methodes over het algemeen bevredigend. Duidelijk komt naar voren dat Europese landen op verschillende terreinen en in verschillende organisaties met elkaar samenwerken of samengewerkt hebben.

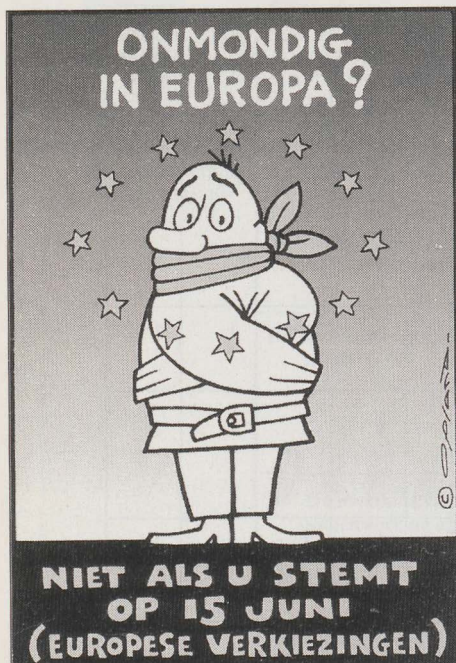
Het accent ligt op militaire en economische samenwerking in West-Europa. Samenwerkingsinitiatieven die in het voormalige Oostblok hebben plaatsgevonden en plaatsvonden (Warschapact, Comecon, GOS) komen minder uitgebreid aan bod. Van alle samenwerkingsorganisaties krijgen de Navo, eigenlijk een atlantische organisatie, en de E(E)G de meeste aandacht.

Over de oprichting van de Navo schrijft *Kijk op de tijd* in deel 3h onder meer: *"Aaneensluiting om het Russische gevaar het hoofd te kunnen bieden leek noodzakelijk. In 1949 sloot een aantal Europese landen onder leiding van de Verenigde Staten een bondgenootschap: de Noordatlantische Verdragsorganisatie".*

Ook *Andere Tijden* vertelt in deel 3hv dat de Westeuropese eenheid met name door Amerika is geschapen. Dit land was als sterkste uit de Tweede Wereldoorlog gekomen. De VS begonnen onmiddellijk met het geven van hulp aan het verzwakte Europa en drongen om verschillende redenen aan op samenwerking. Het Marshallplan werd in het leven geroepen.

"Het ging economisch heel slecht in Europa (...) Die armoede had ook politieke gevolgen. In landen als Frankrijk en Italië kregen de communistische partijen veel aanhang. Daar zou wel eens hetzelfde kunnen gebeuren als in Oost-Europa gebeurd was. Dat moest voorkomen worden (...) Als de welvaart terugkwam, zou ook het gevaar van het communisme minder worden".

Economische samenwerking leggen alle methodes voornamelijk uit door de geschiedenis

van de Europese (Economische) Gemeenschap (EG) te beschrijven. Daarbij maken de auteurs, en dat geldt ook voor militaire samenwerking, ruimte vrij voor historische personen die een belangrijke rol hebben gespeeld in dit samenwerkingsproces. Vier methodes bespreken (ten behoeve van staatsinrichting) de bevoegdheden en functies van de instellingen van de EG, zoals daar zijn de Europese Commissie en het Europees parlement.

Chronoscoop koppelt het ontstaan van de EEG aan de behoefte aan economische groei en meer exportmogelijkheden bij enkele Westeuropese landen. "Vrije handel kwam er dus tussen de zes EEG-landen. Voor Nederland was dat heel belangrijk omdat een groot deel van de produkten van onze industrie en landbouw wordt uitgevoerd. Nu werken twaalf Europese landen met elkaar samen, in wat nu de Europese Gemeenschap (EG) heet".

Europese samenwerking ging en gaat nog steeds regelmatig gepaard met problemen. Er bestaan niet alleen overeenkomstige ideeën over samenwerking en integratie maar ook verschillen. Deze verschillen zijn vaak het gevolg van belangentegenstellingen tussen vertegenwoordigers van verschillende staten.

In alle methodes krijgen visies op samenwerking en integratie meer dan voldoende aandacht. Zo schrijven de auteurs van *Sprekend Verleden* in deel 3 over problemen in de Raad van Ministers van de EG: "De ministers komen (...) vooral op voor de belangen van hun eigen land. Volgens voorstanders van Europese eenheid denken de ministers meestal alleen aan voordeel op korte termijn. Op de lange duur zou politieke samenwerking veel meer opleveren".

Opvallend in dit verband is dat geen van de methodes benadrukt dat burgers in Europa weinig invloed hebben (gehad) op het politieke spel van samenwerking en integratie in Europa.

De toekomst van Europese samenwerking

De toekomst en ook de gevolgen van samenwerking en integratie in Europa worden niet altijd even goed besproken in de methodes. *Andere Tijden* is bijvoorbeeld de enige methode die aandacht besteedt aan de realisatie van de interne markt in Europa in 1993. Dat in de toekomst (van de EG) Eu-

ropese organen steeds meer taken van afzonderlijke landen kunnen gaan overnemen komt alleen ter sprake in *Chronoscoop* en *Vragen aan de geschiedenis*. Deze methodes zijn ook de enige die aangeven dat Europese organen steeds meer taken van afzonderlijke landen kunnen gaan overnemen. *Kijk op de tijd* laat weer zien dat de doelen van de EG niet makkelijk bereikt zullen worden: "Zij willen uiteindelijk op economisch gebied de grenzen tussen de lidstaten helemaal afschaffen. Dit is een lange en moeizame weg".

De democratiseringsprocessen die vanaf het midden van de jaren tachtig in het voormalige Oostblok hebben plaats gevonden komen beter uit de verf. Maar geen methode maakt melding van de samenwerkingsperspectieven die daarna tussen West- en Oosteuropese landen zijn ontstaan.

Andere Tijden, *Sprekend Verleden* en *Vragen aan de geschiedenis* beschrijven positieve én negatieve gevolgen van Westeuropese samenwerking voor Europeanen. De laatste genoemde methode vertelt dan ook nog wat leerlingen straks te maken hebben met Europa.

"Particulieren zowel als ondernemingen zullen vrij geld kunnen overmaken naar alle lidstaten (...) Studenten zullen in elke lidstaat kunnen studeren en zelf hun studies kunnen spreiden over verschillende lidstaten. Hun diploma's zullen overal in de Gemeenschap worden erkend (...) Aan de binnengrenzen van de Gemeenschap zal niet langer kostbare tijd verloren gaan door fiscale, administratieve of andere belemmeringen".

Grensoverschrijdende problemen

Andere Tijden is de enige methode die op bevredigende wijze aangeeft dat Europa kampt met een aantal grensoverschrijdende problemen en dat deze problemen teruggedrongen moeten worden. Het gaat onder andere om het milieuvraagstuk, het ontwikkelingsvraagstuk, problemen van etnische minderheden en problemen van regionaal nationalisme.

Over het milieuvraagstuk staat in deel 3 hv te lezen: "Geleidelijk begint het besef door te dringen dat de mensheid de natuur en het milieu zo heeft aangetast dat wij daaraan alle ten onder dreigen te gaan. Misschien dat het einde van de Koude Oorlog het mogelijk maakt, de bewapeningsuitgaven te vermindere en de krachten te richten op een gezamenlijke aanpak van dit probleem".

kleio

nummer 1/94
pagina's 14 en 15

Echter, net als de overige methodes stelt ook *Andere Tijden* nergens dat leerlingen/burgers een bijdrage kunnen leveren aan het terugdringen van internationale problemen als het milieuvraagstuk.

Kritiek op Europa-didactiek

De onderzochte methodes bieden over het algemeen een redelijk goede afwisseling; ze bevatten behalve tekst ook foto's, tekeningen en tabellen. Ze onthouden zich eensgezind van etnocentrische informatie en neerbuijgende vooroordelen over volken en culturen in Europa.

Andere Tijden, *Sprekend Verleden* en *Vragen aan de geschiedenis* bieden meer dan voldoende variatie in werkvormen. De resterende twee beperken zich vooral tot eenzijdige, voornamelijk reproductieve vragen en opdrachten over thema's met een Europese dimensie.

We hebben echter kritiek op de geconstateerde mogelijkheden die de methodes bieden om belangstelling voor en betrokkenheid bij Europa te wekken bij leerlingen. Slechts één methode achten we redelijk in staat leerlingen voor Europa warm te maken, namelijk *Vragen aan de geschiedenis*. De leerstof in de andere methodes is over het algemeen eenzijdig afstandelijk en vaak ook droog. Levendige elementen zoals vertellingen over historische en niet-historische 'Europese' figuren ontbreken vaak. Concrete leefsituaties van mensen in Europa komen niet of nauwelijks aan de orde. De uitdagingen die met de geschiedenis en de toekomst van Europa zijn verbonden komen te weinig tot hun recht.

Eén methode wint

We kunnen de kwaliteit van de methodes samenvatten door de onderzochte methodes als volgt in te delen:

1. methodes die 'Europa' inhoudelijk en didactisch bevredigend behandelen;
2. methodes die ofwel inhoudelijk ofwel didactisch bevredigend scoren;
3. methodes die zowel inhoudelijk als didactisch veel steken laten vallen.

Slechts één methode hoort in groep 1, *Vragen aan de geschiedenis*. Dit is de enige methode die 'Europa' inhoudelijk (78%) én didactisch bevredigend behandelt. *Andere tijden* en *Sprekend verleden* zijn in groep 2 geplaatst. Beide Methodes bespreken 65% van de inhoud voldoende of beter, maar kennen

belangrijke didactische omissies. Bij *Sprekend verleden* tekenen we aan dat deze methode weliswaar bevredigend scoort bij drie van de vier didactische categorieën, maar dat de methode matige mogelijkheden biedt om de door ons als cruciaal gewaardeerde belangstelling en betrokkenheid bij Europa te wekken. *Chronoscoop* en *Kijk op de tijd* tot slot vallen in groep 3. Beide methodes scoren zowel inhoudelijk (respectievelijk 39% en 48%) als didactisch onvoldoende.

Het kan dus beter in de onderzochte geschiedenismethodes. Eigenlijk is er maar één methode die 'een open oog' heeft voor 'Europa'. De andere methodes hebben weliswaar elk hun eigen kwaliteiten en gebreken, maar bieden niet meer dan een (gulle of minder gulle) knipoog. We denken dat vooral op didactisch gebied verbeteringen wenselijk en ook mogelijk zijn om zo tot veelzijdiger, aantrekkelijker en dus beter onderwijs over Europa te komen. Tegelijkertijd daarmee kunnen inhoudelijke omissies worden weggewerkt.

De volledige, gedetailleerde resultaten van het leerboekonderzoek 'Europese dimensie' zijn onlangs verschenen in de reeks NICL-Studies onder de titel *Een open oog voor Europa: De Europese dimensie in leermiddelen aardrijkskunde en geschiedenis voor 12 tot 16 jarigen*. De prijs is f 25,00.

Naast de leerboekanalyse zijn voor docenten twee afzonderlijke handreikingen verschenen onder de titel *'Geschiedenis en staatsinrichting met een Europese dimensie'* en *'Aardrijkskunde met een Europese dimensie'*. Deze kosten f 4,50 per stuk. Zij gaan uitgebreid in op inhoud en vaardigheden voor onderwijs met een Europese dimensie, bieden uitwerkingmogelijkheden en vuistregels voor de klaspraktijk en voor de selectie van lesmateriaal.

Een checklist, waarmee docenten zelf kunnen beoordelen of de Europese dimensie in hun leerboek geschiedenis of aardrijkskunde voldoende behandeld wordt, is toegevoegd.

**Voor meer informatie en bestellingen:
NICL, telefoon 053-840246**

Interpretaties en waarden

'Waarheid'

'Historia'

Arie Wilschut

Het onderstaande artikel is het vierde en laatste uit een reeks waarin de auteur de 'structuurbegrippen' uit het nieuwe examenreglement nader wil toelichten vanuit de geschiedfilosofie. De drie vorige artikelen verschenen in KLEIO 7, 8 en 10 van jaargang 1993 (september, oktober, december).

De auteur is docent geschiedenis aan de Faculteit Onderwijs en Opvoeding van de Hogeschool van Amsterdam. Hij doceert daar ondermeer geschiedfilosofie.

Een zeer persoonlijke en tamelijk opzienbarende interpretatie van de Nederlandse Gouden Eeuw is te vinden in Simon Schama's *The Embarrassment of Riches. An Interpretation of Dutch Culture in the Golden Age* (1988).¹

Bij de verschijning van de Nederlandse vertaling van dat werk bleek dat de uitgever had besloten iets te veranderen aan de ondertitel. In een interview reageerde de schrijver hierop met: *'Tegelijk zou ik willen opmerken dat de cruciale ondertitel van mijn boek 'An Interpretation of Dutch Culture...' in het Nederlands werd vertaald met 'De Nederlandse cultuur...' Dat is absurd. (...) Het is niet mijn bedoeling om te zeggen: dit is alles wat er is. Dat handel en zaken er niet toe doen, statistiek niet, dat niet-symbolische dingen niet belangrijk waren in de Nederlandse cultuur. In de inleiding van mijn boek stel ik alleen dat de zone van symbool en metafoor in de historiografie van de Gouden Eeuw onderbelicht is gebleven.'*²

De cruciale woorden 'een interpretatie' betekenden voor Schama blijkbaar dat in zijn boek sprake is van een duidelijk te onderscheiden visie, een duidelijke invalshoek van waaruit hij een bepaalde selectie aan verschijnselen in de Nederlandse cultuur van de zeventiende eeuw heeft geïnterpreteerd. Door het onbepaalde lidwoord 'een' benadrukte de ondertitel ook nog eens dat naast deze ook heel andere interpretaties mogelijk zijn. De Nederlandse ondertitel suggereert dat een compleet, afgerond overzicht van de

Nederlandse cultuur in het boek wordt gepresenteerd; dat is volgens Schama misleidend, omdat zijn boek niet zo'n overzicht wil zijn.

De uitgever zou hiertegen hebben kunnen inbrengen dat ieder historisch werk een interpretatie is naast andere, dat in ieder historisch werk vanuit een bepaalde invalshoek een bepaalde selectie aan verschijnselen wordt belicht.

Was de Engelse ondertitel dan overbodig?

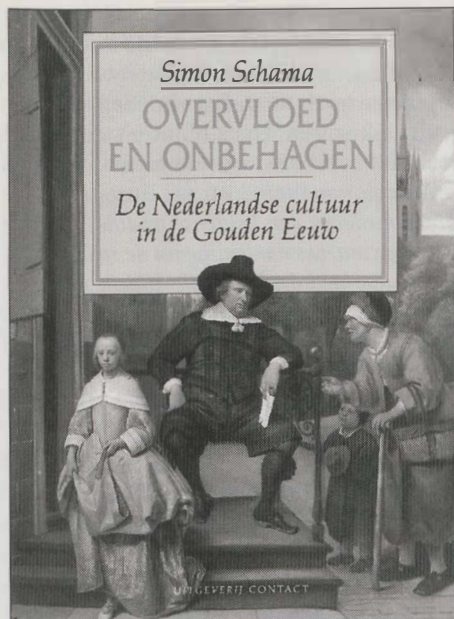
Het boek van Schama heeft veel kritiek van collega-historici opgeroepen. Eén van de critici beschuldigde Schama van 'onwetenschappelijke' geschiedschrijving.³

Schama zelf heeft meermalen naar voren gebracht dat geschiedenis zijns inziens geen wetenschap is, zonder dat dit betekent dat een historicus dezelfde vrijheden heeft als een romanschrijver:

*'Ik heb eens aan een discussie deelgenomen in Leiden, en toen vroeg iemand me of geschiedenis wetenschap of verhaal is. Mijn antwoord was: verhaal natuurlijk. Maar later realiseerde ik me dat in het Nederlands, en trouwens ook in het Duits, het woord voor science en scholarship hetzelfde is. Ik zei onmiddellijk 'verhaal' omdat ik niet geloof en eigenlijk nooit heb geloofd dat geschiedenis een science is. Maar ik vind wel dat historici zich dienen te houden aan de regels van scholarship. Dus een serieuze bestudering van archiefmateriaal, een volledig accurate weergave van bronnen, en geen geflirt met bronnen die twijfelachtig zijn.'*⁴

kleio

nummer 1/94
pagina's 16 en 17

Ieder historisch werk is een interpretatie van een historicus. Betekent dit dat geschiedenis inderdaad geen wetenschap is? Hoe persoonlijk, hoe subjectief zijn historische interpretaties? Welke rol speelt het waardenpatroon van de historicus hierbij?

Interpretatie

Zoals uit de vorige artikelen in deze reeks duidelijk geworden is, speelt interpretatie (opgevat als activiteit: het interpreteren) voortdurend een belangrijke rol bij het werk van een historicus: het vaststellen en selecteren van feiten (op basis van bewijsmateriaal), het onderscheiden van tijdperken, van continuïteit of discontinuïteit, van oorzaken en gevolgen. Dit alles heeft te maken met interpreteren. Het produkt van al deze activiteiten is 'een interpretatie': een nieuw geheel in de vorm van een artikel, een boek, eventueel een film, een tentoonstelling, etcetera.

Wat doet een historicus precies als hij een dergelijk nieuw produkt presenteert?

*'Een historicus geeft een interpretatie van het verleden als hij erin slaagt een samenhang aan te wijzen in wat op het eerste gezicht incoherent of zonder structuur leek te zijn.'*⁵

Die samenhang wordt niet in de chaotische veelheid van gebeurtenissen en verschijnselen in het verleden 'ontdekt', maar door de historicus aangebracht in zijn beeld om dat begrijpelijk en plausibel te maken. Ankersmit vergelijkt dit met de activiteit van etaleurs die zich bedienen van modepoppen: *'Wanneer een modeontwerper de kwaliteit van zijn creaties tonen wil, dan gebruikt hij modepop-*

*pen om ze zo voordelig mogelijk uit te laten komen. Anders gezegd, de modeontwerper toont die kledingstukken met behulp van iets wat niet zelf onderdeel is van die kledingstukken.'*⁶

De modepop is de totaliteit van de interpretatie die een historicus hanteert, die niet in het verleden zelf te vinden is, maar die benut wordt om gebeurtenissen en verschijnselen uit het verleden in een zo begrijpelijk mogelijke samenhang weer te geven.

Het werk van Schama is hiervan een goed voorbeeld. Vrijwel alle aspecten van de Nederlandse cultuur die hij beschrijft brengt hij in verband met het dilemma van rijkdom en geweten. De ongekende weelde van de Nederlanders ging gepaard met grote zorgen: was het wel mogelijk bij al die welvaart een deugdzzaam leven te leiden? Altijd was er het onbehaaglijke gevoel dat de rijkdom ook gevaren in zich borg en tot zelfvernietiging kon leiden.

Met behulp van dit kader brengt Schama verrassende samenhangen aan tussen uiteenlopende verschijnselen als stoepen schrobbende huisvrouwen, prenten van walvisstrandings, schilderijen van bordelen, overvloedige maaltijden en aan deuren kloppende armen. In zijn etalage van 'Overvloed en Onbehagen' kunnen talloze verschijnselen op de volgens hem voordeligste wijze worden uitgesteld. Die uitstalling geeft zicht op de Nederlandse cultuur in de zeventiende eeuw op een manier die er zonder de interpretatie van Schama niet zou zijn geweest.

Gezichtspunt en objectiviteit

Het interpretatieve kader dat een historicus kiest hangt samen met zijn eigen standplaatsgebondenheid: hij werkt vanuit een bepaald gezichtspunt. Dit gezichtspunt heeft niet alleen te maken met de subjectiviteit van de historicus, maar ook met de objectiviteit van het beeld van het verleden dat hij geeft.

Volledige 'objectiviteit', kennis die niets met het waarnemend subject (de wetenschapper) te maken heeft, maar alleen met het waargenomen object, bestaat nergens - ook niet in de exacte wetenschappen - om de eenvoudige reden dat er nu eenmaal altijd een waarnemend subject moet zijn. Objectiviteit is daarom ook wel eens omschreven als 'object-adequaatheid'. Daarmee wordt bedoeld: kennis die - in overeenstemming met het gestelde studiedoel - het voorwerp van studie recht doet, zonder dat subjectiviteit daarin als storende factor een rol speelt.

De vraag is nu wanneer een interpretatie van verschijnselen en gebeurtenissen uit het verleden het meest 'object-adequaaf' is.

Volgens Ankersmit kan men beweren dat de objectiviteit van een beeld afhangt van twee dingen: van het beeld zelf, en van de mate waarin het correspondeert met de historische werkelijkheid.⁷

Sommigen zouden misschien geneigd zijn te denken dat alleen het tweede belangrijk is. Maar dat zou betekenen dat een zeer willekeurige onsamenhangende verzameling uitspraken, die allemaal corresponderen met de historische werkelijkheid, als zeer objectief zou moeten worden gekwalificeerd.

Alleen vanwege het feit dat het een willekeurige selectie betreft, zou je dat kunnen betwijfelen: *'Stel dat een historicus erin slaagt een boek over de Tweede Wereldoorlog te schrijven zonder één waardeoordeel, maar hij 'vergeet' de jodenvervolgung te vermelden, of andere gruweldaden die de nazi's met name in Oost-Europa bedreven hebben. Of stel dat een historicus een boek over de industrialisering van Engeland schrijft zonder één waardeoordeel te vellen, maar hij 'vergeet' de erbarmelijke werkomstandigheden van de eerste generaties fabrieksarbeiders te beschrijven. Hoewel dergelijke boeken 'waardevrij' genoemd zouden kunnen worden in de betekenis van 'vrij van waardeoordelen', zouden velen toch aarzelen ze als 'objectief' te bestempelen.'*⁸

Kennelijk is dus de selectie van feiten en de samenhang waarmee die worden gepresenteerd ook van belang. Vanuit criterium 1 voor objectiviteit ('het beeld zelf') kunnen beelden alleen vergeleken worden met andere beelden, die vanuit andere gezichtspunten tot stand zijn gekomen.

Het meest objectief is nu volgens Ankersmit het beeld dat tot stand is gekomen vanuit het gezichtspunt met de ruimste 'scope'.⁹ Hij vergelijkt dit met uitzichten die men op een bepaald landschap heeft vanuit twee verschillende plaatsen: als je zegt dat je vanuit een bepaalde plaats het beste uitzicht hebt, houdt dat in dat je vanuit die plaats het meest van het landschap kunt zien. Dit sluit niet uit dat je vanuit andere gezichtspunten nog andere dingen ziet, of dat je dezelfde dingen op een andere manier ziet. Bovendien kun je alleen maar zeggen dat je vanuit een bepaald punt 'het meest' ziet, als er nog andere punten zijn waarmee je je uitzicht kunt vergelijken.

Deze visie van Ankersmit sluit goed aan bij de omschrijving van object-adequaatheid die ik hierboven gaf. Je zou immers kunnen zeggen dat het uitzicht dat het landschap het

best zichtbaar maakt het meest recht doet aan het object (het landschap), tenminste, als het landschap in zijn totaliteit inderdaad het studiedoel is. Richt men zijn studiedoelen meer in het bijzonder op bepaalde onderdelen van dat landschap, dan zal ook een ander gezichtspunt moeten worden gekozen.

De kwaliteit van interpretaties is alleen vast te stellen op grond van onderlinge vergelijking. Daarom ontstaan goede interpretaties bij de gratie van het feit dat er meerdere vergelijkbare interpretaties zijn.

Een gekozen samenhang, een modepop, een uitstalling, maakt dingen beter begrijpelijk en zichtbaar, als de 'scope' daarvan ruim genoeg is.

*'Voor historische interpretaties geldt hetzelfde wat Klee eens over kunstwerken heeft gezegd: zij geven de werkelijkheid niet weer, maar maken deze zichtbaar.'*¹⁰

De rol van waarden

In de voorgaande artikelen in deze reeks werd reeds op verschillende plaatsen gewezen op het interpretatieve karakter van de activiteiten van de historicus: de taal waarin en de woordkeus waarmee de historicus feiten verwoordt zijn niet neutraal en waarde-vrij (zie artikel 2). Het onderscheiden van perioden, van continuïteit en verandering, van oorzaken en gevolgen zijn dat evenmin (zie artikel 3). Aan de hand van een aantal voorbeelden wil ik nu nog eens duidelijk maken hoe waardebetrokken en waardegeladen de geschiedwetenschap eigenlijk is.

Allereerst het aspect van taal, toegespitst op terminologie en begrippenkaders. In een bekend geworden artikel onder de titel 'Het verkeerde verleden' heeft M.C. Brands onder andere uiteengezet hoe de keuze van een terminologie niet alleen zaken zichtbaar kan maken, maar ook kan leiden tot bepaalde waardeoordelen.¹¹ Hij noemde daarbij het voorbeeld van begrippen uit de sociale wetenschappen, zoals vooroordeel, discriminatie, etnocentrisme, racisme.

Als men dergelijke begrippen toepast op een verleden werkelijkheid waarin de mensheid zich deze of dergelijke categorisering nog niet hanteerde, komt men bewust of onbewust tot de conclusie dat het verleden niet deugde: het is een en-al discriminatie, vooroordeel en uitbuiting wat de klok slaat. Geschiedenis wordt dan het verhaal van dingen die niet hadden moeten gebeuren: het verkeerde verleden.¹²

Het omgekeerde van wat Brands beschrijft

kan het geval zijn wanneer men - uit angst zich te bezondigen aan waardeoordelen - probeert aan te sluiten bij categorieën en begrippen zoals ze in het verleden zelf gebruikelijk waren, zoals blijkt uit dit voorbeeld uit een boek over de mentaliteitsgeschiedenis van preindustriële Europa:

*'Het voortleven van heidense tradities is voor sommige auteurs aanleiding tot de stelling dat de meerderheid der bevolking tijdens de middeleeuwen niet echt christelijk was. Maar die opvatting impliceert dat de historicus zelf een oordeel uitspreekt over wat christelijk is en wat niet en zelfs in onze tijd heerst daarover geen overeenstemming. Voor de historicus dient alwie zichzelf zo noemt in principe een christen te zijn. Binnen enkele generaties na de kerstening beschouwden nagenoeg alle Europeanen zichzelf onvoorwaardelijk als zodanig.'*¹³

Een houding als deze wekt de indruk dat, met het overnemen van terminologie uit het verleden, het gebruik daarvan ook wordt goedgekeurd: 'het goede verleden'. Men bedenke wat de consequenties hiervan zouden zijn als wij (bijvoorbeeld) ook ieder die zichzelf in de twintigste eeuw als democraat heeft betiteld voetstoots als zodanig zouden moeten beschouwen.

Een opstelling die waardeoordelen vermijdt kan dus evenzeer waarderingen inhouden als een opstelling die het omgekeerde beoogt. Geen van beide is neutraal of waarde-vrij.

Bij de bespreking van het begrip causaliteit in mijn vorige artikel heb ik al duidelijk gemaakt dat hierbij twee richtingen kunnen worden onderscheiden: een richting die probeert te redeneren vanuit wetmatige, altijd-vastliggende oorzaak-gevolg-relaties, en een richting die probeert te redeneren vanuit de motieven voor menselijk handelen, die een intrinsieke relatie vertonen met het doel waarop ze gericht zijn.

Als causaliteit in de geschiedenis steeds zou kunnen worden omschreven in termen van wetmatig vastliggende oorzaak-gevolg-relaties, zouden waardeoordelen daarbij een geringe rol spelen; een bepaalde oorzaak leidt dan immers altijd tot een bepaald gevolg, zodat het menselijk gedrag dat daarbij een rol speelt moeilijk meer geprezen of gelaakt kan worden. Vaste oorzaak-gevolg-relaties (determinisme) verdragen zich dan ook slecht met de gedachte dat iedere mens een volledig vrije wil heeft.

In mijn vorige artikel heb ik echter ook naar voren gebracht dat historici zelden (kunnen) redeneren vanuit wetmatige oorzaak-gevolg-relaties en zich daarom (moeten) beperken tot het opsommen van noodzakelijke voor-

waarden. Daarbij spelen waarden en waardeoordelen wel een (belangrijke) rol. *'Menselijk handelen in het heden zowel als in het verleden wordt niet adequaat verstaan indien het niet mede wordt begrepen vanuit de motieven, de normen en waarden, doeleinden en verwachtingen, die dat handelen richting geven.'*¹⁴

Dit begrijpen vanuit motieven, normen en waarden, doeleinden en verwachtingen staat onvermijdelijk in verband met de waardenbeleving van de historicus.

Dit wordt door de Amerikaanse geschiedfilosoof Dray uitvoerig aangetoond in een analyse die ik hierna zal bespreken.

Dray publiceerde in 1957 een geschrift waarin hij uiteenzette dat historici doorgaans redeneren volgens het zgn. 'rationele verklaringsmodel'.¹⁵ Dit model houdt in dat gekeken wordt naar de feitelijke situatie zoals die door historische actoren werd opgevat, de waarschijnlijke gevolgen van verschillende handelingsmogelijkheden die voor de actoren openstonden, en de doeleinden van de actor. Redenerend vanuit deze drie elementen wordt dan verklaard waarom iemand handelde zoals hij deed.

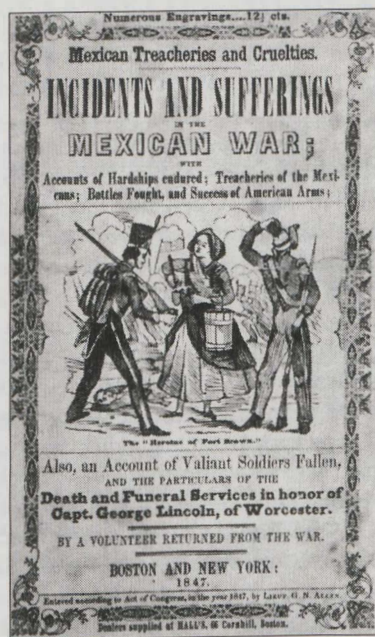
Deze manier van verklaren houdt op zichzelf al een soort waardeoordeel, een *'element of appraisal'* in: de betreffende handeling wordt immers beschreven als *'appropriate or justified'*: *'Anyone in certain respects would have done the same thing in a situation similar in certain respects.'*¹⁶

De Mexicaans-Amerikaanse oorlog

De uitvoerige analyse van Dray is gewijd aan een artikel van de Amerikaanse historicus Graebner over de oorzaken van de Mexicaans-Amerikaanse oorlog van 1846-1848.¹⁷ Tijdens deze oorlog veroverden de Verenigde Staten een groot gebied op de Mexicanen, waarin tegenwoordig de staten Californië, Nevada, Arizona, Utah en New Mexico te vinden zijn. De traditionele uitleg over de oorzaak van deze oorlog is dat de Mexicanen deze bewust hebben uitgelokt door hun schulden aan de Verenigde Staten niet te betalen, en te weinig bescherming te bieden aan Amerikaanse burgers die op Mexicaans gebied opereerden. Deze uitleg wordt door Graebner bestreden; hij beweert juist dat het de aspiraties, het beleid en het hardnekkig volhouden van de Amerikaanse president James Polk zijn geweest die de oorlog hebben veroorzaakt.

Bij zijn redeneringen maakt Graebner nogal eens gebruik van waardeoordelen, zowel in de passages waarin hij betoogt dat het niet de Mexicanen waren die de oorlog veroorzaakten, als in de passages waarin hij betoogt dat wel de Amerikaanse president een doorslaggevende rol heeft gespeeld. Van elk van beide een voorbeeld, overgenomen uit Dray's artikel.

Op de volgende wijze beredeneert Graebner dat het niet-betalen van schulden door Mexico geen oorzaak van de oorlog kan zijn geweest (Nederlandse vertaling van mij): *'Naties hebben financiële claims vaak gebruikt als voorwendsel om te interveniëren, maar nooit als voorwendsel voor een oorlog. Iedere negentiende-eeuwse poging om met geweld schulden te incasseren ging uit van de veronderstelling dat er geen verzet van betekenis zou zijn, want geen enkele schuld was de prijs van een oorlog waard. Om schulden te incasseren uit Mexico heeft Frankrijk bijvoor-*

beeld in 1838 de Mexicaanse havens aan de Caribische Golf geblokkeerd en Vera Cruz gebombardeerd.

De claims van de Verenigde Staten tegen Mexico brachten speciale problemen met zich mee die maakten dat ze minder serieus genomen konden worden als een reden om oorlog te gaan voeren. Het is waar dat de Mexicaanse regering niet in staat was de bezittingen van Amerikanen in Mexico te beschermen en de veiligheid van Amerikanen te garanderen tegen roof, diefstal en andere onwettige daden. Maar Amerikanen waren niet verplicht om in Mexico zaken te doen en hadden begrip moeten hebben voor het risico dat het voeren van goederen en geld in dat land met

*zich meebracht. Burgers van de Verenigde Staten hebben op gelijksoortige wijze schade ondervonden door toedoen van andere volken, zonder dat dit tot vergelding heeft geleid.'*¹⁸

In deze passage komen behalve waardeoordelen ook enkele generalisaties voor die vanuit een oogpunt van causaliteit weinig bewijzen. Het feit dat naties financiële claims nooit hebben gebruikt als voorwendsel om oorlog te voeren, bewijst immers niet dat die claims in dit geval geen oorzaak van de oorlog waren. Hetzelfde geldt voor de opmerking dat burgers van de Verenigde Staten ook elders problemen ondervonden met hun bezit en veiligheid zonder dat dit tot represailles leidde.

Deze generalisaties lijken te willen redeneren vanuit een (waardenvrij) algemeen-wetmatig oorzaak-gevolg-model, maar laten tevens zien hoe zelden hiermee in de geschiedenis ontwikkelingen kunnen worden verklaard. De andere verklaringen in deze passage baseren zich wel op waardeoordelen: geen enkele schuld was de prijs van een oorlog waard, Amerikanen opereerden uit eigen vrije wil op Mexicaans gebied en hadden dus maar begrip moeten hebben voor de risico's die dat opleverde.

Hoewel Graebner de hoofdoorzaak van de oorlog aan de Amerikaanse kant zoekt, geeft hij wel toe dat voor het uitbreken van een oorlog twee partijen nodig zijn. Bovendien losten de Mexicanen het eerste schot.

Graebners redeneert ongeveer als volgt: wanneer een sterkere mogendheid een confrontatie aangaat met een zwakkere, geeft de sterkere macht de zwakkere partij twee mogelijkheden: capituleren of oorlog voeren, terwijl de sterkere macht zelf meer mogelijkheden heeft: zijn eisen matigen, de zaak op zijn beloop laten, of het laten escaleren van de crisis. De door de Amerikaanse regering uitgeoefende druk maakte het onmogelijk voor de Mexicanen om de zaak op zijn beloop te laten. Zij konden evenmin capituleren, omdat hun 'nationale eergevoel' hen verplichtte hun grondgebied te verdedigen. Zij moesten dus wel vechten, terwijl de Amerikanen ook de vrijheid zouden hebben gehad om van oorlog af te zien.

Het is duidelijk dat Graebner de noodzaak van de Mexicanen om te vechten alsmede het ontbreken van die noodzaak aan de kant van de Verenigde Staten op een sterk waardegeladen wijze beredeneert, gebruik makend van categorieën als nationaal eergevoel bij de Mexicanen en agressiviteit bij de Amerikanen.

Noten

1. Zie ook mijn tweede artikel in *Kleio* jrg. 1993 nr. 8 (oktober).
2. H. de Jong en E. Jorink, 'De verteller vertelt. Interview met Simon Schama', in: *Groniek*, jrg. 107 (1990), 161-170, citaat op 166-167.
3. J.L. Price, 'The dangers of unscientific history; Schama and the Dutch seventeenth-century', in: *Bijdragen en Mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden (BMGN)* jrg. 102 (1989), 39-42.
4. Paul Brill, 'Er is geen antwoord, er is alleen debat. Interview met Simon Schama', in: *Het Vervolg*, zaterdagse bijlage bij *De Volkskrant* van 14 oktober 1989.
5. F.R. Ankersmit, *Denken over geschiedenis* (Groningen 1984), 182.
6. F.R. Ankersmit, a.w., 187.
7. F.R. Ankersmit, *Narrative Logic. A semantic analysis of the historian's language* (Den Haag/Boston/London 1983), 235.
Ankersmit zelf gebruikt het woord 'narratio' waar ik het woord 'beeld' gebruik heb.
8. C. Lorenz, *De constructie van het verleden* (Amsterdam 1987), 236.
9. F.R. Ankersmit, a.w., 238.
10. K. van Berkel, 'In de stijl van Rembrandt over het land van Rembrandt', in: *Spiegel Historiael* jrg. 23 (1988), 456-460, citaat op 460.
11. M.C. Brands, 'Het verkeerde verleden', in: *BMGN* jrg. 90 (1975), 171-188.
12. M.C. Brands, a.w., 180.
13. P. Spierenburg, *De verbroken betovering* (Hilversum 1988), 72-73.
14. A.G. Weiler, 'Waarde-betrokkenheid en waardeoordelen in de geschiedwetenschap', in: *BMGN* jrg. 90 (1975), 189-225, citaat op 216.
15. W.H. Dray, *Laws and Explanation in History* (Oxford 1957).
16. Citaten bij A.G. Weiler, a.w., 211.
17. W.H. Dray, 'Generalization, value-judgement and historical causes', in: W.H. Dray, *On History and Philosophers of History* (Leiden/New York/Kopenhagen/Keulen 1989), 92-110.
Het artikel van Dray is gewijd aan een analyse van: N.A. Graebner, 'The Mexican War: A Study in Causation', in: *Pacific Historical Review* jrg. 44 (1980), 405-426.
18. W.H. Dray, 'Value-judgement', 97-98.
19. E.H. Carr, *What is History?* (Harmondsworth 1972 (1e dr. 1961)), 90.
20. C. Lorenz, a.w., 242-245.
De bedoelde rede van Blom is: J.C.H. Blom, 'In de ban van goed of fout? Wetenschappelijke geschiedschrijving over de bezettingstijd in Nederland', o.a. in: J.C.H. Blom, *Crisis, bezetting en herstel* (Rotterdam/Den Haag 1989), 102-120.
21. C. Lorenz, a.w., 243.
22. Paul Brill, a.w.

Het besproken voorbeeld is er een uit de categorie 'rationele verklaringen': de situatie van de actoren (i.c. de Mexicaanse en Amerikaanse regeringen) zoals door hen ingeschat, hun handelingsalternatieven met waarschijnlijke gevolgen, hun doelen. Deze soort verklaringen, vaak door historici gehanteerd, kunnen duidelijk waardegeladen interpretaties inhouden. Carr beweert dan ook men aan de wijze van opsommen van meer en minder doorslaggevende oorzaken de ene historicus van de andere kan onderscheiden:

*'This is his interpretation of his theme; the historian is known by the causes which he invokes. (...) Every historical argument revolves around the question of the priority of causes.'*¹⁹

Waardeoordelen achter de horizon

Waardeoordelen zijn niet altijd zo duidelijk zichtbaar als in de hierboven besproken gevallen. Lorenz maakt dit duidelijk aan de hand van de inaugurele rede van J.C.H. Blom.²⁰ In deze rede bracht Blom naar voren dat de geschiedschrijving over de bezettingstijd in Nederland in de eerste circa veertig jaar na 1945 steevast heeft geredeneerd vanuit een waardeoordeel, zonder dat geschiedschrijvers werden beschuldigd van partijdigheid of misplaatste subjectiviteit. Dit waardeoordeel was dat de bezetters en wie met hen samenwerkten 'fout' waren, en wie zich tegen de bezetters verzette daarentegen 'goed'. Het is opmerkelijk, aldus Blom, dat niemand geschiedschrijvers die met dit schema werkten van partijdigheid en subjectiviteit heeft beschuldigd, omdat dat in alle andere gevallen wel wordt gedaan met partij kiezende historici.

Het waardeoordeel in de geschiedschrijving over de bezettingstijd werd niet als zodanig opgemerkt, omdat er over dit oordeel in de bedoelde periode volstreekte consensus bestond. Dit leidt volgens Lorenz tot de conclusie dat waardeoordelen pas als zodanig zichtbaar worden als ze in botsing komen met andere waardeoordelen.

De consequentie hiervan is, dat er mogelijk nog vele andere 'onzichtbare' waardeoordelen in onze geschiedschrijving aanwezig zijn. *'Wij hebben dan ook geen enkele zekerheid dat de geschiedschrijving niet nog vele waardeoordelen bevat, die niet als zodanig zijn onderkend. In dit verband kan op seksistische waardeoordelen gewezen worden, die de afgelopen tien jaar door feministische historici*

*in de historiografie zijn 'ontdekt' zonder dat andere historici daar tot nu toe over gestruikeld waren.'*²¹

Historici werken binnen een bepaalde 'waardenhorizon' die alleen sommige waardeoordelen als zodanig zichtbaar maakt. Pas bij verschuiving van die horizon worden weer andere waardeoordelen zichtbaar. Het feit dat de waardenhorizon waarbinnen historici werken steeds verschuift is dan ook mede verantwoordelijk voor het ontstaan van steeds weer nieuwe historische interpretaties: de inmiddels spreekwoordelijke discussie zonder eind.

Een onwetenschappelijke wetenschap

In dit artikel heb ik aan de hand van slechts enkele voorbeelden duidelijk gemaakt hoezeer geschiedenis een zaak is van persoonlijke interpretaties, en hoe vaak waardeoordelen daarbij een rol spelen. Het probleem van de waarden is veel ingewikkelder en kent veel meer kanten dan in het korte bestek van dit artikel kon worden uiteengezet. De *'barrières die een objectieve weergave van de (historische) werkelijkheid in de weg staan'* - die eindexamenkandidaten volgens het nieuwe examenreglement moeten kunnen onderscheiden - komen veelvoudig en veelvuldig voor op het pad van de historicus.

Is een vak dat zulke grote problemen heeft met het formuleren van objectieve kennis omtrent het terrein waarmee het zich bezighoudt nog wel een wetenschap te noemen? Von der Dunk hield het in zijn inaugurele rede op een 'onwetenschappelijke wetenschap'. Schama gaat nog verder, en breekt een lans voor het artistiek-literaire karakter van geschiedenis:

*'Historici moeten zich niet wijsmaken dat ze bezig zijn met een soort wetenschappelijke, archeologische reconstructie van stukken verleden, die we vervolgens in elkaar schuiven en waarvan we dan zeggen: zo is het gegaan en niet anders. Ik vind dat we ons moeten spiegelen aan een Thucydides, een Homerius, een Macaulay en al degenen die niet hebben gearzeld om beeldende, literaire elementen te vlechten in hun geschiedschrijving.'*²²

Een vak op het grensvlak van kunst en wetenschap. Misschien is dat het wel, wat het bezig zijn met geschiedenis zo boeiend maakt.

Kleio

In de zomer van 1994 met de VGN Naar de Verenigde Staten

18-daagse studiereis naar New York, Washington, Boston en Philadelphia in de zomervakantie van 1994 (20 juli - 6 augustus)
De mogelijkheid bestaat om het verblijf te verlengen!

Thema van deze boeiende reis: DE AMERIKAANSE CONSTITUTIE AAN HET WERK

In dit kader zullen o.a. bezoeken worden gebracht aan het Congres, het Witte Huis, het Hooggerechtshof en de hoofdkwartieren van de Democraten en Republikeinen. En hoewel de VN strikt genomen niet in het kader van de reis past, menen wij dat toch - zeker gezien de huidige wereldproblematiek - een bezoek aan dit instituut niet mag ontbreken.

Vanuit Nederland zal mr. D.H.M. Meuwissen meegaan. Hij is hoogleraar Vergelijkend Staatsrecht aan de RU Groningen en tevens verbonden aan het Instituut voor American Studies aldaar. Tijdens de reis zal hij enkele inleidingen verzorgen. Maar denk niet dat wij de geschiedenis vergeten: Ellis Island, het historisch museum van de stad New York, ontmoetingen met Amerikaanse historici, de Plimoth Plantation in Plymouth, het Holocaust Museum in Washington staan onder andere op het programma.

De groep bestaat uit maximaal 30 personen.

De reissom zal circa f3900,- bedragen. Niet-VGN-leden betalen f100,- meer.

De toeslag voor een eenpersoonskamer bedraagt f815,-.

In de reissom is begrepen: de vliegreis Amsterdam-New York v.v., transfers, vervoer in het kader van het programma, excursies volgens het programma, entreegelden, fooienpot, luchthavenbelasting, hotelovernachtingen op basis van tweepersoonskamers met douche of bad en toilet.

Niet inbegrepen zijn: annulerings- en reisverzekering, maaltij-

den (ontbijt en lunch ca. f15,-/ diner ca. f30,-), facultatieve excursies, persoonlijke uitgaven.

Deze unieke reis is ontworpen door de Didactiek- en Activiteitencommissie van de VGN en zal in de VS georganiseerd en begeleid worden door de United States Information Agency in Washington. De Amerikaanse Ambassade in Den Haag speelde bij de opzet van het programma een bemiddelende en informerende rol.

Dit alles en de inbreng van prof. Meuwissen staan garant voor een perfect georganiseerde en inhoudelijk zeer hoogstaande reis.

De inschrijvingstermijn loopt tot 1 maart 1994.

Gelet op het beperkte aantal plaatsen geldt: wie het eerst komt, het eerst maalt ...

Plaatsing geschiedt op volgorde van binnenkomst van uw aanbetaling.

U kunt zich per briefkaart of telefonisch aanmelden bij mw. T. de Danschutter, Van Deysselllaan 40, 9721 WV Groningen. Tel. 050-251298.

Een aanbetaling van f250,- per persoon geldt als bewijs van inschrijving.

U kunt dit bedrag overmaken op postgiro 128701 t.n.v. Penningmeester VGN in Den Haag, onder vermelding van 'VS 94'.

Nadere mededelingen over de reis, het programma, de preciese reissom en de verdere betaling krijgt u toegezonden.

Er wordt van te voren nog een voorlichtingsdag georganiseerd! Deze zal in mei of juni 1994 plaatsvinden. U krijgt bericht!

Onze strategie nòg leuker

VGN-JAARVERGADERING

De Algemene Ledenvergadering van de VGN wordt gehouden op zaterdag 19 maart a.s. in de Jaarbeurs in Utrecht.

Aanmelden moet geschieden voor 1 maart 1994 i.v.m. de lunch. Een invulstrookje daarvoor vindt u in de Kleiokrant.

Aanvang 10.30 u., vanaf 10.00 u. wordt er koffie geschonken.

AGENDA

10.30 u. Opening van de vergadering

1. Welkomstwoord en jaarrede van de voorzitter
2. Feestelijk gedeelte: uitreiking van de Huib de Ruijterprijs

12.15 u. tot 13.30 u. Borrel en lunch

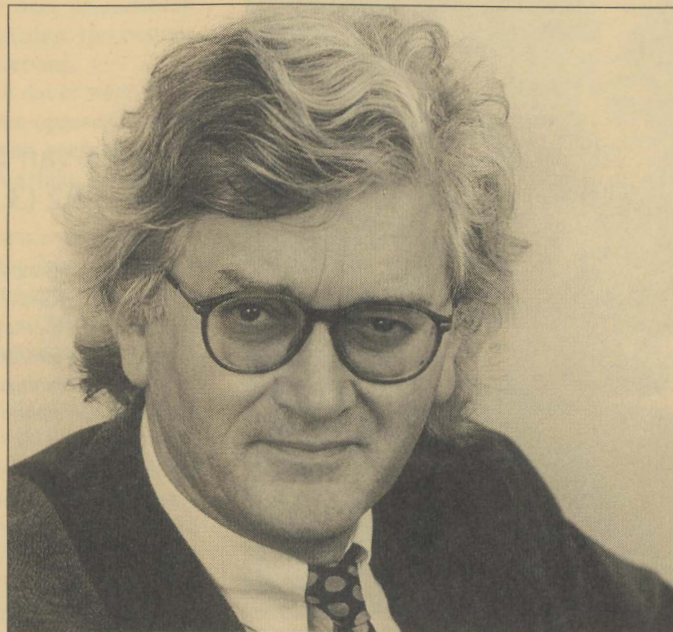
13.30-15.30 Huishoudelijk deel van de vergadering

3. Bespreking van de jaarstukken
 - 3.1 Notulen ALV 13-3-1993
 - 3.2 Jaarverslag Algemeen Bestuur en beleidsplan 1994
 - 3.3 Jaarverslagen van de commissies
 - 3.4 Financieel jaarverslag, beleid en begroting 1994
 - 3.5 Verslag kascommissie
 - 3.6 Décharge kascommissie

4. Bestuurswisseling.
Volgens rooster van aftreden mw. J. van der Leeuw-Roord, mw. T. Perdeck-Schimmel, F. Kat. Zij zijn niet herkiesbaar.
Eveneens volgens rooster van aftreden mw. H. Budé-Janssens, M. Otten en J. Schopman. Zij stellen zich herkiesbaar.
Kandidaat-leden zijn mw. M. Hielkema, mw. E. Marrenga en de heer H. Kurstjens

Kandidaat voorzitter is Mw. H. Budé-Janssens, kandidaat-vice-voorzitter M. Otten, kandidaat secretaris L. Nolet en voor een tweede termijn als penningmeester stelt J. Schopman zich kandidaat. De verdere taakverdeling binnen het bestuur gaat in onderling overleg en zal worden megedeeld in KLEIO.
Tegenkandidaten dienen twee weken voor de ALV bij de eerste secretaris te zijn aangemeld.

5. Benoeming kascommissie
6. Rondvraag
7. Sluiting van de vergadering en borrel

DE HUIB DE RUIJTERPRIJS

De Huib de Ruijterprijs gaat in 1994 naar de heer H.A. (Harry) van Wijnen. Het merendeel van de VGN-leden zal ongetwijfeld zijn naam kennen via krant of radio, zonder echter veel over hem te weten.

Harry van Wijnen is op 6 april 1937 geboren in Rotterdam, vlakbij de Kuip. Dankzij ooms en eigen talenten heeft hij een grote affiniteit met het voetballen. Na enkele jaren her en der te hebben gewerkt koos hij op zijn twintigste voor de journalistiek. Hij werkte onder andere voor de *Provinciale Zeeuwse Courant*, *Het Vrije Volk*, *Het Parool* en *NRC/Handelsblad*. Als politiek verslaggever en commentator werkte hij bij VARA's 'Achter het nieuws' en 'Haagsche kringen'. Op de radio is hij nu te beluisteren in het VPRO-programma 'Welingelichte kringen'. In 1980 kreeg hij de Anne Vondelingprijs voor politieke journalistiek.

Tijdens zijn werkzaamheden in Arnhem schreef hij een boek over Arnhemse verzetshelden en vervolgens een werk over de wederopbouw van de Arnhemse binnenstad. Daarna verschenen boeken over de constitutionele monarchie (*Van de Macht des Konings*), over Willem Drees en over de Prins-gemaal. Sinds 1985 werkt Harry van Wijnen bij *NRC/Handelsblad*, waar hij enige tijd chef Opiniepagina was. Sinds kort staat hij aan het hoofd van de zaterdagse Boekenbijlage.

De Huib de Ruijterprijs wordt hem in de eerste plaats toegekend voor de artikelenreeks 'Geschiedenis', in het voorjaar van 1993 verschenen op de opiniepagina. Deze serie heeft de discussie over het belang van het schoolvak geschiedenis en staatsinrichting en de positie ervan in het voortgezet onderwijs zeer gestimuleerd. Daarnaast is de toekenning van deze prijs een klein eerbetoon aan *NRC/Handelsblad*, een krant die aan geschiedenis, ook als schoolvak, veel aandacht pleegt te besteden.

Jaarverslag van het Bestuur

Hierbij heeft het bestuur van de VGN het genoegen u het verslag over het verenigingsjaar 1993 aan te bieden.

1. De samenstelling van het bestuur

L. Nolet volgde R. Donk op.

Het rooster van aftreden is als volgt:

1994: F.R. Kat, mevr. T.Perdeck-Schimmel, mevr. J. van der Leeuw-Roord, niet herkiesbaar; mevr. H. Budé-Janssens, M. Otten, J.Schopman, herkiesbaar.

1995: mevr. H.J.C. van Herwaarden-Rijlaarsdam, niet herkiesbaar.

1996: L.M.I.V. Nolet, herkiesbaar.

2. Vergaderingen

Totaal kwam het bestuur zeventien keer bijeen. Op zes november werd een studiedag gehouden waar Bureau Platform VVVO, internationalisering, tweede fase, basisschool en geschiedenis, MAVO/VBO ter sprake kwamen.

3. Portefeuilleverdeling

Daar drie bestuursleden aftreden zal een wijziging in de verdeling van de portefeuilles te verwachten zijn. Deze wijziging zal te zijner tijd in Kleio aangegeven worden.

4. Externe contacten in Nederland

Hoewel door de bestuursmededelingen in de Kleiokrant al vele zaken als bekend mogen worden verondersteld, volgt hier nog een, lang niet volledige, selectie uit de vele externe contacten in Nederland die er in het afgelopen jaar zijn geweest:

- brieven naar de leden van de Vaste Kamercommissie van Onderwijs van de Tweede Kamer in verband met de bedreiging van het vak in het VBO en over de positie van het vak in de Tweede fase. Bij de laatste brief werd een artikel van de voorzitter van de Intercommissie J.H.C. Blom en de nota *Zonder geschiedenis geen Toekomst* meegezonden.
- intensieve contacten met de SLO om te komen tot een goede invulling van de posi-

tief beoordeelde veldaanvraag;

- afspraken met uitgeverij Malmberg over de actie met en de verzending van het boek *Geschiedenis van Europa*;
- contacten met het Comité 4 en 5 mei over samenwerkingsprojecten en aanwezigheid bij de 4-5 meiviering in Den Haag;
- bijwonen van diverse bijeenkomsten, georganiseerd door de Europese Beweging afd. Den Haag, de voorlichtingsdienst van het Europese parlement en de Europese Commissie;
- contacten met de Nederlandse Ambassade in Bonn over een in Duitsland te verschijnen video over 'Duitsland op weg naar de democratie' die ook beschikbaar zal zijn voor het Nederlandse onderwijs;
- bijwonen van conferenties en nascholingsbijeenkomsten, bijvoorbeeld de nascholing in Leiden, de jubileumbijeenkomst van het Cito, de conferentie over de Tweede Fase in Groningen, een symposium in de Nieuwe Kerk over het rapport van de Commissie Van Es, de netwerkconferentie van het Europees Platform etcetera;
- contacten met het NHG o.a. over het opzetten en inrichten van geschiedenisdagen in samenwerking met de universiteiten; (De eerste geschiedenisdagen zijn op 10 en 11 november 1994.)
- contacten met de ambassades van de VS en Duitsland over gezamenlijke projecten;
- contact met de Tweede Kamerfractie van het CDA over geschiedenis;
- contacten met *Spiegel Historiael*;
- contacten met het Historisch Platform, de Vereniging voor de Geschiedenis van de Twintigste Eeuw, de Vereniging van Vrouwengeschiedenis en de Stichting Film en Wetenschap;
- brief naar de Revisiecommissie Examenprogramma's Algemene Eindexamenvakken mavo/vbo om te protesteren tegen de overhaaste en onzorgvuldige raadpleging;
- brief naar de organisatoren van het congres over Sabbatical Leave i.v.m. de hoogte van de gevraagde bijdrage;
- brief aan VAN, Vereniging voor Dag- en Avondonderwijs over modulering van het onderwijs in geschiedenis en staatsinrichting;
- contacten met Archeon over de mogelijkheid om daar de jaarlijkse VGN-dag te houden;

- gesprekken met vertegenwoordiger van het KNAG over de invulling van de Tweede Fase;
- contacten met de pers bij verschillende gelegenheden;
- brief naar de Stuurgroep Tweede Fase om een gesprek aan te vragen;
- gesprek met de Stuurgroep Tweede Fase;
- gesprekken met het PMB over de modernisering in het geschiedenisonderwijs en de mogelijkheden van een project omgevingsonderwijs;
- aanwezigheid bij het afscheid van mevr. A. Rood, jarenlang bij het CITO verantwoordelijk voor de MAVO/LBO-examens;
- brief aan Minister Ritzen en vakbonden over deelname aan PLATO nascholingsprojecten.

5. Buitenlandse contacten

In februari bezochten Joke van der Leeuw-Roord en Hélène Budé-Janssens Straatsburg om de laatste afspraken te maken met de Raad van Europa over het congres 'Grenzen Verleggen, Europa sinds 1815'. In maart bezocht Joke de Task Force in Brussel om te spreken over de plannen en de financiële gevolgen van de conferentie in Leeuwarden en Euroclio.

In juni hadden Joke van der Leeuw-Roord en Hélène Budé-Janssens een eerste overleg met de voorzitters van de beide organisaties van geschiedenisleraren in Vlaanderen over mogelijke samenwerkingsprojecten in de toekomst.

In juli en oktober maakten enige leden van het VGN bestuur een studiereis naar Berlijn. Er waren geweldige ontwikkelingen te zien, maar ook werd duidelijk dat er bij de 'Ossies' nog steeds of zelfs in toenemende mate verbittering was over het optreden van de 'Wessies'.

In september reisden Joke en Hélène naar Groot-Brittannië.

Zij hadden daar hun eerste interviews over de inrichting van het geschiedenisonderwijs in Groot-Brittannië in het kader van hun onderzoek naar het geschiedenisonderwijs in de Europese Unie. Over de resultaten van dit onderzoek zal een publikatie verschijnen. Joke bezocht in Manchester de bijeenkomst over geschiedenis aan de leeftijdsgroep 11 - 14 van de Historical Association.

Verder reisden ze naar Glasgow om afspraken te maken over een nascholingsconferentie over structuurbegrippen en vaardigheden in samenwerking met de universiteit van Strathclyde.

Vervolgens reisden ze naar Oxford, waar zij lessen bijwoonden en een gesprek hadden met

een geschiedenissectie op een Comprehensive school.

In oktober voerden Joke en Hélène en Joke overleg in Tiel over de opzet en inhoud van een nascholingsconferentie over de impact van de Eerste Wereldoorlog in Nederland en Vlaanderen.

In oktober verscheen het boek *The European Dimension in Secondary Education* (Barcelona 1993) met daarin een artikel van Joke over de Europese dimensie in het geschiedenisonderwijs.

In oktober reisden Joke en Hélène naar Braunschweig en Denemarken. Ze hadden daar gesprekken met docenten geschiedenis en bezochten lessen. In Denemarken hadden ze een interview over de inrichting van het geschiedenisonderwijs voor het boek.

In november brachten ze een bezoek aan Brussel waar ze aan de universiteit een colloquium bijwoonden over de Europese dimensie in het geschiedenis. Daarna hadden ze een ontmoeting met Vlaamse collega's over de cursus over de Eerste Wereldoorlog.

Vervolgens reisden Joke en Hélène naar Doorneschingen om een conferentie van de Raad van Europa over 'Geschiedenisonderwijs na de val van het communisme' bij te wonen. Daarna reisden ze nog enige dagen door Duitsland voor interviews voor hun boek.

In december bezochten Joke en Hélène, samen met enige medewerkers van Hogeschool Holland, Hamburg om daar met medewerkers van de Körber Stiftung over eventuele samenwerkingen te spreken.

In december werd wederom overlegd met de Vlaamse collega's.

6. Het Platform VVVO

In het afgelopen jaar kwam het Platform van vakinhoudelijke verenigingen in het VO vijfmaal bijeen.

Er werd veelvuldig door een delegatie van het Platform VVVO overleg gevoerd met vertegenwoordigers van het College van Bestuur van de SLO i.v.m. de ontwikkelingen rond de Veldadvisering. Dit overleg heeft tot nu toe (17 november 1993) niet tot een bevredigend resultaat geleid.

Twee maal werd er een consulerend overleg gevoerd met vertegenwoordigers van O en W.

Het bestuur van het Platform VVVO denkt en overlegt mee in DION/VO (het project Discussie en Informatie inzake Overheveling van

Nascholingsgelden/Voortgezet Onderwijs) en vertegenwoordigers van het Platform VVVO namen deel aan een conferentie over de toekomstige ontwikkelingen rond de nascholing en nascholingsgelden. Herhaaldelijk werd er schriftelijk dan wel telefonisch over allerlei zaken van gedachten gewisseld met vertegenwoordigers van het ministerie. Ook werden er brieven verzonden naar de Vaste Kamercommissie voor Onderwijs.

Het afgelopen jaar kwam ook een regelmatig overleg met het Proces Management Basisvorming (PMB) op gang. Voor het komend jaar zijn er afspraken gemaakt over goed overleg tussen de BAVO-commissies van de verschillende vakinhoudelijke verenigingen en het PMB, naast het besturenoverleg met het PMB.

In het Platform VVVO is het overleg gestart over een uitvoerend bureau voor de vakinhoudelijke verenigingen. De gesprekken hebben nog niet tot een concreet resultaat geleid, wat gezien de ingewikkelde materie niet verwonderlijk is.

7. Het centraal examen

In januari werd door de VGN weer een commissie samengesteld die het eindexamenonderwerp voor 1996 aan staatssecretaris Wallage moest voordragen. De staatssecretaris heeft de voordracht van de commissie, een onderwerp uit de mentaliteitsgeschiedenis, echter niet overgenomen op grond van mogelijke onrust rond een dergelijk onderwerp. Hierdoor is er door betrokkenen in de zomer veel mondeling en schriftelijk overleg geweest over een nieuwe voordracht voor het onderwerp voor 1996. Uiteindelijk is de keuze gevallen op *'Amerika 1787 - 1914, een samenleving op de rails'*.

De VGN heeft de stofomschrijvingscommissie samengesteld. Deze moet aparte stofomschrijvingen maken voor VWO/HAVO en MAVO/LBO. De leden ontvangen dit jaar voor het eerst een betaling in tijd in plaats van in geld.

De stofomschrijving over de Opstand kent eveneens twee versies.

Na het indienen van deze omschrijvingen is er overleg nodig geweest met het Ministerie van Onderwijs, omdat men zich daar verzette tegen het sturende karakter van de stofomschrijving. Afgesproken werd de stofomschrijving over de Opstand onverkort te publiceren maar in de toekomst minder sturend te werk te gaan.

In mei is het gelukt het voorzittersoverleg voor de normvergaderingen op één centrale

plaats te organiseren. Door goed werk van zowel de Commissie Mavo/Vbo als de Commissie Havo/Vwo lukte deze centralisering uitstekend, waardoor dit in 1994 zal worden herhaald.

Eind september vond het jaarlijks overleg plaats met vertegenwoordigers van het CITO, de CEVO, de inspectie, de commissies Mavo/Vbo en Havo/Vwo, leden van de WIEG, de voorzitters van de normvergaderingen, de OAC en leden van het bestuur over de examens van 1993.

Voor het eerst vonden er aparte vergaderingen plaats voor VBO/MAVO en HAVO/VWO. De ervaringen hiermee zijn zo positief dat dit voortaan altijd zal gebeuren. (De bespreking van het LBO/MAVO examen zal gehouden worden op dinsdag 23 september 1994 en van het HAVO/VWO examen op 30 september 1994.)

Het bestuur van de VGN heeft zich sterk gemaakt om te voorkomen dat de functie van de CITO-medewerker voor de M/V examens tot S-9 functie werd afgewaardeerd en met succes. Tevens heeft het bestuur met succes sterk aangedrongen op het benoemen van een historicus in deze vacature.

In de maand mei raakten het bestuur, de Commissie Mavo/Vbo, de WIEG en het KPC betrokken bij de advisering over de voorstellen van de revisiecommissie met betrekking tot de harmonisatie van de algemene vakken in VBO/MAVO. Hoewel wij het niet eens waren met de gang van zaken omdat het weer een schoolvoorbeeld was van opdrachten aan vakinhoudelijke verenigingen zonder enige compensatie, hebben wij toch gemeend uitgebreid te moeten adviseren. Na een zeer intensieve vergaderperiode zijn wij met een volledige revisie van de voorstellen gekomen, nadrukkelijk op persoonlijke titel.

Onze voorstellen zijn nagenoeg integraal door de revisiecommissie overgenomen.

Hoewel een uitgebreide veldraadpleging is toegezegd, lijkt het erop dat het ministerie de voorgestelde eindtermen zonder veel verdere inspraak zal overnemen, al zullen we voor geschiedenis en staatsinrichting op zijn commentaar moeten reageren.

8. Het congres 'Grenzen verleggen' in Leeuwarden

Het congres 'Grenzen Verleggen, geschiedenis sinds 1815' in Leeuwarden in april 1993 werd een groot succes. Het lijkt, na de uitgebreide verslaggeving hierover in KLEIO niet noodzakelijk om in het jaarverslag nog veel te vermelden.

Trots is het bestuur op het feit dat zoveel "gewone" leraren uit zoveel verschillende landen dit congres hebben kunnen bijwonen. Het heeft ertoe geleid dat de onderlinge contacten tussen (buur)landen zijn versterkt, zoals blijkt uit de samenwerkingsprojecten tussen Spanje en Portugal, tussen Nederland en Vlaanderen, tussen Nederland en de Tsjechische Republiek, en de deelname van vertegenwoordigers van Luxemburg, Zweden, Estland en Rusland aan de conferentie in Glasgow.

Bijzonder verheugd was het bestuur ook over het feit dat het gelukt is de geldelijke problemen rond een dergelijke grote conferentie zodanig af te wikkelen dat de register-accountant geen enkel bezwaar had tegen het financieel verslag. Bovendien bleken begroting en uitgaven gelukkig geheel met elkaar in evenwicht.

De dank van het bestuur gaat hierbij in het bijzonder uit naar onze administrateur, de heer Houweling.

9. Euroclio

Deze vereniging werd officieel opgericht op 20 april 1993 tijdens de Conferentie 'Grenzen Verleggen, Europa sinds 1815' te Leeuwarden. Minister Ritzen had toegezegd het startsein te zullen geven maar hij moest helaas, op het allerlaatste moment, vanwege een onverwachte kabinetszitting, afzeggen. Tijdens deze conferentie is de eerste officiële algemene vergadering gehouden waarin de statuten van Euroclio, The European Standing Conference of History Teachers Associations, zijn goedgekeurd en een bestuur is gekozen. Mevr. J. van der Leeuw-Roord werd voorzitter en mevr. H. Budé-Janssens secretaris van Euroclio. De andere bestuursleden komen uit vijf verschillende landen.

In het kader van Euroclio zijn het afgelopen jaar 3 bijeenkomsten van het Euroclio-(voorlopig)-bestuur gehouden; in februari in Brussel en in augustus en november in Den Haag.

Er waren het afgelopen jaar veelvuldig contacten met vertegenwoordigers van de Raad van Europa en Europese Unie.

Er werden gesprekken gevoerd over samenwerkingsprojecten in de toekomst met de Europese Academie in Berlijn, het Georg Eckert Instituut te Braunschweig en de Körber Stiftung in Hamburg.

In september was er in Oxford een overleg met het Engelse bestuurslid over het eerste bulletin van Euroclio.

In oktober en november woonden Joke van der Leeuw-Roord en Hélène Budé-Janssens op uitnodiging van de organisaties van geschiedenisdocenten in Neder-Saksen, Denemarken en Vlaanderen bijeenkomsten bij.

In Denemarken hield Joke een toespraak over de doelstellingen, mogelijkheden en problemen van Euroclio.

In oktober hadden zij een overleg met de cultureel attaché van de Duitse ambassade te Den Haag over de weigering van de Duitse geschiedenislerarenorganisatie om deel te nemen aan Euroclio.

Later in oktober hadden zij een overleg in Braunschweig met de voorzitter van de Duitse organisatie voor geschiedenisdocenten over dezelfde kwestie.

10. Het nieuwe examen

Na de aanvaarding van het programma in 1992 werd de taak van de WIEG verlegd naar de voorlichting over het nieuwe examenprogramma aan het veld. Met het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen werd overeengekomen dat docenten een dag tegen een gesubsidieerde vergoeding voorlichting over de examenregeling mochten bijwonen. In dit jaar heeft de WIEG twintig voorlichtingsbijeenkomsten georganiseerd. Samen met ervaren docenten uit VBO tot en met VWO en vakdidactici werden zo'n kleine 1400 collega's voorgelicht.

Alle deelnemende docenten ontvingen de bundel *Geschiedenis wat is dat?, een introductie op het nieuwe examen geschiedenis en staatsinrichting*. Daarnaast was er nog aanvullend materiaal over veel gestelde vragen en de voorgenomen werkwijze van het CITO.

Het KPC heeft de organisatie van de voorlichtingsbijeenkomsten voor zijn rekening genomen. Door de enorme toeloop liep de organisatie in het begin niet altijd vlekkeloos maar bij de laatste bijeenkomsten bleek de organisatie inmiddels geheel ingespeeld op deze massaliteit.

11. Basisvorming

Om de ontwikkelingen rond de basisvorming te volgen, te begeleiden en volgen heeft het bestuur de Commissie Basisvorming ingesteld. Deze commissie heeft als eerste verzoek van het bestuur ontvangen een kritisch commentaar te schrijven op de voorbeeldtoetsen voor de basisvorming. Verder onderhoudt de commissie op verzoek van het bestuur contacten met het Project Management Basisvorming.

12. Contacten met het O&W

Ook dit jaar vond er weer druk mondeling, telefonisch, en schriftelijk overleg plaats met het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen. Onderwerpen die aan de orde kwamen waren o.a.: geschiedenis en staatsinrich-

ting in het dag- en avondonderwijs, de Tweede Fase in het VO, faciliteiten voor activiteiten m.b.t. het geschiedenisonderwijs, examenonderwerpen, stofomschrijvingen, de CITO vacature, Basisvorming, etc.

Voortdurend is overleg gaande over de financiering van activiteiten en projecten.

13. Conferentie Starters

Voor het tweede achtereenvolgende jaar troffen beginnende docenten elkaar in Huize Bergen in Vught. Oudere collega's en specialisten verzorgden er workshops over het gebruik van de anecdote in de geschiedenisles, omgevingsonderwijs, het gebruik van de computer, de kunst van het vertellen, het gebruik van de video, actualiteit in de geschiedenisles en lesgeven aan moeilijk lerende leerlingen.

Even belangrijk als dit programma was het informele contact, tot in de kleine uurtjes.

Enkele dagbladen hebben aandacht besteed aan deze conferentie, die tamelijk uniek is in zijn soort.

14. Nascholing

Op 26 en 27 maart hield de VGN een geslaagde didactiekconferentie over 'Structuurbegrippen en vaardigheden, toegepast op Duitsland 1871-1990'.

Op 25 september bezochten ruim 550 collega's de VGN-nascholingsdag in Leiden, gewijd aan dit eindexamenonderwerp.

15. Seniorenbeleid

Binnen het bestuur is in de loop van het verenigingsjaar het idee opgekomen een club van post-actieven te vormen. Hiertoe werd een oproep geplaatst in KLEIO en contact opgenomen door Tineke Perdeck met een aantal eventuele gegadigden.

Hierop is vrijwel geen respons gekomen zodat het voorlopig niet zinvol lijkt met de plannen door te gaan.

Het bestuur hoopt wel dat Vutters en gepensioneerd lid blijven van de VGN om zodoende het contact met geschiedenisonderwijs te behouden.

16. Ledenwerving en PR

Met steun van vele actieve leden heeft het bestuur de VGN onder de aandacht gebracht van vakcollega's. Dit gebeurde o.a. tijdens nascholingsconferenties, WIEG-bijeenkomsten en CE-normbesprekingen.

Ongeveer 160 collega's die hun lidmaatschap in 1991 en 1992 beëindigd hadden, kregen een brief van het bestuur. (Van hen zijn er inmiddels ruim 10 in de VGN teruggekeerd.) Uit de reacties bleek, dat pensionering de belangrijkste reden is om het VGN-lidmaatschap op te zeggen. Daarnaast is er een aantal docenten, dat het vak verlaat, ofwel omdat men een andere functie binnen de school (schoolleider, dekaan) aanvaard heeft, ofwel omdat men geen hoop meer heeft op werk als geschiedenisdocent.

De VGN heeft in 1993 voor het tweede achtereenvolgende jaar een netto ledenwinst geboekt. Voor exacte cijfers hieromtrent kunt U het financieel jaarverslag raadplegen.

Minder voorspoedig verliep de werving van donateurs/vrienden van het geschiedenisonderwijs. Diverse advertenties in historische tijdschriften en gerichte folderpost aan een kleine 2000 potentiële VGN-sympathisanten leverden slechts een handvol donateurs op.

In december heeft het bestuur Kerst/Nieuwjaarskaarten verstuurd aan personen, die voor de VGN van bijzondere betekenis zijn.

17. Professionalisering

De aandacht voor de expertise van de VGN is duidelijk aan het toenemen. Wij merkten dat in 1993 extern door een duidelijke trend in de richting van het financieel honoreren van diensten die vanuit de VGN aan de samenleving worden geleverd. Enkele voorbeelden van expertise-waardering vormen de uren die zijn geïnvesteerd in VGN-leden die werken in commissies zoals de WIEG of de stofomschrijvingscommissies. Ook zijn er uren uitgetrokken in het kader van Euroclio voor de internationalisering van onze werkzaamheden. Enkele leden van de Commissie Clionica zijn op basis van detachering actief voor de SLO. Ook op andere wijze werft de SLO vakdocenten.

Intern is, mede tengevolge van bovenstaande ontwikkeling, ook een groter accent gelegd op de professionalisering. Dat uitte zich in een actievere houding ten aanzien van het genereren van fondsen voor specifieke taken in het verenigings- en ondersteuningswerk.

Commissies

Het bestuur van de VGN wil de activiteiten van de leden zoveel mogelijk via de commissies laten lopen. De afdelingen leiden vaak een sluimerend bestaan, maar het blijkt dat commissies met een duidelijke taakomschrijving een levendig bestaansrecht hebben. Vandaar dat het instellen van al dan niet ad hoc commissies de voorkeur verdient.

Voor het komende jaar wil het bestuur een commissie met als taak de positie, mogelijkheden en keuzes van interculturele geschiedenis instellen.

Het nieuwe examen

De WIEG gaat zich in het laatste jaar van haar bestaan toeleggen op het activeren van personen, uitgevers en instellingen tot het maken van lesmateriaal en schoolboeken. Door de discussie over de Tweede Fase lijken de uitgevers zich terughoudend op te stellen, terwijl de voorbereidingen van docenten en leerlingen al wel volop in gang gezet zijn. Wanneer de vernieuwing in het examen werkelijk gestalte wil krijgen moet er voldoende adequaat materiaal zijn.

De WIEG kijkt hiervoor ook over de grenzen en zal trachten met behulp van Angelsaksisch materiaal anderen te inspireren.

De WIEG heeft dit jaar nog een taak, de werkgroep moet de gang van zaken en het centraal examen van 1994 evalueren en eventuele aanbevelingen doen. Deze evaluatie zal zoveel mogelijk in samenwerking met de exameninstanties, CITO en CEVO worden verzorgd. De WIEG zal eind 1994 worden opgeheven.

Examenproblematiek

Het bestuur van de VGN blijft de ontwikkelingen rond het examen op de voet volgen. Wij zullen er nauwkeurig op blijven toezien dat leden van een stofomschrijvingscommissie worden uitbetaald in tijd in plaats van in geld en dat docenten op hun waarde worden geschat in deze commissies.

Uiteraard is de gang van zaken rond het centraal examen een blijvend aandachtspunt. Door het succes van de eerste centrale voorbespreking voor de normvergadering in 1993

Beleidsplan 1994

zal deze procedure in 1994 worden herhaald. Dit jaar zullen de examenbesprekingen door de volledige invoering van structuurbegrippen en vaardigheden een nog groter belang krijgen.

Dit afgelopen jaar is de Intercommissie verzocht voortaan de voordracht van het nieuwe examenonderwerp aan het VGN bestuur te verzorgen. Zij is verantwoordelijk voor de keuze en het kader waaraan een stofomschrijvingscommissie zich zal moeten houden.

De jaarlijkse nabespreking van de examens met alle betrokken partijen zal ook in 1994 afzonderlijk geschieden voor VBO/MAVO en HAVO/VWO.

Basisvorming

Het bestuur blijft de ontwikkelingen rond de basisvorming op de voet volgen. Het gevaar dreigt dat op veel scholen de onderwijskundige vernieuwing het slachtoffer wordt van de spanningen rond fusies en FBS.

Ook de grote behoefte op het VBO om snel over te gaan tot invoering van beroepsgerichte vakken, lijkt de positie van geschiedenis en staatsinrichting sterk te schaden. De kerndoelen lijken in deze situatie niet te verwezenlijken. De methodes die voor deze leerlingen op dit moment ontwikkeld worden dreigen door hun overmaat aan stof voor een jonge leeftijdsgroep niet bepaald te gaan aansluiten bij de beleevingswereld van de VBO-leerlingen. Het bestuur zal aandringen op een behoorlijk evaluatieproces.

Op dit moment lijkt alle aandacht uit te gaan naar de invulling van de Tweede Fase en dreigt vergeten te worden dat evaluatie van de eerste jaren basisvorming noodzakelijk is. Na invoering van een vernieuwing is bijstelling na de eerste ervaring bijna altijd noodzakelijk.

Zeer belangrijk zijn de actieve contacten met het PMB voor de basisvorming. Het bestuur zal regelmatig overleg met het PMB blijven voeren.

Tweede Fase

Het bestuur blijft alle ontwikkelingen op de voet volgen en zal proberen zo adequaat mogelijk te reageren. Het bestuur zal erop blijven aandringen bij alle beleidsmakers het vak Ge-

schiedenis en Staatsinrichting in het verplichte deel van de verschillende doorstroomprofielen een volwaardige plaats te geven. Daarnaast blijven wij erop aandringen om geschiedenis en staatsinrichting als examenvak in twee profielen op te nemen.

Als er meer zicht komt op de mogelijkheden zal het bestuur de bestaande commissies van de VGN inschakelen bij de uitwerking en dan ook, indien nodig, overgaan tot de oprichting van een Commissie Tweede Fase, zoals reeds aangekondigd in de beleidsplannen van vorig jaar.

Intercultureel onderwijs

De afgelopen jaren is veel gesproken over intercultureel geschiedenisonderwijs. Het bestuur heeft de OAC verzocht uitgangspunten te formuleren voor dit onderwijs en deze zijn in KLEIO gepubliceerd. Discussie hierover is echter niet op gang gekomen.

Het bestuur meent dat, gezien de nationale en internationale ontwikkelingen, intercultureel geschiedenisonderwijs buitengewoon belangrijk is. Vandaar dat er een VGN commissie in het leven zal worden geroepen om deze materie verder te bestuderen. De commissie zal de opdracht krijgen de mogelijkheden, inhoud, problemen en evaluatie van intercultureel geschiedenisonderwijs te bestuderen en onderzoeken.

Een bijkomend voordeel is dat Joke van der Leeuw door de Amerikaanse Ambassade is uitgenodigd voor een zelf in te vullen studiereis van een maand. Doel van deze reis gaat het Amerikaanse geschiedenisonderwijs worden met speciale aandacht voor intercultureel onderwijs. De discussies en ervaringen van de Amerikanen zullen betrokken worden in de activiteiten van deze nieuwe commissie.

Geschiedenis in het basisonderwijs

Het bestuur is van mening dat het van groot belang is een doorlopende lijn te ontwikkelen van basis- naar voortgezet onderwijs. Hiervoor is, samen met KNAG, VECON en NVLM, een veldaanvraag ingediend bij de SLO. Door personele en andere veranderingen bij de SLO werd de aangekondigde startbijeenkomst niet in januari gehouden en bleek in november alleen de VGN nog waarde te hechten aan een dergelijk onderzoek.

Het bestuur zal nagaan welke mogelijkheden er zijn om het onderzoek naar de verticale aansluiting alsnog te laten plaatsvinden.

Steun voor collega's in Oost-Europa

Het bestuur van de VGN acht het van bijzonder groot belang het bij de steun aan Oost-Europa niet bij woorden te laten. Het blijkt echter erg moeilijk gelden te verwerven. Als voorbeeld voor anderen, zoals overige leden van EUROCLIO, Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, Brussel, Raad van Europa, stelt het bestuur voor een bedrag voor Oost-Europese collega's beschikbaar te stellen. Tevens wil het bestuur van de VGN u voorstellen een Oost-Europa Fonds te stichten en hierbij gebruik te maken van: postgironummer 368156, t.n.v. Stichting Organisatiebureau Projecten VGN, OPV, Nijmegen.

Mocht u zich geroepen voelen nu al geld over te maken dan kan dat onder vermelding van: 'Oost-Europa Fonds'.

Het ligt in de bedoeling om leraren uit Oost-Europa in de gelegenheid te stellen de General Assembly van EUROCLIO, European Standing Conference of History Teachers Associations, bij te wonen en tenminste één door EUROCLIO, georganiseerde conferentie. Het zou getuigen van solidariteit met onze geschiedeniscollega's in Oost-Europa als de leden van de VGN massaal aan deze actie zouden meedoen.

Conferentie 'Starters'

Het bestuur wil ook in 1994 een conferentie voor beginnende docenten gerealiseerd zien. Er zijn al volop ideeën betreffende de invulling. Er zal een poging ondernomen worden om beginnende docenten geschiedenis en staatsinrichting via directe post op de conferentie te attenderen.

Ledenwerving en PR

Veel collega's op scholen voor VBO en MAVO doceren naast geschiedenis en staatsinrichting ook andere vakken. Het is voor hen veelal bezwaarlijk om voor meerdere vakinhoudelijke verenigingen het volle pond aan contributie te betalen. Om het lidmaatschap van de VGN voor deze collega's aantrekkelijker te maken, stelt het bestuur voor dat docenten, die in drie of meer vakken lesgeven, voortaan voor f60,- per jaar lid kunnen worden van de VGN.

Ook studenten hebben te kampen met beperkte financiële mogelijkheden. Om hun de kans te geven, alvast kennis te maken met hun toekomstige vakvereniging, wil het be-

stuur hun een kenningsmakingslidmaatschap van f 45,- per jaar aanbieden.

Ook het komende jaar zal het bestuur door middel van folders en affiches de VGN een grotere bekendheid geven. Het bestuur hoopt, ook in 1994 op Uw aller medewerking te mogen rekenen. Op Uw verzoek stuurt de penningmeester U graag een stapeltje folders toe, waarmee U leden en donateurs kunt werven.

Professionalisering

De verwachting is dat in het jaar 1994 de waardering voor de in de VGN aanwezige know how zal toenemen. Ook in financieel opzicht. Het bestuur zal activiteiten van leden van de VGN waar mogelijk in een professioneel kader proberen te plaatsen. Dat betekent aandacht voor kwaliteit, voor specialisme, maar zeker ook voor de beloning in uren of gelden die het werk verdient.

Het KPC zal overigens het "streefbeeld" van de geprofessionaliseerde vakinhoudelijke vereniging ondersteunen. Met name met het oog op innovatie. De samenwerking in het kader van het Platform VVV0 die in 1994 zal worden voortgezet, past uiteraard ook in dit streven.

Nascholing

Als gevolg van de geleidelijke overheveling vanaf 1994 van de nascholingsgelden van de nascholingsinstellingen naar de scholen zullen scholen een eigen scholingsbeleid moeten gaan voeren en zullen de nascholers moeten inspelen op de wensen van de scholen.

Het bestuur wil ervoor waken dat schooldirecties, in hun enthousiasme voor nascholing van liefst het hele team, de vakinhoudelijke nascholing uit het oog verliezen. Het zal al onze leden duidelijk moeten zijn dat aanmelding voor een nascholingscursus geschiedenis en staatsinrichting niet alleen een zaak van de directie is, maar ook van eigen initiatief. Daarom zullen nascholingsinstellingen hun vakinhoudelijke cursussen in KLEIO moeten kunnen publiceren.

De VGN is in 1994 mede-organisator van twee cursussen, één in Glasgow en één in Vlaanderen die gericht zijn op nascholing. In Glasgow gaat vooral de aandacht uit naar zaken als structuurbegrippen, vaardigheden, differentiatie en omgevingsgeschiedenis. In Vlaanderen staat de rol en visie op de Eerste Wereldoorlog in België en Nederland centraal. Daarnaast neemt het bestuur zich voor via diverse VGN-commissies te achterhalen op welk(e) ander(e) gebied(en) dan het examenonder-

werp behoefte aan vakinhoudelijke nascholing bestaat. Deze wensen zal het bestuur vervolgens kenbaar maken aan de nascholingsinstellingen. Daarmee kan wellicht het probleem van de afstemming tussen vraag en aanbod worden verholpen.

Tot slot zal het bestuur bevorderen dat docenten zonder een bevoegdheid voor ons vak, werkzaam aan scholen waarin aardrijkskunde, economie en geschiedenis als vakkencombinatie worden aangeboden, zich via een gedegen nascholingstraject in elk geval op het ni-

veau van de kerndoelen zullen dienen te bekwamen.

Internationalisering

Introductie nieuwe functie 'coördinator internationale contacten'

VOORSTEL 1

Het bestuur van de VGN stelt de ledenvergadering voor om een nieuwe functie te creëren, de functie van coördinator internationale contacten.

Het bestuur baseert dit voorstel op het gestelde in artikel 2 lid 1 en 2 f van de statuten, en op artikel 38 van het huishoudelijk reglement.

Artikel 2:

1 De vereniging heeft ten doel het bevorderen van de belangen van het onderwijs in geschiedenis en staatsinrichting in Nederland.

2 de vereniging tracht dit doel te bereiken door:

f het bevorderen van internationale contacten;

artikel 38:

Het bestuur kan de leden der vereniging, al dan niet leden van het bestuur, verzoeken een opdracht te aanvaarden om de vereniging naar buiten te vertegenwoordigen.

Een lid, dat een dergelijk verzoek heeft aanvaard, brengt verslag uit van zijn werkzaamheden, zo dikwijls het bestuur dat verzoekt. De duur van deze opdracht wordt door het bestuur vastgesteld.

De functie van coördinator internationale contacten omvat het volgende takenpakket:

- het mede (doen) uitvoeren van internationaal beleid van de VGN;
- het adviseren van het bestuur en ledenvergadering over internationale, aangelegenheden op het gebied van het onderwijs in geschiedenis en staatsinrichting;
- het bijhouden van internationale contacten waar de vereniging prijs op stelt;
- het namens het bestuur zitting nemen in de VGN-commissie voor internationalisering;
- het informeren van leden en bestuur over mogelijkheden voor subsidiëring van internationale uitwisseling, van bezoek aan buitenlandse congressen, scholingsinstituten en studiedagen;
- het officieel vertegenwoordigen van de VGN bij vergaderingen van EUROCLIO, the European Standing Conference of History Teachers' Associations;

- het vertegenwoordigen van de VGN bij de ontvangst van buitenlandse gasten en collega's waar dat opportuun is.

De functionaris wordt steeds voor een periode van drie jaar benoemd door de ledenvergadering na kandidaatstelling conform de regels die gelden voor bestuursleden.

De functionaris is slechts één keer herkiesbaar.

Het profiel van de functionaris die met het bovenstaande takenpakket wordt belast houdt het volgende in:

- kennis van ontwikkelingen, gedurende een aantal jaren van binnenuit opgebouwd, van de inhoud en didactiek van het vak geschiedenis en staatsinrichting in Nederland;
- gedegen kennis van inhoudelijke en huishoudelijke taken waarmee de VGN is belast;
- gedegen kennis van internationale, in het bijzonder Europese, ontwikkelingen rondom het onderwijs in geschiedenis en staatsinrichting;
- kennis van en ervaring met de subsidiestromen in het internationale verkeer;
- beheersing van de moderne vreemde talen in woord en geschrift;
- uitstekende contactuele eigenschappen;
- bestuurlijke ervaring;
- ervaring met het Haagse, Zoetermeerse en zo mogelijk Brusselse circuit.

VOORSTEL 2

Het bestuur stelt voor om voor de bovenstaande functie in principe te zoeken in kringen van ex-bestuursleden; pas als dat geen resultaat oplevert, kan naar andere mogelijkheden worden gezocht.

VOORSTEL 3

Het bestuur stelt voor om voor de komende drie jaar te benoemen: Joke van der Leeuw-Roord.

Motivatie voor de drie voorstellen

Het bestuur is van mening dat internationale contacten, uitwisselingen, subsidiestromen en bureaucratisering snel toenemende verschijnselen zijn waarop professioneel en adequaat moet worden ingespeeld.

De achtergrond is natuurlijk die van de internationalisering van het maatschappelijk leven, van onderwijs en wetenschap in het bijzonder. Vele notities uit ambtelijke en politieke sfeer onderstrepen dit zowel op het niveau van Zoetermeer als op dat van Brussel of Straatsburg.

Het takenpakket van de vereniging inzake buitenlandse aangelegenheden groeit exponentieel door de (Europese) belangstelling voor cultuuroverdracht, afstemming van programma's, uitwisselbaarheid van diploma's, leerlijnen en methodes. Van niet gering belang hierbij is het gegeven dat voor internationale ontwikkelingen budgetten beschikbaar komen. Voorwaarden voor en afhandeling van subsidieaanvragen eisen veel aandacht. Alert inspelen op mogelijkheden is hier van het grootste belang. Op deze wijze is het ook mogelijk dat de beoogde coördinator internationale contacten wordt gefinancierd op basis van projecten, urenvergoedingen en onkostenregelingen die in Brussel of Zoetermeer zijn aangevraagd.

Daarbij vraagt het hier in Nederland, door de VGN in samenwerking met de Raad van Europa gestarte, EUROCLIO, the European Standing Conference of History Teachers' Associations, om voortdurende aandacht. Evenals de daaruit voortspruitende contacten.

Internationale zaken behartigen kan niet langer een nevenfunctie zijn van één of meer bestuursleden. Bestuursleden hebben het toenemend druk met hun bestuurstaken in Nederland.

Joke van der Leeuw is voor het bestuur een voor de hand liggende keuze. In de eerste plaats omdat zij voorzitter is van EUROCLIO en daarnaast draait in een aantal Europese projecten. Belangrijk is ook dat zij ervaring heeft met (de organisatie en financiering van) Europese congressen en studiebijeenkomsten. Zij kent het reilen en zeilen van de VGN vanuit haar ambtstermijn in het bestuur en waarborgt tegelijk een goede relatie met het VGN-bestuur. Zo'n relatie is van vitaal belang.

Jaarverslagen 1993 en plannen voor 1994

Commissie PA-BO

• Samenstelling van de commissie

De commissie PA-BO heeft in het vergaderjaar 1993 gewerkt met zes leden, die de functies als volgt hadden verdeeld: voorzitter - Frie Kolen; secretaris - Sjef Schmiermann; penningmeester - Aad van Zeyl; commissieleden - Marjolein du Jour, Francien van der Meer en Theo Beker.

Twee leden van de commissie waren dit vergaderjaar afkomstig uit het basisonderwijs en twee waren er werkzaam op een lerarenopleiding voor basisonderwijs. Een commissielid was verbonden aan de Open Universiteit en één was werkzaam als inspectrice bij het basisonderwijs.

• Activiteiten

De Commissie PA-BO is dit jaar acht keer bijeen geweest en wel op 13 januari, 17 februari, 31 maart, 5 mei, 8 september, 13 oktober en 17 november. Daarnaast werd er door de commissie op 26 mei een studiedag voor docenten aan de lerarenopleiding basisonderwijs georganiseerd.

Tijdens onze vergaderingen en daarbuiten hebben we gewerkt aan de volgende zaken:

1. er werd nagedacht en gediscussieerd over een landelijk netwerk voor Pabodocenten geschiedenis;
2. de verslagen van de studiedag 1992 werden afgerond
3. er werd een bijdrage geleverd aan het feestelijk gedeelte van de jaarvergadering. Tijdens deze vergadering ontving Cees van der Kooij, jarenlang voorzitter van onze commissie de Huib de Ruyterprijs;
4. de nieuwsbrief werd uitgebracht met daarin de volgende onderwerpen:
 - het verslag van de studiedag van 3 juni 1993
 - een verslag van de enquête onder geschiedenisdocenten aan de lerarenopleidingen basisonderwijs
 - voor geschiedenisdocenten relevante gedeeltes uit de rapporten *De praktijk zal het leren*, *Te doen of niet te doen* en *Bekwaamheid aan de basis*
 - een bewerking van de lezing van Cees van der Kooij 'De revival van Willem van Oranje en geschiedenis een kunde of een educatie', uitgesproken op de studiedag d.d. 3 juni 1993;
5. er werd een studiedag georganiseerd rond de vraag 'Welke bijdrage kan het vak ge-

schiedenis leveren aan het beroepsprofiel van een leraar basisonderwijs?'

Op deze studiedag hield Ron de Bruijn een lezing over de methode *Een zee van tijd*. Daarnaast stond het visitatierapport *Bekwaamheid aan de basis* centraal. Tenslotte hield H. van der Linde een lezing over regionale geschiedbeoefening;

6. er werden plannen gemaakt voor een volgende nieuwsbrief, die in maart 1994 uitkomt;
7. daarnaast werden er contacten onderhouden met het CITO en werden de ontwikkelingen m.b.t. de eindtoets wereldoriëntatie gevolgd. Door de voorzitter van onze commissie werd er aan deze toets meegewerkt;
8. er waren contacten tussen enkele commissieleden en een aantal uitgeverijen, zodat we goed op de hoogte bleven van de nieuwe ontwikkelingen ten aanzien van geplande geschiedenismethoden op de basisschool. De contacten met de VALO werden verzorgd door Aad van Zeyl;
9. de contacten tussen het VGN-bestuur en onze commissie zijn ook dit jaar weer prima verlopen. Bestuurslid Jet van Herwaarden heeft een flink deel van onze vergaderingen bijgewoond en wij danken haar hartelijk voor haar waardevolle inbreng en inspiratie.

• Plannen voor het vergaderjaar 1994

Het komende jaar zullen we ernaar streven een aantal zaken af te ronden. Allereerst zullen we de 'maart nieuwsbrief' naar de verschillende lerarenopleidingen sturen. Daarnaast wordt er bekeken of er mogelijkheden zijn voor een studiedag in 1994. Verder zullen we alle ontwikkelingen op het gebied van het geschiedenisonderwijs op de basisschool op de voet blijven volgen en waar nodig van onze bevindingen verslag doen in de Kleiokrant Frie Kolen, voorzitter

Commissie Basisvorming

• Samenstelling en vergaderingen

De Commissie Basisvorming is halverwege 1993 van start gegaan en heeft in totaal vier keer vergaderd, steeds in de Pepperbox of in restaurant Borobudur, beide in Utrecht. Aan de vergaderingen werd deelgenomen door de leden Annemieke Hijink (voorzitter), Dirk

van der Meer (secretaris), Marie-Jes Boonekamp-Wingen, Piet Niemeijer, Pieter Vlaanderen en Kerstin Wamelink. Namens het VGN-bestuur was Joke van der Leeuw-Roord aanwezig. De laatste vergadering werd ook bijgewoond door Tom Kampen namens de Commissie MAVO/VBO, die helaas kort daarop is overleden. Het commissielid Loek Jansen blijft vooralsnog een 'mysterie member', maar zal ongetwijfeld in 1994 een waardevolle inbreng hebben in onze commissie.

Alle schooltypen zijn in de commissie vertegenwoordigd van (i) vbo tot vwo.

• Werkzaamheden

Om te beginnen was er de publicatie van het Project Management Basisvorming (PMB) over de TVS-karakteristieken, dat de leden tijdens de zomervakantie bestudeerd hebben. Uit de verslagen van de leden zijn ter vergadering een aantal 'zorgpunten' ten aanzien van TVS en geschiedenis gedestilleerd, die ook in KLEIO werden gepubliceerd.

De commissie streeft ernaar contacten te onderhouden met instanties die iets betekenen op het gebied van de basisvorming. Voorzitter Annemieke Hijink bezocht dan ook een bijeenkomst van het PMB, en ook in de toekomst zullen commissie en PMB contact met elkaar houden.

Veel aandacht is ook besteed aan de toetsing van de basisvorming. De commissie heeft de voorbeeldtoetsen van het CITO besproken en sprak ook met CITO-medewerker Kees Bogaerts.

Naar aanleiding van de verschillende meningen van de vakdidactici over de basisvorming, spraken Annemieke Hijink en Marie-Jes Boonekamp met Idzard van Manen, vakdidacticus aan de UvA. In januari zullen enkele commissieleden deelnemen aan de VGN/Euroclio conferentie over structuurbegrippen en vaardigheden in Glasgow.

• Plannen

Voorlichting geven en helderheid scheppen voor leraren op het gebied van gepubliceerde brochures van SLO, PMB, KPC, CITO en andere instanties is een van onze doelen. Wij zullen dergelijk materiaal beoordelen en er commentaar op leveren.

Voorts willen we aanspreekpunt en doorgeefluik zijn voor de instituten, die zich met de basisvorming bezig houden. Wij gaan de contacten daarmee uitbreiden. Op grond daarvan kunnen we het VGN-bestuur en commissies adviseren (b.v. over de CITO-toetsen). Ook het stimuleren van bij- en nascholing, en het bevorderen van het ontstaan van bronnenmateriaal, werkopdrachtenbundels en toetsbundels behoren tot de doelen die de commissie basisvorming zich stelt.

Dirk van der Meer, secretaris

Commissie Mavo/Vbo

• Samenstelling

Het jaar 1993 stond - althans voor de Commissie Mavo/Vbo - in het teken van een ernstig gebrek aan menskracht. Was het jaar nog begonnen met een commissie die bestond uit zeven personen, al vlug moest een commissielid zijn werkzaamheden opschorten. In september gaf ook Theo Poot te kennen dat hij definitief met de commissie wenste te breken: onvrede over de plaats van de commissie binnen de VGN was mede oorzaak van zijn vertrek. Ook Jopie Daalmans moest haar werkzaamheden voor de commissie - om gezondheidsredenen - staken. En in december bereikte ons het bericht dat Ton Kampen plotseling was overleden. Ton was zeer actief binnen de commissie en heeft onder andere geprobeerd de Mavo-belangen in de stofomschrijvingscommissie 'Duitsland' te behartigen.

• Werkzaamheden

Ons jaar begon met grootse plannen op PR gebied. De commissie wilde haar vijfjarig bestaan (in 1994) gedenken met een activiteit gericht op haar doelgroep: de leerkracht geschiedenis in het Vbo en Mavo. Centraal in de voorbereiding stond: hoe kunnen we deze leerkracht effectief bereiken en een wisselwerking in denken en doen van de commissie en haar doelgroep bewerkstelligen.

De samenwerking met Marko Otten in dit verband werd door de commissieleden zeer op prijs gesteld. Jammer dat het plan - gezien de personele knelpunten binnen de commissie - in de voorbereidingsfase bleef steken.

De PR-activiteit leverde echter een boeiende discussie op over de doelstellingen van de commissie en een reëel PR-stappenplan. Zowel doelstellingen als stappenplan kunnen dienen om in het komende jaar de basis te vormen voor diverse nieuwe activiteiten. Als de personele bezetting het toelaat! Positief gewaardeerd werd ook de verdere samenwerking met het VGN-bestuur: Tineke Perdeck-Schimmel woonde nagenoeg alle vergaderingen van de commissie bij.

In het jaar 1993 heeft de commissie zich dus op bescheiden schaal geprofileerd, zoals:

- bespreking van eindexamenkaternen, gepubliceerd in KLEIO;
- (waarnemend) lidmaatschap van de (nieuwe) Commissie Basisvorming (Ton Kampen);
- meedenken en meepraten in de 'veldraadpleging met betrekking tot het advies herziening examenprogramma geschiedenis en staatsinrichting mavo/vbo'.

Eind november leek de brandbrief in KLEIO, waarin VGN-leden werden opgeroepen om

de commissie te versterken, resultaat op te leveren. Maar liefst drie mensen reageerden: de heer Schenk, mevr. Marijke Meuwissen en de heer H. Groothuis. Bovendien gaf ook Jan de Vries aan dat hij zijn werkzaamheden weer kon hervatten. Al met al een positieve ontwikkeling. We hopen dan ook met deze nieuwe mensen een goede start te maken in het nieuwe jaar.

• Plannen voor 1994

Door schade en schande wijs geworden, hechten wij eraan om niet al te hard van stapel te lopen. Wij zullen dan ook zeker de komende tijd op *bescheiden* schaal onze activiteiten proberen uit te breiden.

Het PR-beleid (eventueel afgestemd op nog te ontwikkelen activiteiten in verband met het vijfjarig jubileum) zal prioriteit hebben. Daarnaast is het belangrijk dat wij ons bezinnen op de toekomst van het vak na de basisvorming, zowel op de Mavo als in het Vbo. Dat houdt in dat ook een dialoog met de nieuwe Commissie Basisvorming zal worden gestart.

Voorlopig houden wij het bij deze goede voornemens!

Gerard Twickler, voorzitter

Peter Stuart, secretaris

Commissie Havo/Vwo

De Commissie Havo/Vwo heeft in het kalenderjaar 1993 zes maal vergaderd te Utrecht. Daarmee is het gemiddelde van 8 tot 10 keer per jaar niet gehaald. Verklaringen daarvoor moeten gevonden worden in persoonlijke omstandigheden bij leden van de commissie die toevalligerwijze samenvielen, waardoor soms vergaderen onmogelijk bleek.

• Samenstelling

De leden van de commissie zijn:

Annie Biezen-Hurkmans - voorzitter; Leo Dalhuisen - adviseur; Elbert Roest - adviseur; Jet van Herwaarden - namens het bestuur; Theun Dankert, Kerstin Wamelink, Genio Ruesen - leden, en Jos van Ginkel - secretaris. In het najaar is Frits Kat de plaats van Jet van Herwaarden voor het bestuur gaan overnemen.

• Werkzaamheden

De organisatie van de CE-besprekingen

In samenwerking en overleg met het bestuur van de VGN heeft de commissie de besprekingen van het CE geschiedenis en staatsinrichting een andere opzet gegeven. Er werden op één centrale plaats (Utrecht) besprekingen door de voorzitters in de kringen gehouden, na het examen. Twee centrale voorzitters leidden de besprekingen en twee secretarissen hebben samen met de voorzitters

de resultaten op papier gesteld en de volgende dag gefaxt naar de voorzitters in den lande. Zo werd een uniformering voor heel Nederland bereikt.

Theun Dankert is in september als afgevaardigde van de commissie naar de evaluatiebespreking van het examen in Utrecht gegaan. De commissie is tevreden over de gang van zaken. Daarom zal in het komende jaar dezelfde procedure worden gehanteerd.

De commissie en de basisvorming

Via Kerstin Wamelink, eveneens lid van de Commissie Basisvorming van de VGN, werd de commissie op de hoogte gehouden van de ontwikkelingen aldaar. De commissie heeft met Kees Bogaerts een gesprek gehad over het toetsen op verschillende niveaus.

Het lijkt erop dat de Commissie Havo/Vwo de basisvorming nog slechts zijdelings zal volgen en zich meer en meer zal bezighouden met het geschiedenisonderwijs in de bovenbouw Havo en Vwo.

De commissie en de stofkeuze

Al een jaar staat er een stuk op de agenda over de stofkeuze in de bovenbouw. Pas in het najaar zijn er op dat punt concrete afspraken gemaakt. De commissie gaat zich richten op het formuleren van criteria voor de keuze van onderwerpen in de bovenbouw. Daartoe is binnen de commissie nu een aanzet gegeven. De commissie stelt zich ten doel in 1994 daarover een afgerond voorstel voor te leggen aan 'het veld'. Wellicht kunnen de criteria bij de invulling van het curriculum in de bovenbouw een goed hulpmiddel worden.

• De commissie in 1994

Uit bovenstaande kan worden opgemaakt dat de commissie zich richt op twee hoofdtaken:

- de organisatie van de besprekingen van het CE;
- het opstellen van criteria voor stofkeuze in de bovenbouw.

Commissie Volwassenen-educatie

In 1993 is de commissie op een aantal terreinen actief geweest. Soms als commissie, een andere keer door verschillende leden van de commissie.

Een belangrijk evenement was ook voor onze commissie de conferentie 'Grenzen verleggen'. Aan deze activiteit, georganiseerd door de VGN in samenwerking met de Raad van Europa, heeft ook onze commissie een bijdrage geleverd. Marko Otten en Iet Attema hielden samen een workshop over het volwassenenonderwijs in het algemeen en de geschiedenis van het volwassenenonderwijs, en

over de activiteiten van de Commissie Volwasseneneducatie binnen de VGN.

De organisatie van deze dagen mag als een hoogtepunt genoemd worden van de VGN.

Een andere zaak waar de commissie zich mee bezighoudt is het *moduleren*. Ineke Mentink zit in de werkgroep van de VAN, die zich bezighoudt met het moduleren in het VAVO (voortgezet algemeen volwassenenonderwijs). Men maakt gebruik van door Marko Otten ontwikkelde deelkwalificaties voor geschiedenisonderwijs ten behoeve van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen. De problematiek die zich voordoet is velerlei. Eén van de problemen is bijvoorbeeld dat bij het vak geschiedenis de vrijheid van stofkeuze kenmerkend is. Waar maak je dan modules over? Bovendien komen er jaarlijks wisselende landelijke eindexamens! Toch zullen er per onderwerp eerst eindtermen geformuleerd moeten worden alvorens tot moduleren over te gaan.

Tijdens één van onze vergaderingen is de heer C. Rutsen op bezoek geweest waarbij hij ons een systeem van hoor- en werkcolleges heeft uitgelegd zolang dat op het Apendoorns College wordt toegepast. Hij lichtte een en ander toe aan de hand van sheets. Aanleiding om tot dit systeem over te gaan was de onvrede over de hoge lesuitval, lage prestaties en vooral demotivatatie van de docenten.

De commissie is onder de indruk geraakt van deze aanpak. Het zet wel de hele gebruikelijke wijze van lesgeven op z'n kop.

Onze commissie is verder weer uitgebreid: Jos Timmermans, werkzaam op het Midveldcollege in Dordrecht, is een prima aanvulling. Het Midveldcollege is met name een voorloper op het gebied van moduleren en flexible learning.

• **Nederlandkunde**

Nieuwkomers in Nederland krijgen naast een intensieve taalcursus soms het vak Nederlandkunde aangeboden. Geschiedenis is hier een onderdeel van. N2T is een snelgroeiende poot binnen het volwassenenonderwijs. Roosters variëren van 2 tot 6 uur per week. De lessen worden voornamelijk gegeven door historici, neerlandici en aardrijkskundigen. De inhoud van de lessen varieert.

Met name Mariet Tijs, afkomstig van de school Midden-IJssel, heeft op dit gebied nogal wat activiteiten ontplooid.

In de Intercommissie NHG/VGN is gesprakt over de plaats van het vak geschiedenis in het kader van N2T. Afgelopen schooljaar is voor het eerst eindexamen N2T afgenomen (door het CITO samengesteld). Geen enkele vraagging over geschiedenis. Zonder enige druk in

de toekomst zal dat ook niet het geval zijn! Joke v.d. Meer heeft een brainstormgroep samengesteld. Hieraan nemen N2T-docenten uit diverse VAVO-scholen deel. Samen met het CITO moet nagegaan worden welke historische kennis en vaardigheden iemand, die Nederlands als tweede taal verwerft, nodig heeft om is de Nederlandse samenleving te kunnen functioneren. Dit resultaat zou dan in de eindtermen moeten worden opgenomen.

• **Beleidsvoornemens 1994**

De Commissie Volwasseneneducatie zal komend jaar de ontwikkelingen op het terrein van het VAVO nauwgezet volgen.

Een belangrijke ontwikkeling is de vervanging van o.a. de VAVO-wetgeving door de WEB: de Wet Educatie en Beroepsonderwijs, die met ingang van 1 januari 1996 in werking treedt.

Een en ander zal voor de scholen voor volwassenenonderwijs verstrekken gevolgen hebben. Fusies van instellingen voor volwassenenonderwijs in enige vorm zullen aan de orde zijn. Wat de effecten voor het vak geschiedenis zullen zijn, is op het moment niet te overzien. Zodra de Regionale Opleidingen Centra (ROC's) invloed gaan krijgen op het aanbod dat scholen moeten gaan bieden, zal dat zeker consequenties hebben voor het Algemeen Vormend Onderwijs.

Wij houden de vinger aan de pols!

Ans van Bakkum,
voorzitter CVE

Didactiek- en activiteitencommissie

• **Werkzaamheden**

Ons voornemen om ons als commissie meer op de didactiek van het vak te richten werd in praktijk gebracht door de organisatie van de didactiekconferentie 'Structuurbegrippen en vaardigheden toegepast op Duitsland 1871-1990'. Wij mochten in het conferentieoord Woudschoten te Zeist een zeer groot aantal collega's verwelkomen, die zelf de nodige inbreng hadden en deze conferentie, zoals bleek uit de evaluatie, tot een succes verklaarden. Daarnaast organiseerde onze commissie een excursie naar het Legermuseum in Delft; de opkomst was hier wat minder niettegenstaande dat het aangeboden programma de moeite waard was.

De Mexico-reis, georganiseerd en begeleid door een lid van de commissie, werd door de deelnemers goed gewaardeerd.

Als laatste organiseerden wij weer een studiedag in samenwerking met de ambassade van de Verenigde Staten.

De personele bezetting van de commissie heeft ook dit jaar nogal wat zorgen gebaard. Na de didactiekconferentie in Zeist vertrok, na vele jaren zijn diensten te hebben verleend aan onze commissie, onze bezieler Henk van Duijsen. Gelukkig kwam Ruud Soeter weer geheel terug, wat ons als commissie een merkbare stimulans gaf.

Om de commissie weer geheel te 'bemannen' kregen wij de medewerking van Tineke de Danschutter en Margreet Braams. Dankzij hun komst konden wij weer optimaal functioneren.

Van bestuurszijde werd T. Perdeck-Schimmel vervangen door L. Nolet, die vanaf zijn komst volledig en enthousiast meedraait.

• **Activiteitenplan 1994**

Wij hielden ons in 1994 reeds bezig met de organisatie van een nieuwe didactiekconferentie, maar wij zullen onze werkzaamheden hieraan in dit jaar zeker intensiveren. Deze conferentie, die op 7 en 8 oktober gepland is, zal worden gehouden in Vught en als onderwerp 'De Opstand 1555-1588' hebben, het examenonderwerp voor 1995/1996.

Onze voorjaarsexcursie hebben wij voor dit jaar gepland naar het Archeon in Alphen a/d Rijn, maar de onderhandelingen zijn nog niet zover gevorderd, hetgeen een wijziging van het excursiedoel kan inhouden.

Onze 'activiteitenpoot' t.a.v. te organiseren reizen heeft de reis naar de Verenigde Staten al in KLEIO aangekondigd. Wij wachten dus nu op aanmeldingen. Tevens wordt gewerkt aan een reis naar Berlijn en de vroegere DDR. Ook dat zag u in KLEIO. En we denken nog aan een reis naar Hongarije, in het voetspoor van Maria van Hongarije, mede in verband met de succesvolle tentoonstellingen in Den Bosch en Utrecht.

In de commissie gaan ook stemmen op over de organisatie van korte reizen, met een tijdsduur van ten hoogste twee dagen; daarover zullen wij onze gedachten laten gaan.

Daarnaast zullen wij ons als commissie bezig blijven houden met de positie van ons vak in de tweede fase, alsmede de mogelijkheden van nascholing in verband met de nieuwe 'nascholingsbudgettering'.

Wij mogen terugzien op een geslaagd 1993 en hopen ook in 1994 van nut en voordeel te mogen zijn voor onze collega's.

Hans Kummerer,
secretaris

Onderwijs Advies Commissie

• Samenstelling van de OAC

In 1993 deden zich geen wijzigingen voor. Tijdens de maandelijkse bijeenkomsten kwamen de volgende leden in vergadering bijeen:

Paul van Leeuwen - voorzitter; Wim van Waardhuizen - secretaris; Will Bouwman, Nelleke van Aken-Rens, Iris Rutgers en Kees Weltevrede - leden.

De vergaderingen werden in het begin in Arnhem gehouden, maar de laatste tijd ook in Den Bosch.

• Activiteiten

De commissie hield zich ook in 1993 voor een groot deel bezig met de basisvorming, die dit jaar een feit werd. Uiteraard zal zij ook in de toekomst dit onderwerp in de gaten blijven houden en met belangstelling de resultaten bekijken van bijvoorbeeld de eerste toetsingen.

Vanuit de OAC was er een sterke delegatie bij de hoorzitting van de Revisiecommissie van het examnoprogramma voor Mavo en Vbo. Hier werden de aanbevelingen van de Revisiecommissie zeer kritisch van commentaar voorzien.

De enquête moest door de prioriteit van andere onderwerpen even in de ijskast. Maar ze zal, zoals het er nu naar uitziet, begin volgend jaar afgerond worden.

Zowel in de Bavo als in het eindexamen WIEG-stijl krijgt het onderdeel Staatsinrichting steeds meer nadruk. De OAC werd door het VGN-bestuur gevraagd zich over deze materie te buigen. Dit resulteerde in een aanbeveling betreffende staatsinrichting in de basisvorming.

Verder heeft de OAC zich ook gebogen over de positie van ons vak in de tweede fase. Zij is daarbij van mening dat geschiedenis/staatsinrichting tussen de vakken thuis behoort die verplicht zijn in deze fase van het voortgezet onderwijs.

Tenslotte maakt de OAC zich zorgen om de positie van geschiedenis en staatsinrichting in het Vbo. Vooral de uitgevers zullen veel meer aandacht moeten geven aan deze groep die net zoveel recht heeft als andere op goed geschiedenisonderwijs.

• Plannen voor 1994

De OAC hoopt wederom op volle sterkte adviezen betreffende zaken van algemeen belang en ontwikkelingen die op korte termijn wijzigingen in het (geschiedenis)onderwijs met zich meebrengen aan het VGN-bestuur te kunnen uitbrengen.

Wim van Waardhuizen,
secretaris

Commissie Vrouwengeschiedenis

• Samenstelling

In het kalenderjaar 1993 is de samenstelling van de Commissie Vrouwengeschiedenis niet gewijzigd. De commissie bestaat uit Bregje Pel - voorzitter; Renée Schreuder - penningmeester; de leden - Ellen Marrenga, Marianne Zewald, Zonneke Matthee, Riemke Leusink, Anneke Ribberink en Janneke Riksen - secretaris. Joke van der Leeuw-Roord vertegenwoordigt het bestuur in de commissie. De commissie is zevenmaal bij elkaar gekomen, op 29-1, 12-3, 16-4, 28-5, 10-9, 8-10 en 26-11.

• Werkzaamheden

Op verzoek van de Stichting Leerplan Ontwikkeling (SLO) heeft de commissie advies gegeven op conceptversies van het leerplan geschiedenis en staatsinrichting voor de basisvorming. In het komende jaar zal de commissie zich richten op de evaluatie van de kerndoelen basisvorming en de invoering van de doorstroomprofielen in de tweede fase van het voortgezet onderwijs.

Een aantal leden van de commissie heeft commentaar geleverd op de uitwerking van het eindexamenonderwerp 'De Opstand 1555-1588'. In deze stofomschrijvingscommissie hebben zowel in de Lbo/Mavo als in de Havo/Vwo groep leden van de Commissie Vrouwengeschiedenis zitting gehad. Riemke Leusink is lid geweest van de commissie Lbo/Mavo. Bregje Pel en Renée Schreuder hadden zitting in de commissie Havo/Vwo. Ook in de stofomschrijvingscommissie voor het onderwerp voor 1996 en 1997 heeft een lid van de Commissie Vrouwengeschiedenis plaatsgenomen. Ondergetekende zal zich als vakdidacticus bezighouden met de uitwerking van het thema 'De Verenigde Staten 1787-1914'.

Door middel van een aantal korte artikelen rondom tentoonstellingen heeft de commissie haar bijdrage aan KLEIO gecontinueerd. Zo schreven Marianne Zewald en ondergetekende een artikel rondom de tentoonstelling over Judith Leyster in het Frans Hals Museum. Renée Schreuder schreef een uitgebreide vooraankondiging behorend bij de dubbel-tentoonstelling over Maria van Hongarije in het Catharijne Convent in Utrecht en het Noord Brabants Museum in Den Bosch. En in het themanummer 'Duitsland' werd het artikel van Riemke Leusink en Anneke Ribberink getiteld 'Een hecht bolwerk. Gezinspolitiek in de Bondsrepubliek Duitsland in de jaren vijftig' geplaatst.

Tevens heeft de commissie drie docenten in

opleiding (dio's) begeleid bij het maken van een onderwijskatern bij het boek *Vrouwen in den vreemde. Lotgevallen van emigrantes en immigrantes*, het achtste deel van 'Tipje van de sluier'.

Ook heeft de commissie meegewerkt aan een onderzoek in het kader van een doctoraalscriptie over vrouwengeschiedenis in het voortgezet onderwijs in Europa.

In 1993 is er door een aantal leden geïnventariseerd of er op de lerarenopleidingen behoefte bestaat om tot uitwisseling op het gebied van vrouwengeschiedenis binnen de lerarenopleiding te komen. Naar aanleiding van deze inventarisatie is tussen de docenten van de Hogeschool Rotterdam & Omstreken, de Hogeschool Holland en de Hogeschool Windesheim de eerste stap tot uitwisseling al gezet. Begin volgend jaar wordt deze uitwisseling voortgezet en uitgebreid door deelname van docenten van de Hogeschool Midden Nederland, de Hogeschool Gelderland en de Hogeschool van Amsterdam.

De commissie heeft in 1993 haar contacten met verschillende instellingen en verenigingen gecontinueerd.

Met name te noemen zijn de Vereniging voor Vrouwengeschiedenis (VVG), de Stichting Vrouwencontact en de Materialenbank Emancipatie (MateM).

• Activiteitenplan 1994

In 1994 zal de commissie naast de continuering van bovengenoemde punten met name aan de slag gaan met activiteiten rondom het centraal examen en de uitwerking van de tweede fase van het voortgezet onderwijs.

Basisvorming

- volgen van nieuw lesmateriaal/methoden;
- in opdracht van de Stichting Vrouwencontact methoden van de onderbouw analyseren op kerndoelen emancipatie;
- voorbereiden en geven van een workshop met betrekking tot de kerndoelen emancipatie.

Tweede fase VO en centraal examen

- stimuleren en controleren van onderdelen en aspecten vrouwengeschiedenis in de stofomschrijving;
- advisering en deelname aan de stofomschrijvingscommissies;
- ontwikkelen en publiceren van ondersteunend lesmateriaal in KLEIO;
- erop toezien dat de uitsplitsing van de eind-examenresultaten naar sekse door het CITO gecontinueerd wordt;
- uitwerken van een schoolonderzoekthema op het gebied van vrouwengeschiedenis;
- positie en aandacht voor vrouwengeschiedenis in de tweede fase bewaken.

Opleidingen

- uitwisseling programma vrouwengeschiedenis van verschillende lerarenopleidingen;
- contact verschillende opleidingsinstituten in verband met nascholingscursussen.

Overige activiteiten

- recenseren van boeken op het gebied van vrouwengeschiedenis;
- wetenschappelijk onderzoek volgen, congressen en tentoonstellingen bezoeken en onder de aandacht brengen;
- rubriek KLEIO 'Sgnalement vrouwengeschiedenis' (korte aankondigingen congressen, verschijnen boeken etc.);
- continueren contacten met VVG, MateM, Stichting Vrouwencontact en Amerikaanse Ambassade.

Janneke Riksen,
secretaris

Commissie Internationalisering

Eind december 1992 vond de eerste vergadering van onze commissie plaats, zodat in dit jaarverslag eveneens een eenjarig functioneren van de commissie geëvalueerd kan worden. De commissie bestaat uit Marja Kaptein - voorzitter; Harald Buskop - secretaris; Hélène Budé - namens het VGN-bestuur; Maria Dijkshoorn, Carla Franssen, Margriet Hielkema en Geert van Nieuwehuizen - leden.

• Activiteiten

Tot onze taak behoorde het verzamelen van artikelen op het gebied van internationalisering, die voor historici van belang zouden kunnen zijn, het adviseren van het bestuur over zaken betreffende internationalisering en geschiedenisonderwijs en voor Euroclio informatie bijeenbrengen over het Nederlandse onderwijs. Kortom, er zou een wisselwerking moeten ontstaan tussen commissie en bestuur met betrekking tot allerlei internationaliseringsactiviteiten.

Tot nu toe is het initiatief echter vooral van het bestuur uitgegaan. Had men informatie nodig, dan richtte men zich tot de commissie en die probeerde dat dan uit te zoeken en daar antwoord op te geven. Daarvoor boorden de commissieleden hun contacten in bepaalde landen aan (Spanje, Roemenië, de Skandinavische landen) of haalden hun informatie uit de organisaties waarin ze actief zijn (Europees Jeugd Parlement, Metropia).

In de loop van het jaar bezochten commissieleden steeds vaker, soms op verzoek van het bestuur, conferenties over dit thema. Voorbeelden zijn de SLO conferentie over de Europese dimensie in leerboeken geschiedenis

en staatsinrichting, een conferentie in Trondheim over regionale geschiedenis met een Europese dimensie en een bijeenkomst in Bad Urbach, georganiseerd door de Landeszentrale für politische Bildung van Baden-Württemberg. Ook werd vanuit de commissie contact onderhouden met de Europese Beweging in Nederland (EBN) en werken commissieleden mee aan een special van het EBN-tijdschrift *Europa periodiek*, waarin het onderwijs over Europa bij verschillende vakken, als aardrijkskunde, economie, geschiedenis/staatsinrichting en maatschappijleer, centraal komt te staan.

• Plannen

De commissie heeft zich voorgenomen met ingang van 1994 regelmatig verslag van haar activiteiten in KLEIO te doen.

Verder is zij aan het inventariseren welke thema's binnen het historisch onderwijs in alle Europese landen behandeld worden. Op grond daarvan zouden dan verschillende projecten voor scholen ontwikkeld kunnen worden.

Graag zouden we ook wat meer zicht krijgen op activiteiten, binnen ons vak, die er al op scholen bestaan met betrekking tot internationalisering, uitwisselingsprojecten e.d.. Ook op het verzamelen van dergelijke informatie zullen we ons in 1994 gaan richten.

Kortom u hoort nog van ons!

Marja Kaptein,
voorzitter

Commissie Cliomatica

De commissie vergaderde dit jaar vijfmaal in een etablissement in Amersfoort en de leden hadden daarnaast frequent contact over de afgesproken zaken.

De commissie is in de loop van het jaar uitgebreid met Peter Lückert.

De aandacht van de commissie is uitgegaan naar het op de markt brengen van een testprogramma onder de naam 'Cliotest'. Op het moment dat dit verslag tot stand kwam bedroeg het aantal verkochte exemplaren ongeveer 70. Gezien de beperkte verspreidingsmogelijkheden is dit een hoog aantal te noemen.

Daarnaast heeft de commissie zich vooral bezig gehouden met het stimuleren van het omzetten van diverse NIVO-bestanden van PC-file naar Databaas. Op dit moment zijn een aantal pakketten omgezet en er wordt naar mogelijkheden gezocht deze pakketten aan te bieden aan de collega's in den lande.

Veel energie is gestoken in het leggen van contacten met vergelijkbare organisaties in het buitenland. Tot op heden is niet veel concreets tot stand gekomen.

Aan de slag is gegaan met Tutorial Writer. Oefening met het programma leerde dat er mogelijkheden met dit pakket zijn om op eenvoudige wijze bruikbare software te ontwikkelen.

Met de VGI is een gemeenschappelijke vergadering geweest met als doel te onderzoeken wat de mogelijkheden zijn tot samenwerking met de Hogescholen en Universiteiten. De commissie volgde de nieuwe software die op de markt werd gebracht en moest daarbij helaas constateren dat voor het geschiedenisonderwijs weinig tot geen nieuwe ontwikkelingen zijn waar te nemen. Pakketten die zijn uitgebracht sloten soms niet meer aan bij de bestaande configuraties binnen de scholen. Een 386 met VGA-scherm is veelal een must.

In de loop van het jaar heeft de commissie toegang gekregen tot het SLO-bulletin-board. De aanloop heeft enige problemen opgeleverd maar die zijn nu voorbij. Op het board zijn diverse plaatjes te vinden en andere bruikbare zaken voor de dagelijkse praktijk van het onderwijs.

Een tweetal leden van de commissie heeft van het SLO de opdracht ontvangen een beschrijving te maken van de bestaande courseware voor geschiedenis. Het ligt in de bedoeling dat in het najaar van 1994 een catalogus op de markt wordt gebracht.

De commissie heeft ondersteuning toegezegd aan het VGN-bestuur met het opzetten van een meer professionele administratie.

In april heeft de commissie acte de presence gegeven op het congres in Leeuwarden met een presentatie van LOL. Het project Limburg on Line biedt naar ons inzicht vele mogelijkheden binnen het onderwijs. De contacten met Roel Verstaen, initiator van het project, zullen verstevigd worden en we hopen zijn project landelijk te kunnen gaan presenteren.

Een drietal leden van de commissie zijn benaderd om mee te werken aan de landelijke nascholing. Zij verzorgen een aantal middagen voor PRINT, waarbij geschiedenis en informatica aandacht krijgt. Wij gebruiken deze gelegenheden ook om het werk van de commissie en de VGN nader onder de aandacht te brengen.

Peter van Drunen,
secretaris

Redactie KLEIO

De redactie heeft in 1993 twaalf keer vergaderd. Resultaat van al dat vergaderen waren 440 bladzijden Kleio, verdeeld over tien nummers, waaronder twee themanummers (over Hongarije en het congres 'Grenzen verleggen') en drie bronnenkaternen (Koude Oorlog

in cartoons, BRD en München).

De vorig jaar gestarte serie bronnenkaternen is getuige de vele reacties een succes. Aan min of meer kant en klaar lesmateriaal is klaarblijkelijk altijd behoefte. In de komende jaargang zullen we met deze serie doorgaan. Daarbij zoeken we met name naar materiaal, dat gebruikt kan worden door Vbo- en Mavo-leerlingen. Tot onze vreugde zal in maart ook weer een Kleio-Didactica verschijnen; een leerlingenboekje voor klas 4,5 en 6 Vwo en de Havo-bovenbouw, en artikelen voor docenten gewijd aan de jaren 60.

Het beleid van de redactie blijft onveranderd. Naast bovengenoemd lesmateriaal en themanummers zal KLEIO de bekende vaste rubrieken blijven bevatten. Wat de artikelen betreft streven we naar een gevarieerd aanbod van vakwetenschappelijke en vakdidactische bijdragen.

Ook in 1994 willen wij een blad maken dat gericht is op de leden van de VGN. Bijdragen en reacties van die leden blijven zeer welkom.

Na een wijziging in de aard van zijn werkzaamheden heeft Henk Termeer de redactie helaas verlaten. Wij zullen hem missen. Harry Jansen is hem inmiddels opgevolgd.

Op de oproep voor nieuwe redactieleden heeft inmiddels een flink aantal mensen gereageerd. Wij hopen de redactie in 1994 met twee leden te kunnen uitbreiden en dan nóg betere Kleio's te maken.

Wim Rongen,
voorzitter

Intercommissie NHG/VGN

De samenstelling van de Intercommissie heeft gedurende het verslagjaar enkele wijzigingen ondergaan. Halverwege het jaar verliet de heer J. Greep de commissie. Wij zullen de buitengewoon deskundige inbreng die de heer Greep de afgelopen jaren in het bijzonder ten aanzien van de kerndoelen van het geschiedenisonderwijs steeds heeft gehad node missen. Halverwege het jaar traden R. Donk en N. Koek tot de commissie toe. In juni droeg de heer J. Blom, wegens het begin van een periode van studieverlof, de voorzittershamer tijdelijk over aan D. de Boer. Derhalve maakten in de loop van het jaar de volgende personen deel uit van de commissie:

J.C. H. Blom - voorzitter; D.E.H. de Boer - voorzitter ad interim; E. Boerhout - secretaris; en H.M. Beliën, R. Donk, J. Greep, N. Koek, mw. J van der Meer en C.E.M. Veldhuis-Meester - leden.

Tijdens de laatste vergadering, in december 1993, heeft de commissie afscheid genomen van de heer E. Boerhout, die 13 jaar lang de commissie heeft gediend, waarvan de meeste

tijd als haar secretaris. In dit jaarverslag past een woord van dank voor de trouwe steun die hij voortdurend heeft geboden. Zijn plaats zal worden ingenomen door een nieuwe vertegenwoordiger uit de VGN. Als secretaris wordt hij opgevolgd door mw. Veldhuis.

Gedurende de eerste helft van het jaar bereikten de activiteiten, gericht op het overtuigen van de politici en het grote publiek van het belang van de geschiedenis in het onderwijs, een hoogtepunt, in de vorm van een reeks artikelen, in het bijzonder in de *NRC*, en een respectabele correspondentie.

Het uiteindelijk doel van deze campagne is de opname van geschiedenis in het verplichte deel van het curriculum van de tweede fase van het voortgezet onderwijs. Met het ingaan van de zomer bereikte de campagne een voorlopig eindpunt, omdat nu eerst de doorwerking van de activiteiten moet worden afge wacht. De persoonlijke inzet van de voorzitter van de commissie, prof.dr. J.C.H. Blom (UvA) was bij een en ander een essentiële factor.

Tijdens de vergaderingen die nog voor de zomer en gedurende de tweede helft van het jaar 1993 werden belegd, werd vooral aandacht besteed aan andere aspecten van geschiedenisonderwijs, zoals die op het raakvlak van onderwijs en wetenschap spelen. Een belangrijk punt werd de voorselectie van onderwerpen voor het CE. Recent is een nieuw examenreglement van kracht geworden, dat voorziet in een breder aanbod van onderwerpen voor het CE, waarbij vooral de verruiming van de chronologische en thematische ruimte een essentiële verbetering genoemd kan worden. Het gemis aan inzicht van abiturienten van de verschillende niveaus in het onderwijs in de verder in het verleden gelegen wortels van moderne instellingen en begrippen, het gebrek aan kennis en overzicht op het gebied van wezenlijk cultuurbe palende en maatschappelijk structurerende evenementen en episoden, werd steeds meer als een gebrek gevoeld. De nieuwe regeling is een stap in de goede richting, die echter vereist dat de onderwerpen voor het CE met grote zorg, en vanuit een brede deskundigheid, worden aangeboden.

De commissie heeft zich ingespannen om aan 'het veld' suggesties te ontlokken voor onderwerpen die voldeden aan de in de nieuwe eindexamenregeling omschreven criteria. Een oproep via de mailing van het NHG heeft geresulteerd in een bescheiden aantal reacties, die niettemin waardevolle suggesties bevatten. Deze zijn in de Intercommissie besproken op de 'behapbaarheid'. In het voorjaar van 1994 zullen enkele onderwerpen nader worden uitgewerkt en worden voorzien van een omschrijving, die aan de uiteindelijk verantwoordelijke stofomschrijvingscommissie zal

worden voorgelegd. Deze kan dan de definitieve voordracht doen aan de minster.

Ook in de komende jaren zal de Intercommissie een rol spelen bij de voorselectie van de eindexamenonderwerpen. Zij hoopt in staat te zijn een soort onderwerpen-bank aan te leggen, die het mogelijk zal maken onderwerpen aan te bieden die - gedragen door vol doende recente publicaties, die een spiegel vormen van de voortdurende vernieuwingen in het vak - de relevantie en fascinatie van de geschiedenis van de oudere tijdvakken in het onderwijs op een inspirerende manier kunnen presenteren. Zij zal daartoe graag openstaan voor suggesties die voldoen aan de in de vigerende regeling omschreven criteria.

In de eerste fase van de gedachtenwisseling over het CE heeft de commissie met vreugde en vrucht gebruik gemaakt van de kennis van mw. Verhagen en de heren Wester en Roest, die vanuit hun ervaringen bij CEVO en CITO adviezen hebben gegeven ten aanzien van de kwalitatieve eisen die aan een onderwerp zouden moeten worden gesteld.

Andere onderwerpen waaraan de commissie haar aandacht wijdde waren evenals vorig jaar de plaats van het geschiedenisonderwijs in de volwasseneneducatie en het vraagstuk van de historische component in de cursussen voor personen die het Nederlands als tweede taal hebben geleerd. Bovendien is kort aandacht geschonken aan de postacademiale cursussen. D.E.H. de Boer, voorzitter ad interim

Atlantische Onderwijs Commissie

De Werkzaamheden van de AOC vallen buiten de verantwoordelijkheid van de VGN.

Ook dit jaar werd de Atlantische Onderwijsconferentie weer gehouden in Utrecht. Op 5 februari werd het thema 'Bondgenootschappen in een veranderende wereld' belicht vanuit verschillende invalshoeken. Sprekers waren prof.dr. C.B. Wels, prof.dr. H. van der Wusten, J. Luijten en dr. W.F. van Eekelen. Als handig hulpmiddel voor de docent verschenen ook dit jaar weer enige factsheets: over Tjecho-Slowakije, waarin de achtergronden van de deling kort weergegeven worden, en over Transkaukasië, waarin een poging wordt gedaan de lezer inzicht te verschaffen in het op laaiende nationalisme in de voormalige USSR. Ook verscheen van de hand van Leo Paul een lesbrieftje over *De veranderende kaart van Oost-Europa*.

De contacten met Tsjechië en Polen werden geïntensiveerd middels studiebezoeken, waar-

in gesproken werd over uitwisseling van lesmateriaal. Speciaal de conferentie in Warschau van 21 t/m 24 oktober was van groot belang omdat afgesproken is dat de Polen een lesbrief zullen maken voor het Nederlandse onderwijs over Polen. Tevens werd besloten een opstelwedstrijd te organiseren voor zowel Nederlandse als Poolse leerlingen in verschillende leeftijdscategorieën over hun Po-

len- resp. Nederlandbeeld.

Als vertegenwoordiger van de VGN woonde ik een conferentie bij van de Duitse Atlantische Commissie in Osnabrück over 'Die NATO und die politische Veränderungen in Mittel- und Osteuropa'.

Momenteel is de AOC druk doende met de voorbereiding van de volgende onderwijscon-

ferentie over Duitsland. Het ligt in de bedoeling op die conferentie de deelnemers een nieuw factsheet aan te bieden over de verkiezingen van december 1993 in Rusland.

Frits Kat,

VGN-vertegenwoordiger in de AOC

Financieel Jaarverslag

Om U maar meteen gerust te stellen: de VGN is ook in financieel opzicht een gezonde vereniging. Het nadelige saldo over 1993 blijft ruim binnen de in de begroting gestelde grenzen.

Verheugend is, dat de groei van het aantal leden dit jaar aanzienlijk is geweest. Er meldden zich 195 nieuwe leden en abonnees aan; 109 leden en abonnees moesten worden uitgeschreven. Dit betekent een netto-aanwas van 86, waarmee het totale aantal leden en abonnees boven de 2.000 gekomen is. (Om precies te zijn: 2053 op het moment dat dit verslag geschreven wordt, begin januari).

Hieronder volgt een kort verslag over ons financiële reilen en zeilen; tevens een toelichting op de begroting voor 1994. Een volledig overzicht van de cijfers vindt U elders in deze Kleio.

U treft hierbij niet de cijfers over het lustrumcongres. Het financieel beheer van deze gelden is door een accountant gecontroleerd en in orde bevonden. Er was uiteindelijk een klein batig saldo; in de geest van het congres is dit bedrag bestemd voor het Oost-Europa Fonds in oprichting.

De inkomsten

Aan de batenkant ziet U een aanzienlijk hoger bedrag dan begroot was. Het verschil wordt grotendeels veroorzaakt door een verandering in onze financiële verslaggeving: de bijdragen van de deelnemers aan VGN-activiteiten zijn nu ook bij de baten opgenomen. (De uitgaven daarvoor treft U uiteraard aan de lastenkant aan).

Daarnaast waren er ook meevallers: o.a. de groei van het aantal leden en een goede advertentie-opbrengst bij Kleio. Daarentegen is de verkoop van de CE-reader *Vertrouwde Patronen* het afgelopen jaar tegengevallen. Nade-

lig voor de VGN is de daling van de rentestand: onze inkomsten uit interest kregen een flinke knauw.

De uitgaven

De uitgaven bedroegen f 384.251,01. Hierbij zitten o.a. de uitgaven voor nascholingsactiviteiten: de PABO-studiedag, de didactiekconferentie, de Startersconferentie en de excursie naar het Legermuseum.

Hoog waren de uitgaven voor ledenwerving en Public Relations. Gezien de groei van het ledenaantal, was deze inspanning niet vergeefs.

De CE-normbesprekingen ondergingen dit jaar in twee opzichten een verandering: de voorbespreking van de regionale voorzitters vond centraal in Utrecht plaats en de nabespreking in september werd verruimd. Dit kostte extra geld. Het bestuur vond het wel de moeite waard.

Nieuw is het bedrag, dat we als contributie aan Euroclio betalen.

De begroting 1994

De begroting sluit in het algemeen nauw aan bij de reële inkomsten en uitgaven in 1993. Ook voor het komende jaar wordt een nadelig saldo voorzien.

Van de verkoop van het restant readers *Vertrouwde Patronen* verwachten we niet veel meer; het zal wel ramsj worden. Ook vermoeden we, dat de rentestand voorlopig laag zal blijven.

Internationale samenwerking staat bij het bestuur hoog in het vaandel. Dit kost natuurlijk geld. De post "internationale samenwerking" voorziet in de kosten voor de jaarver-

gadering van Euroclio en in een bedrag van f 3.000,-- om de collega's van een Oost-Europees land te kunnen helpen.

Ledenwerving en PR hoeven het komende jaar wat minder te kosten dan dit jaar. De uitgaven voor diverse nascholingsactiviteiten zijn nu elk afzonderlijk in de begroting opgenomen.

Om te voorkomen, dat de kosten voor het lustrum in 1998 op de begroting van één jaar drukken, wil het bestuur f 5.000,-- per jaar reserveren voor dit doel.

Tenslotte

Graag wil ik alle leden bedanken, die het afgelopen jaar mijn werkzaamheden als penningmeester hebben ondersteund. Het blijft van groot belang, dat U tijdig declareert als U geld tegoeft uit de VGN-kassen; vergeet U daarbij de bewijsstukken niet.

Zonder een goede administratie zou de VGN niet kunnen functioneren. Ook het afgelopen jaar verwerkte mevrouw Houweling nauwkeurig de vele mutaties in ons leden- en abonentenbestand.

De heer Houweling zorgde weer voor een financiële administratie, die tot op de cent klopt. Behalve de gewone VGN-administratie verzorgde hij ook de financiële administratie van het lustrumcongres, de WIEG en de CE-stofomschrijvingscommissies. Op 7 januari waren de VGN-jaarcijfers over 1993 al in definitieve vorm beschikbaar om naar KLEIO verstuurd te worden; een administratief hoogstandje.

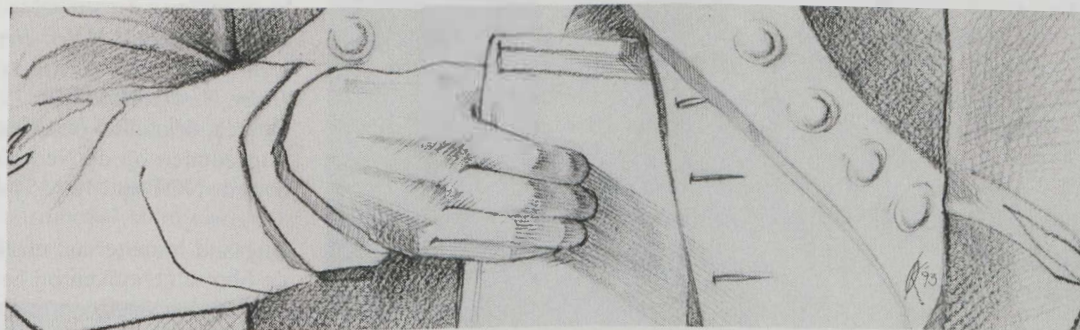
Onze administratie maakt in toenemende mate gebruik van de mogelijkheden, die de computer biedt. De heer Leenman had het hiermee in 1993 drukker dan ooit tevoren.

Jan Schopman,
penningmeester VGN

om geschiedenis te maken....

.... de nieuwe methode voor de basisvorming!

Nog een paar maanden en Educaboek kan een nieuw wapenfeit in de basisvorming boekstaven. De methode geschiedenis die op dit moment samen met het KPC ontwikkeld wordt, nadert immers haar voltooiing. Een methode die werkelijk op alle fronten van geschiedenis een aantrekkelijk vak maakt.

Enkele strategische troeven: veel beeldmateriaal, ontdekkend leren, zelfstandig bronnenonderzoek en zelf leren oordelen over historische gebeurtenissen. Kortom, een methode die straks de geschiedenis zal ingaan als modern en leerlingvriendelijk.... We houden u op de hoogte!

EDUCABOEK/EDUCATIEVE PARTNERS

De Molen 20, 3994 DB Houten. telefoon afd. Docentenservice: 03403-59702.

'The Great Dictator'

Tom van der Geugten

Charlie Chaplins *The Great Dictator* is een artistiek meesterwerk, maar de film heeft ook grote historische waarde. Het was de eerste speelfilm waarin Hitler en het nationaal-socialisme voor het grote Amerikaanse publiek ondubbelzinnig aan de kaak werden gesteld. In de VS en later in Europa was de film een groot succes. Meer dan vijftig jaar later blijken Chaplins acteertalent, humor en bijtende spot het nog steeds goed te doen.

In de film speelt Chaplin een dubbelrol: de kapper in Tomania en de dictator Adenoid Hynkel.

kleio

nummer 1/94
pagina's 24 en 25

Dit lesmateriaal is ontwikkeld ten bate van de nascholing door de vakgroep Geschiedenis van de Faculteit Educatieve Opleidingen van de Hogeschool Katholieke Leer- gangen Tilburg. Een videoband met een te- levisie-uitzending van de speelfilm en au- thentieke filmbeelden van de vier ontmoet- ings van Hitler en Mussolini wordt als werk- materiaal verstrekt aan deelnemers van de nascholingscursus 'Omgaan met struc- tuurbegrippen en vaardigheden' (inlichtin- gen: 013-394403/475).

De bronnen zijn ontleend aan:

C. Chaplin, *Mijn leven* (Zwolle z.j.; vertaling van *My Autobiography*, 1964).

C. Chaplin jr., *Mijn vader Charlie* (Amster- dam z.j.; vertaling van *My Father Charlie Chaplin*, 1960).

D. Robinson, *Chaplin. The Mirror of Opi- nion* (Londen 1983).

D. Robinson, *Chaplin. His Life and Art* (New York 1985).

J. Toland, *Adolf Hitler. Het einde van een mythe* (Utrecht 1977; vertaling van *Adolf Hitler*, New York 1976).

D. Rea, *Mussolini* (televisiedocumentaire, uitgezonden op de Nederlandse televisie door de NOT op 18 en 25 juli 1977).

Bijgaand lesmateriaal maakt het mogelijk de film te gebruiken bij het (introduceren en) oefenen van drie structuurbegrippen en bijbehorende vaardigheden: 'bron/vraagstel- ling', 'oorzaken/gevolgen' en 'inleving/stand- plaatsgebondenheid'.

Daarbij hoeft de film niet in zijn geheel te worden vertoond (totale duur: 126 minuten; exclusief titels: 120 minuten). In bijgaand overzicht is de film verdeeld in zeventien fragmenten, die los van elkaar bekeken kun- nen worden. Voorwaarde is wel dat de do- cent (die de film tenminste één keer in zijn geheel moet hebben gezien) de fragmenten inleidt; dat kan heel kort.

Een mogelijke opzet voor vier lesuren vindt u hier.

fragment	lengte in minuten (van min. tot min.)	korte inhoudsaanduiding
1	13 (0.01-0.14)	Wereldoorlog 1918
2	6 (0.14-0.22)	toespraak Hynkel
3	5 (0.22-0.27)	terreur in het getto
4	9 (0.27-0.36)	kapper gered door Schultz
5	6 (0.36-0.42)	Hynkel in zijn paleis
6	6 (0.42-0.48)	rust in het getto
7	6 (0.48-0.54)	grootheidswaan van Hynkel
8	3 (0.54-0.57)	afsprake van kapper en Hannah
9	3 (0.57-1.00)	oppositie Schultz tegen Hynkel
10	7 (1.00-1.07)	pogrom in het getto
11	13 (1.07-1.20)	verzet in getto/concentratiekamp
12	2 (1.20-1.22)	Hannah met vader naar Osterlich
13	4 (1.22-1.26)	de kwestie Osterlich
14	11 (1.26-1.37)	Napaloni: aankomst, parade
15	8 (1.37-1.45)	het bal/onderhandelingen
16	7 (1.45-1.52)	ontsnapping persoonsverwisseling
17	7 (1.52-1.59)	slottoespraak in Osterlich

Mogelijke lesopzet

Thema A De productie van de The Great Dictator (twee lesuren)

Doelstelling: kennis en begrip van de structuurbegrippen oorzaken/gevolgen (opdrachten 1 en 2) en inleving/standplaatsgebondenheid (opdrachten 3, 4 en 5).

Les 1:

- lezen inleiding (1e-5e minuut).
- vertonen fragmenten 2 en 3 (6e-17e minuut).
- opdrachten 1 en 2 laten maken en zelfstandig met antwoordmodel laten nakijken (18e-37e minuut).

- vertonen fragment 17 (38e-45e minuut).
- huiswerk: opdrachten 3, 4 en 5.

Les 2:

- n.a.v. opdrachten 1 en 2 bespreken structuurbegrip oorzaken/gevolgen + vaardigheden 3 a t/m d (zie examenregeling) (1e-15e minuut).
- met antwoordmodel laten nakijken opdrachten 3, 4 en 5 (16e-25e minuut).
- n.a.v. opdrachten 3, 4 en 5 bespreken structuurbegrip inleving/standplaatsgebondenheid + vaardigheden 5 a, b en c (zie examenregeling) (26e-38e minuut).
- eventueel: vertonen fragment 6 (waarin scène met wereldbol) (39e-45e minuut).

Thema B De verhouding tussen Hitler en Mussolini (twee lesuren)

Doelstelling: kennis en begrip van de structuurbegrippen inleving/ standplaatsgebondenheid (opdrachten 6 en 7) en bron/vraagstelling (opdrachten 8 en 9).

Les 1:

- vertonen fragment 14 (1e-11e minuut).
- opdrachten 6, 7 en 8a laten maken en zelfstandig met antwoordmodel laten nakijken (12e-30e minuut).
- n.a.v. opdrachten 6 en 7 bespreken structuurbegrip inleving/ standplaatsgebondenheid + vaardigheden 5 a, b en c (zie examenregeling) (31e-40e minuut).
- bespreken opdracht 8a: iedere leerling moet voor zichzelf bepalen met welke (wel of niet zelf bedachte) vraag wordt verder gegaan in opdracht 8b en 9 (41e-45e min).
- huiswerk: opdrachten 8 b en c en 9.

Les 2:

- bespreken opdracht 8c (1e-5e minuut).
- d.m.v. handopsteken keuze opdracht 8b inventariseren en op bord noteren (6e-8e minuut).
- vertonen fragmenten uit documentaire Mussolini (zie opdracht 8, bron 6) (9e-20e minuut).
- bespreken opdracht 9 (21e-25e minuut).
- n.a.v. opdracht 8 en 9 bespreken structuurbegrip bron/vraagstelling + vaardigheden 5 a t/m e (zie examenregeling) (26e-36e minuut).
- eventueel: vertonen fragment 15 (37e-45e minuut).

ANTWOORDMODEL

vraag 1

- a Bron 1: Hitler had Chaplinfilms verboden, omdat Chaplin op Hitler leek. Chaplin vond Hitler afschuwelijk, maar werd ook door hem gefascineerd. Bron 2: In een Duits boek stond dat Chaplin een jood was, en dat hij walgelijk en saai was.
- b Je eigen mening.

vraag 2

- a *Bijvoorbeeld:* De film trok volle zalen. Er werd veel om de film gelachen. Toeschouwers kregen een (grotere) hekel aan Hitler.
- b In 1958 barstten oudere generaties Duitsers bij het zien van de film in tranen uit, alsof ze aan hun jeugdzonden werden herinnerd.
- c *Bijvoorbeeld:* Vanaf de première was de film een groot succes. In 1940 kregen Amerikanen een (grotere) hekel aan Hitler.
- d In 1958 barstten oudere generaties Duitsers bij het zien van de film in tranen uit, alsof ze aan hun jeugdzonden werden herinnerd.

vraag 3

- a *Bijvoorbeeld:* De film handelt in feite over het Duitse staatshoofd, waarmee Groot-Brittannië goede relaties wil blijven onderhouden. Als het Britse publiek de negatieve mening over hem uit de film zou overnemen, zou dat de Brits-Duitse verhoudingen ernstig kunnen doen verslechteren. Vertoning is daarom in strijd met het Britse nationale belang.
- b *Bijvoorbeeld:* Iaf.
- c *Bijvoorbeeld:* Nee. Na 1 september waren de meeste Britten tegen Hitler. Er was geen reden meer om bezorgd te zijn over een anti-Hitler-film. De tijden waren veranderd.
- d Ja, ze werden voor het uitbreken van de oorlog geschreven, toen mensen nog hoopten dat een oorlog met Hitler kon worden voorkomen.
- e *Bijvoorbeeld:* Ja, tegenwoordig weten we dat de oorlog met Hitler niet kon worden voorkomen.

vraag 4

- a *Bijvoorbeeld:* Pas op voor die gevaarlijke gek; doe er iets tegen.
- b Door van Hitler in zijn film een afschuwelijke en belachelijk figuur te maken.
- c *Bijvoorbeeld:* Ja, de figuur Hynkel is zo belachelijk en afschuwelijk, dat iedereen om hem lacht, maar ook een hekel aan hem krijgt.
- d *Bijvoorbeeld:* Ja, Chaplin leefde in de VS, een democratisch land waar veel mensen persoonlijke vrijheid erg belangrijk vinden. Chaplin had een

armoedige jeugd gehad en voelde zich daardoor betrokken bij de zwakkeren, armen en machtelozen in de samenleving.

vraag 5

- a *Bijvoorbeeld:* Chaplin had kunnen laten zien door welke oorzaken "gewone Duitsers" op Hitler gingen stemmen.
- b *Bijvoorbeeld:* Oneens. Belangrijke kenmerken van het fascistische systeem (racisme, terreur) komen wel in de film voor. Satire - de kunstvorm die Chaplin gebruikte - werkt het beste als je het op één bepaalde persoon richt. De nazi's plaatsten Hitler voortdurend op de voorgrond (letterlijk in de spotlights); het is dus goed dat Chaplin hem ook zo veel aandacht gaf. Voor de oorlog was in de VS niet zoveel bekend over het nationaal-socialisme als tijdens en na de oorlog. Het was dus niet redelijk toen de journalist Chaplin in 1945 weet dat hij zich niet meer had gericht op het fascistische systeem.

vraag 6

Afbeelding 3:

- a Groot-Brittannië, 1934.
- b Kat Hitler (Duitsland) wil muis Dolfuss (Oostenrijk) pakken en opeten, maar deze wordt beschermd door kat Mussolini (Italië).
- c Over de verhouding Hitler-Mussolini in 1934 (en over Hitlers wens Oostenrijk bij Duitsland aan te laten sluiten).
- d De maker van de prent was tegen Hitler en vond het mooi dat hij Oostenrijk niet te pakken kreeg.
- e *Bijvoorbeeld:* Ja, de meeste Britten hadden toen die mening (zie d) over Hitler.
- f Ja, in de tekening wordt Hitler belachelijk gemaakt.

Afbeelding 4:

- a Rusland, 1936.
- b Hitler heeft de laars Italië aan zijn been waardoor Mussolini met hem mee moet marcheren, maar door de helm over zijn ogen ziet Hitler niet waar naar toe hij marcheert.
- c Over de verhouding Hitler-Mussolini in 1936.
- d De maker van de prent was tegen Hitler en ook tegen Mussolini.
- e *Bijvoorbeeld:* Ja. Veel Russen hadden toen die mening (zie d) over Hitler en Mussolini. Socialisten en communisten waren tegen het nationaal-socialisme en fascisme en tegen de Duitse en Italiaanse agressieve buitenlandse politiek.
- f Ja, in de tekening worden Hitler en Mussolini belachelijk gemaakt.

Afbeelding 5:

- a Frankrijk, 1938.
- b Mussolini poetst de schoenen van Hitler.
- c Over de verhouding Hitler/Mussolini in 1938 (en over de aansluiting van Oostenrijk bij Duitsland).
- d De maker van de prent was tegen Hitler en ook tegen Mussolini.
- e *Bijvoorbeeld:* Ja. Veel Fransen hadden toen die mening (zie d) over Hitler en Mussolini.
- f Ja, in de tekening worden Hitler en Mussolini belachelijk gemaakt.

vraag 7

- a Hollywood (VS), 1939/1940.
- b Hitler, Göring, Goebbels, Mussolini.
- c Over de verhouding Hitler-Mussolini in 1938 (en over de aansluiting van Oostenrijk bij Duitsland).
- d Chaplin was tegen Hitler en Mussolini.
- e Ja, in de film worden Hitler en Mussolini belachelijk gemaakt.

vraag 8

a *Bijvoorbeeld:*

- Hoe dachten Hitler en Mussolini over elkaar?
 - Welke veranderingen vonden plaats in de verhouding tussen Hitler en Mussolini? En door welke factoren werden deze veranderingen beïnvloed? Welke gevolgen hadden deze veranderingen?
- b Je eigen keuze.
- c - primaire (1, 2, 5) en secundaire bronnen (3, 4, 6).
- tekstuele (1, 2, 4) en visuele bronnen (3, 5, 6).

vraag 9

- a Je eigen mening, afhankelijk van je vraagstelling.
- b Je eigen mening, afhankelijk van je vraagstelling.
- c Je eigen mening, afhankelijk van je vraagstelling.

THE GREAT DICTATOR

Chaplin als de zwerver (tekening van J. Forest).

“Dit verhaal speelt zich af tussen de twee wereldoorlogen toen de waanzin losbarstte, de vrijheid werd neergehaald en de menselijkheid een klap kreeg.”

Deze tekst kun je lezen aan het begin van de speelfilm *The Great Dictator*. Toen Charlie Chaplin in 1937 aan deze film begon, waren er weinig kunstenaars in de Verenigde Staten die begrepen hoe gevaarlijk Hitler was.

Chaplin was de beroemdste filmster van zijn tijd. Hij werd in 1889 in Londen geboren. Na een armoedige jeugd in Engeland leefde hij van 1910 tot 1952 in de VS. Daar maakte hij een groot aantal korte en lange speelfilms, zoals *Modern Times*, die op de hele wereld werden vertoond. Bij al zijn films schreef Chaplin het verhaal zelf, regisseerde hij de opnames en speelde hij meestal de hoofdrol van de zwerver met het snorretje, de wandelstok en de bolhoed. De zwerver was razend populair omdat hij zich als kleine man durfde af te zetten tegen machthebbers en geldbezitters.

In 1937 begon Chaplin na te denken over een film over Hitler, waarin het zou gaan om een persoonsverwisseling.

Jaren later schreef hij: *“Natuurlijk! Als Hitler kon ik tegenover het volk er flink op los kletsen, terwijl ik als de zwerver min of meer kon blijven zwijgen en pantomime spelen. (...) Hitler en zijn kletspraat over een ras van zuiver bloed moest belachelijk gemaakt worden.”*

Chaplin was een perfectionist. Om de spot in

de speelfilm zo bijtend mogelijk te maken, bestudeerde hij foto- en filmopnames van Hitler. Het duurde tot september 1939 voor het script tot in de kleinste details was uitgewerkt. De opnames begonnen op 9 september 1939 in Hollywood.

“Nog voordat ik ‘The Great Dictator’ had afgemaakt, verklaarde Engeland de oorlog aan de nazi’s. Engeland vocht met de rug tegen de muur! Ons kantoor in New York stuurde een haastig telegram: ‘Haast u met uw film, iedereen wacht er op’. Op 15 oktober 1940 vond de première plaats voor een verrukt en enthousiast publiek. De film bleef in New York in twee theaters vijftien weken lopen en had het grootste succes van al mijn films tot dan toe.”

In deze lessen over *The Great Dictator* gaat het om de structuurbegrippen oorzaken/gevolgen (opdrachten 1 en 2), inleving/standplaatsgebondenheid (opdrachten 3 t/m 7) en bron/vraagstelling (opdrachten 8 en 9).

A De produktie van The Great Dictator

Opdracht 1

Meerdere oorzaken hebben geleid tot de produktie van *The Great Dictator*.

- Noem drie oorzaken die in onderstaande twee bronnen worden genoemd.
- Welke van deze drie is volgens jou de belangrijkste oorzaak? Leg je antwoord uit.

Bron 1

Chaplin's zoon:

“In 1937 had iemand een eigenaardig berichtje uit de krant geknipt en naar vader opgestuurd. Het berichtje hield in, dat Adolf Hitler een verbod had uitgevaardigd tot vertoning van Chaplin-films in Duitsland, omdat vader zo op hem leek. (...)

Vader kon nooit aan Hitler denken zonder te rillen, deels van afschuw en deels omdat hij door hem gefascineerd werd. Vader was diep geschokt over wat in de wereld gebeurde. Hitler, zijn dubbelganger spreidde monsterlijke vangarmen uit tot buiten de Duitse grenzen, en in Duitsland werden de joden op verschrikkelijke wijze vervolgd.”

Bron 2

De historicus Robinson:

“Een vriend stuurde Chaplin in 1938 een exemplaar van een Duits boek, waarin foto's stonden van prominente joodse intellectuelen, die zo listig waren bijgetekend dat ze er heel lelijk uitzagen. Ondanks het feit dat Chaplin geen jood was, was er ook een foto van hem

bij, met het bijschrift: ‘Kleine joodse acrobaat, die net zo walgelijk is als dat hij saai is’.”

Opdracht 2

Chaplin's zoon:

“Ik weet dat The Great Dictator na de première vanwege zijn strijdvaardige onderwerp werd geweerd van vele buitenlandse markten. Duitse en Italiaanse diplomaten werkten koortsachtig om hem in Latijns-Amerika verboden te krijgen. Maar bij hernieuwde vertoningsreeksen in Europa in 1958 draaide hij voor stampvolle zalen in Engeland, Frankrijk en Duitsland. Toen hij in Duitsland werd vertoond, verwelkomde de Duitse kritiek hem als een ‘huiveringwekkend meesterwerk’. Alleen de jeugd kon om deze film lachen, schreven de journalisten. Oudere generaties barstten in tranen uit alsof ze aan hun jeugdzonden werden herinnerd.”

- Noem een bedoeld gevolg en
- een onbedoeld gevolg van de produktie van *The Great Dictator*.
- Noem een direct optredend gevolg en
- een later aan de dag tredend gevolg van de produktie van *The Great Dictator*.

Opdracht 3

In 1964 schreef Chaplin:

“Toen we begin 1939 half klaar waren met The Great Dictator kwamen er alarmerende berichten van de filmaatschappij. Ze waren gewaarschuwd dat ik wel eens last zou kunnen krijgen met de Amerikaanse filmcensuur. Ook het Engelse bureau had bezwaren tegen een anti-Hitler-film en betwijfelde of deze in Groot-Brittannië wel vertoond zou kunnen worden. Er kwamen nog meer bezorgde brieven van het kantoor in New York die me smeekten toch niet met de film door te gaan, aangezien hij nooit in Amerika en Engeland vertoond zou kunnen worden.”

- Stel je voor: begin 1939 ben jij lid van de Britse filmkeuringscommissie en jij vindt ook dat *The Great Dictator* om politieke redenen niet aan het grote publiek mag worden vertoond. Leg die mening uit.
- Als je vanuit het heden naar het verleden terugkijkt, wat is dan jouw oordeel over het standpunt van de “bezorgde” briefschrijvers? Leg je antwoord uit.
- Direct na de Duitse aanval op Polen (1 september 1939) verklaarde Groot-Brittannië de oorlog aan Duitsland. Denk je dat er na die datum nog “bezorgde brieven” bij Chaplins filmaatschappij zijn binnengekomen? Leg je antwoord uit.

- d. Bij het bestuderen van het verleden moet je er op bedacht zijn dat het denken en doen van mensen altijd wordt beïnvloed door hun "standplaats": de plaats en tijd waarin iemand leeft (of heeft geleefd). Bij "plaats" kun je denken aan iemands woonplaats, maar ook aan de groepen waartoe iemand behoort (of heeft behoord), zoals volk, sekse, sociale, politieke of godsdienstige groep. Bij "tijd" kun je denken aan politieke, economische, sociale en culturele ontwikkelingen in een bepaalde periode. Je kunt ook zeggen: bij het bestuderen van bronnen moet je er mee rekening houden dat alle mensen "gebonden" zijn aan hun "standplaats", ofwel: hun standplaatsgebondenheid.

Zijn de "bezorgde brieven" volgens jou een voorbeeld van standplaatsgebondenheid? Leg je antwoord uit.

- e. Is jouw antwoord op b een voorbeeld van standplaatsgebondenheid? Leg je antwoord uit.

Opdracht 4

In 1940 zei Chaplin tegen zijn zoon: "Jongen, ik bid dat deze film een boodschap overbrengt, en dat hij misschien de mensheid wat vooruit helpt."

- Zeg in eigen woorden welke boodschap Chaplin wilde overbrengen.
- Op welke manier heeft hij geprobeerd die boodschap over te brengen?
- Denk je dat die boodschap goed is overgekomen? Leg je antwoord uit.
- Is de film volgens jou een voorbeeld van standplaatsgebondenheid? Leg je antwoord uit.

Opdracht 5

Een journalist gaf in 1946 de volgende kritiek op de film: "Het is jammer dat Chaplin Hitler alleen maar als een belachelijke, gekke en wrede man heeft voorgesteld; alsof er, door het uitschakelen van deze man weer vrede op de wereld zou komen. Chaplin had de ogen van de wereld kunnen openen voor wat fascisme in werkelijkheid was. In plaats van het fascistische systeem ontmaskerde Chaplin slechts één man, de grote dictator. Met zijn film bereikte Chaplin geen echt begrip, maar medelijden. En daarom vind ik dat deze goede film nog beter had moeten zijn."

- De journalist had liever gehad dat de film anders was. Bedenk een verandering in het verhaal, waarmee hij meer tevreden zou zijn geweest.

- b. In 1964 schreef Chaplin: "Als ik toen iets had geweten over de werkelijke verschrikkingen in de Duitse concentratiekampen, had ik *The Great Dictator* niet kunnen maken, evenmin als de grappen over de moordzuchtige waanzin van de nazi's."

Wat is jouw mening over de kritiek van de journalist? (Let op het jaartal.) Eens? Oneens? Gedeeltelijk eens? Leg je antwoord uit.

B De verhouding tussen Hitler en Mussolini

Opdracht 6

Bekijk afbeelding 3, 4 en 5. Maak deze opdracht voor elke afbeelding apart.

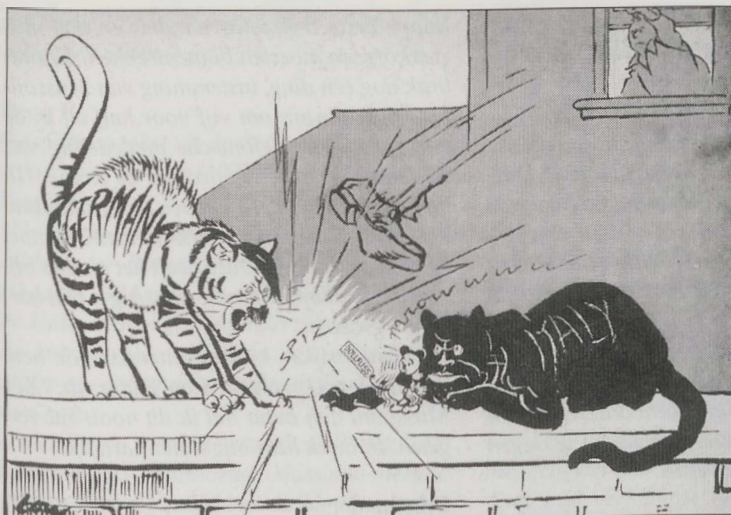
- Wanneer en waar is de prent gemaakt?
- Beschrijf in het kort wat op de prent te zien is.
- Over welk politiek onderwerp gaat de prent?
- Welke mening had de maker van de prent over dit onderwerp? Leg uit hoe je dat aan de prent kunt zien.

1. Vóór de Tweede Wereldoorlog hebben Hitler en Mussolini elkaar vier maal ontmoet: in Venetië (juni 1934), in Berlijn (september 1937), in Rome (mei 1938; zie deze foto) en in München (september 1938).

2. Charlie Chaplin en Jack Oakie als Hynkel en Napaloni in *The Great Dictator*. Van 1937 tot 1939 werkte Chaplin aan het script. Tussen september 1939 en oktober 1940 werd de film in Hollywood (Californië) opgenomen.

3. Britse prent uit juli 1934 met het bijschrift:

"Mickey Mouse zoekt bescherming".

Bij de muis staat 'Dolfuss'.

Dolfuss was de kanselier van Oostenrijk.)

op de Nederlandse televisie op 18 en 25 juli 1977.)

- c. Het gaat hier om verschillende soorten bronnen. Verdeel de zes bronnen in twee soorten bronnen.

Opdracht 9

- a. Als je bronnen bestudeert om meer te weten te komen over een aantal situaties of personen in het verleden, dan is het belangrijk om rekening te houden met de "betrouwbaarheid" van deze bron-

- e. Is deze prent een voorbeeld van standplaatsgebondenheid? (Zie zo nodig vraag 3d.) Leg je antwoord uit.
f. Is deze prent volgens jou een spotprent (karikatuur)? Leg je antwoord uit.

Opdracht 7

Bekijk afbeelding 1 en 2.

- a. Wanneer en waar is *The Great Dictator* gemaakt?
b. Noteer van de volgende namen uit *The Great Dictator* wie er in werkelijkheid mee werden bedoeld: Foei Adenoid Hynkel, Herring, Garbitsch en Dikkeditsje Benzoni Napaloni.
c. Over welk politiek onderwerp gaan de fragmenten uit de film waarin Napaloni voorkomt?
d. Welke mening had Chaplin over dit onderwerp? Leg uit hoe je dat aan de film kunt zien?
e. Is deze film volgens jou net zoiets als een spotprent (karikatuur)? Leg je antwoord uit

Opdracht 8

- a. Bedenk naar aanleiding van afbeeldingen 3, 4 en 5 een onderzoeksvraag over de verhouding tussen Hitler en Mussolini in de jaren 1934-1938.
(Een onderzoeksvraag vraagt naar dingen waarover je meer te weten wilt komen.)
b. Stel je voor: je gaat op zoek naar een antwoord op je vraag. In de catalogus van een bibliotheek/mediatheek vind je de volgende beschrijvingen van zes bronnen. Van deze zes mag je er drie kiezen. Welke zou je kiezen? Leg uit

waarom deze drie.

1. Tekst van een verslag van Hitlers bezoek aan Mussolini in 1934, dat door de Duitse regering aan de buitenlandse ambassades in Berlijn is gestuurd.
2. Het boek *Hitlers tolk* van P. Schmidt uit 1951. Herinneringen van de tolk Schmidt die aanwezig was bij de ontmoeting van Mussolini en Hitler in 1937.
3. De Amerikaanse speelfilm *The Great Dictator* uit 1940.
4. Het boek *Adolf Hitler* van de Amerikaan J. Toland uit 1976. Hierin zijn de ontmoetingen met Mussolini beschreven (Nederlandse vertaling: Utrecht 1976).
5. Filmopnamen van de vier ontmoetingen van Hitler en Mussolini in de jaren 1934-1938.
6. *Mussolini*, Britse televisiedocumentaire van D. Rea. Filmopnamen van de vier ontmoetingen van Hitler en Mussolini in de jaren 1934-1938 zijn hierin verwerkt en voorzien van commentaar. (Uitzonden

5. Franse prent uit 1938 met het bijschrift: "Deze houding van Mussolini zal ik nooit vergeten."

4. Russische prent uit 1936.

nen. Een bron noem je heel erg betrouwbaar als je goede redenen hebt om te geloven dat de informatie die eruit wordt gehaald heel erg klopt met wat er in het verleden in werkelijkheid is gebeurd.

Bestudeer de bronnen A t/m E. Noteer van elk hoe betrouwbaar deze volgens jou is (met het oog op je eigen vraagstelling). Je kunt bijvoorbeeld noteren: heel erg / redelijk / niet zo / helemaal niet betrouwbaar.

- b. Als je bronnen bestudeert is het ook belangrijk om rekening te houden met de "representativiteit" van deze bronnen. Een bron is erg representatief als de informatie die eruit wordt gehaald geldt voor een groot aantal situaties of mensen. Een bron is ook erg representatief als er veel meer van dat soort bronnen zijn. Noteer van elk van de bronnen A t/m E hoe representatief deze volgens jou is (met het oog op je eigen vraagstelling). Je kunt bijvoorbeeld noteren: heel erg / niet zo / helemaal niet representatief.

- c. Sommige bronnen zijn beter te gebruiken om je vraag te beantwoorden dan andere;

de een heeft meer waarde dan de ander. Geef met de cijfers 1 t/m 5 aan hoe groot volgens jou de waarde van elk van de bronnen A t/m E is (met het oog op je eigen vraagstelling). Houdt daarbij rekening met de betrouwbaarheid en representativiteit. Geef de bron met de meeste waarde een 5, enzovoort. Bronnen zonder waarde mag je een 0 geven.

Bron A

Na afloop van Hitlers bezoek aan Mussolini in 1934 stuurde de Duitse regering een verslag aan de buitenlandse ambassades in Berlijn waarin stond:

"Het bezoek van de rijkskanselier aan Venetië verliep bijzonder hartelijk en zeer harmonieus en maakte ook grote indruk op het publiek. (...) Hitler en Mussolini konden zeer goed met elkaar overweg en voelden zich persoonlijk verbonden naast en boven hun wederzijdse waardering."

Bron B

De tolk Schmidt (aanwezig bij ontmoeting tussen Hitler en Mussolini in 1937) schreef in 1951:

"Hitler's stem was ongecontroleerd en vaak hees terwijl hij zinnen vol met rollende r's op mij of Mussolini afvuurde. Af en toe lichtten zijn ogen plotseling op, en werden dan plotseling weer dof, alsof zijn gedachten elders waren. (...) Mussolini had een stevig postuur, wiegde onder het spreken heen en weer vanuit zijn heupen, en hij had een Caesarkop die aan de oude Romeinen deed denken, met een krachtig voorhoofd en een vierkante, vooruitstekende kin onder een brede mond. Toen het zijn beurt was om tekeer te gaan tegen het bolsjewisme of de Volkenbond, deed hij dat met een veel opgewektere uitdrukking. Afwisselend waren verontwaardiging, minachting, vastberadenheid en sluwheid van zijn gezicht te lezen, en hij had de theatrale manier van doen die bewoners van Latijnse landen eigen zijn."

Bron C

Afbeeldingen 3, 4 en 5.

Bron D

Fragmenten uit het boek Adolf Hitler van de Amerikaan J. Toland (New York, 1976; Nederlandse vertaling: Utrecht 1976). In dit boek is door middel van noten aangegeven op welke bronnen de auteur zijn interpretatie baseert.

Fragment 1:

"Toen Hitler op het vliegveld Lido op 1 juni 1934 uit zijn Junker stapte, leek hij wel een handelsreiziger in zijn oude regenjas over

zijn blauwe kostuum. De Duce ontving hem in een zwart hemd, hoge laarzen en glimmende gouden banden, vergezeld door Italiaanse troepen in groot tenue. (...) Eenmaal in zijn hotelkamer begon Hitler zijn adviseurs luid de les te lezen dat ze hem in burger hadden laten gaan, terwijl Mussolini zo fraai was uitgedost. (...)

Hitler was bij zijn vertrek heftig gepikeerd in het besef dat Mussolini hem niet alleen had gekleineerd, maar hem ook diplomatiek de baas was geweest. De Führer had toegestemd in totale onafhankelijkheid voor Oostenrijk, dat volgens hem tot het Reich behoorde, en had in ruil daarvoor geen belofte van steun gekregen in de ontwapeningskwestie."

Fragment 2:

"Mussolini verliet Rome op 23 september 1937, gekleed in een chic nieuw militair uniform dat speciaal voor die gelegenheid was gemaakt en hij werd vergezeld door een gevolg van honderd koppen. Twee ochtenden later werd hij op het station van München ontvangen door een gastheer die gekleed was in een eenvoudig partijuniform. Onder tromgeroffel strekte Hitler als welkom zijn armen, terwijl de menigte schreeuwde 'Heil' en 'Duce'. (...) Efficiënt georganiseerde treinritten hadden, samen met de paraderende troepen en de legermanoeuvres het indrukwekkende effect waarop Hitler had gehoopt. (...) Mussolini was met een gevoel van minachting voor Hitler naar Duitsland gekomen. Hij vertrok diep onder de indruk van wat hij had gezien. En vanaf dat moment waren de rollen omgekeerd: het was Mussolini die onder de invloed van de jonge Hitler stond.

(...) In Berlijn werden geen specifieke verdragen getekend en er werd ook geen slotcommuniqué uitgegeven, maar het Duitse ministerie van Buitenlandse Zaken stelde alle gezanten op de hoogte dat de twee leiders waren overeengekomen dat geen van de landen zich zonder toestemming van de ander positief zou opstellen tegenover Engeland, en dat Italië de vrije hand in het Middellandse-Zeegebied zou hebben, terwijl Duitsland dezelfde rechten genoot in Oostenrijk.

Hitler was even gelukkig met de regeling als Mussolini, want hij had nog steeds veel achting voor Il Duce. Hun heildronken tijdens het banket in de kanselarij hadden meer betekend dan welk communiqué dan ook."

Fragment 3:

"De aankomst op 11 maart 1938 van het telegram van de voorlopige regering van Oostenrijk, met het verzoek onmiddellijk troepen te zenden, gaf Hitler de kans zijn troepen het odium van bevrijders te geven en opgetogen gaf hij de opdracht dat ze Oostenrijk met

wapperende regimentsvaandels en met muziekcorpsen moesten binnentrekken. Er ontbrak nog één ding, instemming van Mussolini. En die kwam om vijf voor half elf in de vorm van een telefonische mededeling van de Duitse vertegenwoordiger in Rome. 'Ik ben net terug van een bezoek aan Mussolini' deelde hij Hitler mee, wiens hart sneller moet hebben geklopt. 'Il Duce heeft het nieuws bijzonder goed opgenomen. Ik breng u zijn hartelijke groeten.'

De Oostenrijkse kwestie interesseerde hem niet langer. Opgelucht riep Hitler uit: 'Zeg Mussolini dan maar dat ik dit nooit zal vergeten. Ik dank hem bijzonder hartelijk.'

Fragment 4:

"Door de aansluiting van Oostenrijk had Hitler van de ene dag op de andere de gelegenheid gekregen het machts evenwicht in Europa te verstoren. Een doorbraak naar Tsjecho-Slowakije zou zijn leger in staat stellen op te rukken naar Polen of de Sovjetunie. (...) Hitler wist dat Frankrijk, Engeland en wellicht Rusland een poging om Tsjecho-Slowakije in te nemen misschien zouden willen verhinderen. Voordat hij een dergelijk risico kon nemen, wilde hij zich verzekeren van de goedkeuring van zijn enige bondgenoot.

Op 2 mei 1938 vertrok Hitler naar Rome om die instemming te krijgen. (...) Het was donker toen ze op het met vlaggen versierde station in San Paolo, dat speciaal voor deze gelegenheid was gebouwd, arriveerden. Het ergerde Hitler dat hij door koning Victor Emmanuel en niet door Mussolini werd ontvangen, en hij irriteerde zijne majesteit door als eerste in de staatsiekoets te gaan zitten. (...) Belangrijker was echter dat Hitler erin slaagde het vraagstuk dat hem het meest ter harte ging - Tsjecho-Slowakije - ter sprake te brengen. Bijna als terloops gaf Mussolini hem de indruk dat dit kleine landje voor hem in het geheel niet belangrijk was en dat hij bereid zou zijn de andere kant op te kijken."

Fragment 5:

"Op 28 september 1938 om zes uur verliet de luxueuze trein van Il Duce Rome onder enthousiast gejuich. Hij was in een uitstekende stemming, want niet alleen werd hij overal ter wereld bejubeld als de behoeder van de vrede, maar bovendien was hij erin geslaagd zich van Hitlers dankbaarheid te verzekeren door hem tijdens de crisis over Tsjecho-Slowakije te steunen. (...)

De volgende ochtend vroeg begroette de Führer Mussolini tussen München en de grens. Afgezien van het feit dat dit een gebaar van vriendelijkheid jegens een bondgenoot was, gaf het Hitler de gelegenheid Il Duce van de laatste ontwikkelingen op de hoogte te brengen

gen, terwijl zij in de trein aan de Führer naar München reden."

Bron E

Gesproken tekst uit de documentaire "Mussolini" van D. Rea (1977):

Fragment 1:

"Op een kwade dag bracht een vliegtuig Adolf Hitler naar Rome*. Toen de twee dictators elkaar in 1934 voor het eerst ontmoetten voelde Hitler zich in zijn regenjas vernederd naast de indrukwekkende duce. Mussolini vond Hitler een onbeduidende figuur, die nog getikt was ook.

Hitler kwam met het verzoek zich met Oostenrijk te mogen bemoeien. Mussolini meende geen tolk nodig te hebben en uit zijn slechte Duits begreep een vrolijke Hitler dat hij zijn gang kon gaan. Maar Hitlers goede bui sloeg om toen Mussolini het opnam voor de joden in Duitsland.

Mussolini vond het niet nodig zijn Duitse bezoeker met veel eerbetoon te onvangen. Een parade van zijn jeugdbeweging en fascistten was genoeg, maar Hitler kwam toch al zeer onder de indruk. De volgende dag was Mussolini, die zich stierlijk verveelde met Hitlers politieke uiteenzettingen, blij dat Hitler vertrok, maar hij voelde wel dat de man moeilijkheden kon veroorzaken."

(* Dit moet zijn: Venetië. Onbekend is of deze fout ook voorkomt in de originele Engelstalige versie. De fout kan er in geslopen zijn bij de Nederlandse bewerking van de documentaire.)

Fragment 2:

"Toen hij in 1937 zijn eerste officiële bezoek bracht aan Duitsland werd de grote tovenaars zelf betoverd, door Duitse doelmatigheid en uitgekooktheid. De Duitsers lieten hem hun enorme munitie-opslagplaatsen zien en namen hem mee naar militaire oefeningen, waar tot zijn ontzetting met scherp werd geschoten.

Hitler had zijn generaals opdracht gegeven om de strategische en tactische opvattingen van de duce met bewondering te ontvangen. Dat zou hem goed doen. Herman Göring ontving hem in zijn woning. Die avond was er te zijner ere een grootse vertoning in Maifeld. Hitler vertelde een enorme menigte nazi's dat Mussolini een van die zeldzame genieën was die geschiedenis maken. En hij vervolgde met lofuitingen op het Italiaanse fascisme en op de duce persoonlijk. In antwoord daarop proclamde Mussolini de eeuwigdurende vriendschap tussen Italië en Duitsland, zo nodig tot in de dood. Zijn Duits was nauwelijks te verstaan, het regende en de geluidsinstallatie viel uit, maar de menigte wist wat haar te

doen stond. Er werd gejuicht.

Tegen het einde van zijn bezoek was Mussolini geheel in de ban van het nationaal-socialisme. Was Hitler begonnen Mussolini na te bootsen, van nu af volgde Mussolini blindlings Hitler.

Terug in Italië demonstreerde hij de ganzenmars van de Duitsers en noemde die 'de Romeinse pas', die direct moest worden ingevoerd. Toen hij hoorde dat de koning zich ergerde aan deze naïperij zei Mussolini: 'Dat sardientje is er tegen omdat het belachelijk zou zijn als hij zo marcheerde.' Vervolgens verbodde hij de handdruk. De Romeinse groet met geheven arm was korter en hygiënischer. Toen ook verklaarde hij zich een oprechte antisemiet. Hij ontsloeg zijn joodse tandarts. In de huiselijke kring zei hij: 'Ik geloof niet in Hitlers racisme, maar politiek is het slimmer net te doen alsof'."

Fragment 3:

"Terwijl Mussolini probeerde van Italië een Pruisisch land te maken annexeerde Hitler Oostenrijk.

De duce zond hem een telegrafische gelukwens. Maar hij bleef wel met het probleem zitten hoe hij zijn volk dit duidelijk moest maken. Hij probeerde het door te zeggen dat hij zich nooit garant had gesteld voor de Oostenrijkse onafhankelijkheid. Maar dat was zo'n duidelijke leugen dat niemand erin trapt. Veel Italianen namen het hem kwalijk. Ze zagen duidelijk dat de twee dictators van plaats hadden gewisseld en dat hun duce niet meer aan de top stond. Ongerust en geërgerd zagen ze het komend bezoek van Hitler tegemoet.

Toen de Führer in mei 1938 kwam, waren van de grens tot Rome alle gevels geschilderd; alleen de voorgevels. Kosten noch moeite waren gespaard. Mussolini en de koning ontvingen Hitler op een speciaal voor die gelegenheid gebouwd station. Alhoewel koning Victor-Emanuel een grondige afkeer van Duitsers had, wilde hij toch op de protocollaire eerste plaats staan. De twee dictators waren heimelijk woedend. Er was een goed georganiseerd vreugdebetoon. Maar de meeste Italianen bleven liever thuis. En de paus ging met vakantie.

De volgende dag was er een vlootshow. Hitler ontdekte dat de koning op kussentjes zat om groter te lijken. De koning zag dat Hitler rouge op zijn wangen had om er beter uit te zien. In Napels zochten de mensen tevergeefs naar de duce. Het was zijn eer te na om niet de eerste te zijn. En daarom was hij gauw achterom gegaan om Hitler op zijn vlaggeschip te ontvangen. Als kinderen die

een gevaarlijk spel spelen, zo waren de dictators in de weer om elkaar hun dodelijke speelgoed te tonen. Nu was de beurt aan Hitler om onder de indruk te komen.

Hitler stelde een militaire alliantie voor, maar de duce ontweek het voorstel, omdat hij wist dat het in Italië niet goed zou worden ontvangen.

De Spaanse burgeroorlog maakte zelfs Mussolini duidelijk dat een oorlog Italië zou ruïneren. Vanachter zijn bureau poogde hij de militaire gang van zaken in Spanje te regelen, maar dat maakte het alleen maar erger. Dat kwam Hitler goed uit, want hij realiseerde zich dat een zwak Italië geen hinderpaal zou zijn als hij Tsjechoslowakije wilde binnen-trekken.

In september 1938 - terwijl de Fransen ernst maakten met hun voornemen de Tsjechen te hulp te komen - deed de Britse premier Chamberlain een beroep op Mussolini voor een gesprek met Hitler. De duce haalde Hitler over tot een viertal conferentie in München. Mussolini was merkbaar nerveus toen hij naar München ging. Hij was de laatste tijd vaak in de war. Hij werd steeds onevenwichtiger en kon moeilijk beslissingen nemen, terwijl hij onderhevig was aan snel wisselende stemmingen. Zelfs zijn naaste medewerkers gingen aan hem twijfelen en meer en meer mensen vroegen zich af of Italië wel veilig was in zijn handen.

Voor de conferentie vertelde Hitler hem dat hij de eis zou stellen dat Sudetenland weer bij Duitsland moest worden gevoegd. Mussolini glimlachte, want in zijn binnenzak had hij een afschrift van een geheim Duits stuk met alle eisen, dat de Italiaanse ambassade in Berlijn had bemachtigd.

Op weg naar de conferentiezaal zag de duce plotseling de kans schoon om internationale erkenning te verwerven. Hij zou de Duitse eisen als zijn voorstellen indienen. Op de conferentie had hij het grootste woord, omdat hij Engels en Frans sprak. Zijn gestolen voorstellen werden bestudeerd, en aanvaard. Hitler kreeg zijn zin, al was hij veel meer van plan. En de duce pikte de eer dat hij de vrede had gered. In Italië werd hij alom geprezen, door de koning en door de paus, maar vooral ook door een uitbundig Italiaans volk. Ze noemden hem de 'engel des vredes'.

Enerzijds genoot hij van het eerbetoon. Anderzijds ergerde het hem, want daaruit bleek immers dat zijn fascisme van de Italianen geen strijdustig volk had gemaakt. Ze lieten hem duidelijk merken dat ze niets anders wilden dan vrede."

Omgevingsgeschiedenis

Ronald van Kesteren en Rob Camps

1994 - Het jaar van de omgevingsgeschiedenis?

In ieder geval is het de moeite waard om eens te kijken op welke manier je daarmee op school om kunt gaan.

Hier een voorbeeld hoe door samenwerking van onderwijs- en archiefwereld omvangrijk lesmateriaal over de geschiedenis van Venlo is ontstaan.

Ronald van Kesteren is leraar geschiedenis en staatsinrichting aan het Collegium Marianum en Rob Camps medewerker van het Gemeentearchief Venlo.

Venlo 650 jaar stad, samengesteld door R. van Kesteren en R. Camps, en uitgegeven door Van Spijk (ISBN 90 6216 041 7) kost f7,50 en is te bestellen bij het Gemeentearchief Venlo, Dokter Blumenkampstraat 1, 5914 PV, Venlo, tel. 077-548590. Daar is ook te docentenhandleiding verkrijgbaar.

Volgens de kerndoelen van zowel basisonderwijs als voortgezet onderwijs moeten leerlingen eenvoudig historisch onderzoek kunnen verrichten naar gebeurtenissen en ontwikkelingen in de eigen omgeving.

Omgevingsgeschiedenis krijgt daarmee in de basisvorming een prominente plaats toebedeeld. In de onderbouw van het voortgezet onderwijs moeten ruim twintig lessen aan de eigen omgeving worden besteed. En mogelijk worden hiervoor door de overheid beoordelingsrichtlijnen opgesteld.

Bij de inductieve methode wordt uitgegaan van de ervaringen van leerlingen. Zij verzamelen gegevens uit de eigen omgeving, die later worden gegeneraliseerd. Omgevingsonderwijs heeft dan voornamelijk betrekking op zichtbare verschijnselen - gebouwen, steden, dorpen, landschappen en biotopen. Die zijn voor leerlingen herkenbaar en lenen zich goed voor veldwerk. Bij een deductieve benadering krijgen de leerlingen bronnen voorgelegd.

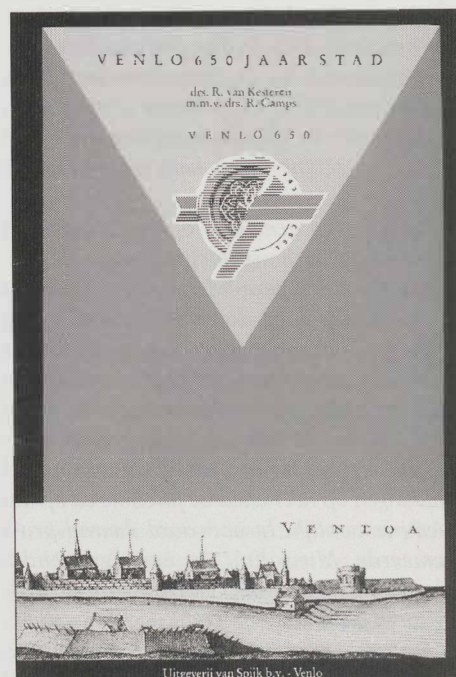
Venlo 650 jaar stad

Dit jaar werd het feit herdacht dat Venlo in 1343 stadsrechten ontving van de Gelderse hertog. Voor de hiervoor in het leven geroepen stichting 'Venlo 650 jaar stad' stond van meet af aan vast dat op enigerlei wijze het onderwijs hierbij betrokken diende te worden. Invoering van de basisvorming in 1993 zou betekenen dat leerlingen van *alle* onderwijstypen te maken zouden krijgen met omgevingsgeschiedenis. Dat was voor genoemde stichting reden om groen licht te geven voor het schrijven van een lesboek dat in de toekomst op alle scholen in de regio gebruikt zou kunnen worden.

Om omgevingsgeschiedenis in praktijk te brengen staan voor een docent twee mogelijkheden open - die overigens goed naast elkaar kunnen worden toegepast.*

kleio

nummer 1/94
pagina's 32 en 33

Al onderzoekend moeten zij de betekenis hiervan zien te achterhalen.

In het lesboekje over Venlo is vooral gekozen voor de deductieve methode. In de docentenhandleiding worden suggesties gedaan voor een inductieve benadering.

'History around us'

Bij het samenstellen van het lesmateriaal hebben we ons laten inspireren door ervaringen die men al geruime tijd in Engeland heeft opgedaan en goed aansluiten bij de kerndoelen van de basisvorming.

Uit bezorgdheid over de positie van het vak geschiedenis - dat dreigde onder te gaan tussen de Skylla van de evenementiële geschiedschrijving en de Charybdis van de sociale wetenschappen - werd in Engeland aan het begin van de jaren zeventig de basis gelegd voor een nieuw geschiedenisproject: het 'Schools Council History 13-16 Project'.

Begonnen als experiment heeft dit project een zekere status verworven, waardoor steeds meer scholen overschakelen op 'History 13-16'.

De redding werd gezocht in het opnieuw vormgeven van het vak. 'History 13-16' heeft als uitgangspunt dat geschiedenis niet gezien wordt als een 'body of knowledge', maar als een 'form of knowledge'. Niet de kennis staat voorop, maar de manier waarop die kennis verkregen wordt. Vandaar dat het accent kwam te liggen op historische vaardigheden en benaderingswijzen, zoals het kunnen interpreteren van bronnen en het kunnen onderscheiden van oorzaak en gevolg, continuïteit en verandering.

Een van de vijf segmenten waarin de leerstof is geordend, is getiteld 'History around us'. Dit onderdeel biedt de scholen een algemeen kader waarmee historische overblijfselen in de eigen omgeving bestudeerd kunnen worden.

De doelstellingen van 'History around us' zijn:

- * leerlingen bewust maken dat de zichtbare overblijfselen van het verleden belangrijke bronnen voor historisch begrip zijn;
- * leerlingen kennis en vaardigheden bijbrengen waarmee zij zichtbare overblijfselen kunnen herkennen, interpreteren en in een bredere historische context kunnen plaatsen;
- * leerlingen een basis geven voor de verkenning van hun eigen omgeving - een basis die zich buiten de school zal voortzetten.

Het lesmateriaal

In *Venlo 650 jaar stad* is gekozen voor vijf thema's, die aansluiten bij de kerndoelen waar de leerinhouden zijn gedefinieerd. De vijf onderwerpen hebben betrekking op het ontstaan van de stad in de middeleeuwen, Venlo en de Nederlandse opstand, banditisme in de achttiende eeuw, de modernisering van de stad in de negentiende en twintigste eeuw en de geschiedenis van de joodse minderheid vanaf de middeleeuwen tot de Tweede Wereldoorlog.

Alle hoofdstukken zijn op dezelfde manier gestructureerd. Na een 'instap', waarbij de leerlingen vertrouwd raken met het te behandelen thema, worden enkele vragen geformuleerd. Ieder hoofdstuk wordt afgerond met slotopdrachten die antwoord geven op de eerder gestelde vragen.

Het lesmateriaal bestaat voor een belangrijk deel uit bronnen. De leerlingen wordt niets voorgekauwd. Zij moeten zelf met behulp van aangeboden informatie onderzoek verrichten.

Hoewel zelfwerkzaamheid het uitgangspunt van de lessenserie is geweest, kan een leraar die wil doceren veel van zijn gading vinden in de docentenhandleiding. Daar wordt bij ieder hoofdstuk aanvullende informatie gegeven. Deze informatie biedt verder materiaal voor het samenstellen van toetsen.

In de docentenhandleiding worden ook suggesties gedaan voor veldwerk. In het hoofdstuk over de industrialisering en modernisering van Venlo krijgen de leerlingen bijvoorbeeld gegevens te verwerken over hygiënische omstandigheden rond de eeuwwisseling. Door middel van een interview-opdracht moeten zij informatie verzamelen over sanitaire voorzieningen vóór de jaren zeventig. Op deze manier kan het lesmateriaal een basis bieden voor voortgezet inductief onderzoek in de eigen omgeving.

** Suggesties voor omgevingsgeschiedenis: zie R. van Kesteren, 'Van hunebed naar Limburg-on-line', in Magazine voor Basisvorming, mei (1993) 20-22.*

VOORBEELD

4. De nieuwe industrie

Sinds Venlo goed bereikbaar was geworden, kregen ook de ondernemers meer belangstelling voor Venlo. In 1888 bijvoorbeeld kwam de Engelse technicus F.R. Pope in contact met de rijke Venlose familie Goossens. Het jaar daarop richtten zij de eerste Nederlandse gloeilampenfabriek op. Al gauw werd een enorme stoomma-

chine gekocht. Vanaf het begin boekte het bedrijf grote winsten.

In 1920 kwam uiteindelijk het grootste deel van de Popefabriek in handen van een concurrent van het eerste uur: Philips in Eindhoven.

Ook Venlo profiteerde van de nieuwe stoomkracht. In allerlei bedrijfstakken werd stoom toegepast. Bekijk maar eens de advertenties hierna.

Lomstraat 12.

Telefoon 85.

Wed. H. H. Uyttenbroeck,
♦ ♦ ♦ **VENLO.** ♦ ♦ ♦

Stoomboekdrukkerij. ♦ Boekbinderij.
Perforeerinrichting. ♦ Papierhandel. ♦ Advertentiebureau.

Bron 9. Advertentie uit 1901.

Bron 10.
Advertentie uit 1915.

STOOMBIERBROUWERIJ
en
IJSFABRIEK
„La Belle Alliance”
Firma L. A. Wolters,
- VENLO. -
Telefoon 221.
DUITSCHÉ en HOLLANDSCHE
BIEREN.

Bron 11.
Advertentie uit 1911.

Stoomweverij M. Rutten,
Telefoon no. 7. **HORST,** Telefoon no. 7.
Klaasstraat 21. **Filiaal VENLO,** Telefoon 213.
Specialiteit in Bedden, Linnen
en complete Huwelijksuitzetten.
Alles solied eigen fabrikaat.

8. Bekijk de bronnen 9, 10 en 11. In welke Venlose bedrijven werd stoomkracht gebruikt?

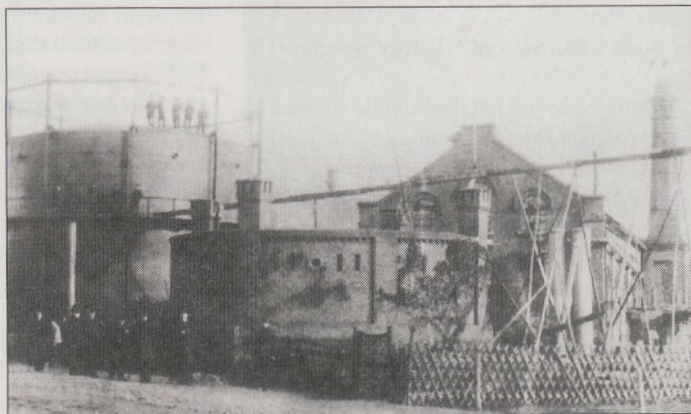
In 1862 kreeg de stad er een andere energiebron bij. In dat jaar werd namelijk een gasfabriek gebouwd. Je ziet die op de foto hieronder. Het gas werd verkregen door verhitting van steenkolen. De directeur van de gasfabriek ontving iedere maand honderd gulden van het gemeentebestuur. Voor dat bedrag moest hij zorgen dat er voldoende straatverlichting in de stad was. De straatlantarens brandden immers op gas. De directeur had de gewoonte het licht zeer vroeg uit te draaien. Vooral de reizigers van de laatste treinen ondervonden daarvan veel last. Strompelend en mopperend moesten zij hun weg van het station naar huis zoeken.

9. a. Waarom draaide de directeur het licht vroeg uit?
b. Wie zorgt tegenwoordig voor de straatverlichting? Welk voordeel heeft dat?
10. Bekijk bron 12.
a. Welke nieuwe energiebron was in de jaren 1912-1914 sterk in opkomst?
b. Welk voordeel heeft deze nieuwe energiebron boven gas?

Bron 12.

Overzicht van geplaatste motoren in Venlo.

jaar	1912	1913	1914
gasmotoren	44	45	25
electromotoren	16	31	44
stoommachines	19	18	18

De voormalige Venlose gasfabriek op het 'Gaas'plein (nu Mgr. Nolensplein).

kleio

nummer 1/94
pagina's 34 en 35

RECENSIES

In 't kort

In 't kort is een rubriek waarin maandelijks de uitgaven die bij de redactie zijn ontvangen worden aangekondigd.

Een selectie uit deze boeken wordt in een later nummer van *Kleio* besproken.

Het boek *Sranan, cultuur in Suriname* is het resultaat van een nauwe samenwerking tussen het Museum voor Volkenkunde in Rotterdam, het Surinaams Museum in Paramaribo en het Koninklijk Instituut voor de Tropen. Onder redactie van Chandra van Binnendijk (Paramaribo) en Paul Faber (Rotterdam) hebben een groot aantal auteurs getracht met hun bijdragen een brug te slaan tussen twee continenten. Het woord 'cultuur' is hier breed opgevat. Ook het dagelijks leven verschijnt ten tonele. Het kleurrijke geheel is voorzien van een grote hoeveelheid foto's. Er is een literatuuroverzicht opgenomen ingedeeld naar bevolkingsgroep. Het boek verscheen in 1992 (uitgeverij KIT), telt 157 bladzijden en kost f45,-. ISBN 90 6832237 0.

Gaama Duumi, Buta Gaama is een fraai uitgegeven boek over het overlijden en de opvolging van Aboikoni, grootopperhoofd van de Saramaka bosnegers. Ben Scholtens, Gloria Dekker, Laddy van Putten en Stanley Dieko zijn de auteurs van dit bijzondere verslag. Gaama Aboikoni was een vooraanstaand opperhoofd, die van 1951 tot 1989 een van de zes Surinaamse bosnegerstam-

men leidde. Hij beschikte over een zekere mate van autonomie.

Dit boek van 206 bladzijden, uitgebreid geïllustreerd, voorzien van noten, ruime literatuuropgave en een samenvatting in het Engels, is een unieke bron. Uitgegeven door de afdeling Cultuurstudies van het Ministerie voor Onderwijs en Volksontwikkeling in Suriname, prijs f80,-. ISBN 99 9141013 9.

Bij uitgeverij Prometheus verscheen *Holland Houtland*, een geschiedenis van het Nederlandse bos. Auteur Jaap Buis studeerde bosbouw aan de Landbouw Universiteit. Hij stelt zich de vraag of Nederland wel zo'n bosrijk land is geweest. De naam 'Holland/Houtland' heeft waarschijnlijk te maken met een mogelijk aaneengesloten duinbos dat zich uitstreckte van Alkmaar tot Den Haag. In de archieven komt dit gebied terug onder de naam 'wildernisse'.

De paperback van 243 bladzijden is voorzien van een uitgebreide chronologie van de Nederlandse bosgeschiedenis, literatuuropgave en register. ISBN 90 5333200 6.

In een vertaling uit het Italiaans (1989) verscheen bij de wereldbibliotheek *Extasen, een ontcijfering van de heksensabbat* door de historicus Carlo Ginzburg. Meer dan drie eeuwen werden overal in Europa mannen en vrouwen van hekserij beschuldigd en onder foltering tot een 'bekentenis' gedwongen. Ginzburg analyseerde deze beschrijvingen, die tegenwoordig meer als resultaat van de obsessies van inquisiteurs en rechters worden beschouwd. De studie is al in vele talen verschenen en kreeg overal lovende kritieken.

De paperback telt 400 bladzijden, is voorzien van illustraties, noten en een personen- en plaatsnamenregister. Prijs f59,50. ISBN 90 2841607 2.

Foute foto's, geschreven door Louis Zweers en Tineke Luijendijk en uitgegeven bij de Walburg Pers, geeft een beeld van de geïllustreerde pers tijdens de Tweede Wereldoorlog. De auteurs beschrijven het Duitse propaganda-apparaat en besteden uitvoerig aandacht aan de collaboratie van de publicatiebladen. Het boek bevat een groot aantal foto's in zwart/wit en is een aanwinst voor de

schoolbibliotheek.

Om de prijs hoeft u het niet te laten: f29,50 voor 120 bladzijden, 36 met tekst en uitleg, de rest met grote foto's en een summieri toelichting daarop. ISBN 90 6011865 0.

Dirk Jan Wolfram promoveerde op een studie voortgekomen uit een groot onderzoek naar verzuiling in Nederland waarbij lokale verschillen de rode draad dienden te zijn. Wolfram nam Harderwijk en Ommen voor zijn rekening. In zijn *Bezwaarden en verlichten, verzuiling in de Gelderse provincie Harderwijk 1850-1925* komt Ommen niet meer apart voor. Het gebeuren in beide plaatsen bleek te zeer te verschillen om onderling te kunnen vergelijken! Dit bij Het Spinhuis uitgegeven boek van 324 bladzijden kost f37,50. ISBN 90 7305263 7.

Het pijnlijk herstel behandelt de wederopbouw van het openbaar bestuur in Gelderland 1944-1947. Auteurs zijn J.H.J. van den Heuvel en A.C. van Heusden-Steutel. In zes overzichtelijke hoofdstukjes worden de bestuurlijke ontwikkelingen beschreven, waarbij bijzondere aandacht uitgaat naar de rol van de burgemeester.

Het boekje heeft 110 bladzijden, is voorzien van noten, personenregister en literatuuropgave. Het bevat tevens foto's van vooraanstaande ambtsdragers. Prijs f29,90. ISBN 90 2322788 3.

Het bereikte ons wat laat, maar bijzonder interessant is het boek van André de Laet, *Nu is er ook toen, een geschiedenis van de tijd*, of: een relaas van tien eeuwen westerse creativiteit.

In 208 bladzijden wordt het fenomeen tijd behandeld. De auteur tracht duidelijk te maken hoe de hedendaagse tijdbeleving zich heeft ontwikkeld uit de middeleeuwse. De Laet eindigt met een sonnet van zijn landgenoot Herman de Coninck. Of hij hiermee het mysterie van de tijd heeft opgehelderd, kan ik niet beantwoorden (ik heb de indruk van niet).

Het boek is uitgegeven door Kok/Agora, voorzien van illustraties en een literatuuropgave per hoofdstuk. ISBN 90 2891652 0.

De Almeloze geschiedenisleraar Bert Wartena heeft zijn doctoraalscriptie over het antipapisme in Nederland na WO II uitgegeven bij Kok Kampen onder de titel *Een smeulend vuur*. Wartena heeft onderzoek gedaan naar antipapistische uitingen in dagbladen, opiniebladen en TV-programma's.

Het sober uitgegeven boekje telt 148 bladzijden, en krijgt wat kleur door de interviews met onder andere prof. Goddijn en

mevr. Gardeniers-Berendsen. Een gemiste kans is de afwezigheid van illustraties uit de betreffende periode, die toch ruim voorhanden moeten zijn. ISBN 90 2428219 5.

Onder redactie van Ton Zwaan verscheen als gemeenschappelijke uitgave van Boom en de Open Universiteit de bundel *Familie, huwelijk en gezin in West-Europa*. Het boek bevat, na de inleiding, dertien hoofdstukken en is chronologisch/thematisch opgebouwd. De geijkte vragen komen aan de orde: man/vrouw relatie, wel/geen kinderen, huwelijkse staat etcetera.

De bundel telt 389 bladzijden, is voorzien van een personenregister en een uitgebreide literatuuropgave en kost f44,50. ISBN 90 5352068 6.

Het laatste nummer van jaargang 1993 van *Leidschrift* is een themanummer over 'staatsvorming in vroegmodern Europa'.

Peer Vries geeft met zijn artikel 'De vroegmoderne staat: een analyse' de aftrap. Hier-na volgen nog zes bijdragen waaronder een van P.W. Klein over staatsvorming in het vroegmoderne Engeland.

Het tijdschrift verschijnt driemaal per jaar, losse nummers kosten f10,-. Het secretariaat berust bij de Vakgroep Geschiedenis, Doelensteeg 16, 2311 VL Leiden. Een abonnement (f25,-) en losse nummers zijn te bestellen door het juiste bedrag over te maken op postgiro 5186372 t.n.v. Stichting *Leidschrift*, Leiden, onder vermelding van het gewenste.

Tenslotte nog van de historici/journalisten Veldman en Post *John F. Kennedy, de mythe - de ontluistering, het veranderende beeld van JFK*.

In 263 met een groot lettertype gevulde bladzijden wordt gepretendeerd de mythe te ontluisteren: 'Welke rol speelde Kennedy werkelijk in de Cuba-crisis? Wat was zijn werkelijke bijdrage aan de burgerrechten? etcetera... Ook geven de auteurs hun mening over de film van Oliver Stone en daarmee het ultieme antwoord op de vraag wie nu 'werkelijk' achter de moord op JFK zat(en). Kortom een boek dat misschien door leerlingen gelezen wordt als een film, maar historisch gezien zijn pretenties waarschijnlijk niet waar zal maken.

De paperback is uitgegeven bij BZZToH en is voorzien van foto's, noten en register ontbreken. Prijs f34,50. ISBN 90 6291727 5.

Jan de Ruiter

NEDERLANDS-INDIE

G. Puchinger, *Landvoogd en minister (Groen en zoon, Leiden 1993) 318 blz., met illustraties en register.*

Puchinger is een van onze historici die over een bijzonder grote kennis van de Nederlandse politieke en met name parlementaire geschiedenis beschikken. In zijn studie *Landvoogd en minister* toont hij op grond van origineel archiefonderzoek aan dat enkele landvoogden naast de officiële contacten die via het departement van koloniën verliepen een persoonlijke briefwisseling met de minister onderhielden, waarin tal van bestuurlijke zaken op openhartige wijze aan de orde kwamen.

Dergelijke persoonlijke correspondenties bestonden tussen 1902 en 1916 tussen A.W.F. Idenburg als minister en onder andere Van Heutz, Fock en Van Limburg Stirum als landvoogd. Van Limburg Stirum schreef ook met de ministers Pleyte en De Graaff. Landvoogd De Jonge correspondeerde met De Graaff en Colijn, hetgeen de laatste landvoogd, Tjarda van Starkenborgh Stachouwer ook deed. Tjarda schreef ook nog aan Colijn toen deze premier was, wat hij zeer waardeerde want Tjarda's brieven 'hebben (...) waarde voor mij bij de leiding van de politiek van het Kabinet als geheel'. Colijn meende dat in het kader van de 'ontwikkeling van de staatkundige conventie' in Nederland deze praktijk vanzelfsprekender zou worden. Hij voorzag de toenemende betekenis van het premierschap in ons land zeer juist.

Eigenlijk zijn slechts tien jaren (1921-1931) met het gouverneur-generaalschap van D. Fock en A.C.D. de Graeff, niet gedekt door particuliere briefwisseling.

In de brieven komen enkele thema's regelmatig terug. In de eerste plaats draaide het bij allen om de uitwerking van de ethische politiek. Enerzijds was er de opdracht het land tot zelfstandigheid op te voeden, anderzijds leefde de wens een band met het overzeese gebied te houden en was er geen eenstemmigheid over het tempo waarin de zelfstandigheid diende te geschieden.

Eigenlijk was het land voor ons te groot, zoals Idenburg in 1913 constateerde tegenover zijn gouverneur-generaal Roosenboom en namen de verantwoordelijkheden steeds maar toe.

In dat proces van verzelfstandiging heeft Nederland fouten gemaakt. Een van de ernstigste was het superioriteitsgevoel tegenover de inlanders, ook de hoger geplaatsten. Van Heutz klaagde er al over en schafte de verplichte buiging van de inlander tegenover

kleio

de blanke gezagsdrager af onder het motto: 'Een mensch moet nu eenmaal eens leren staan om vooruit te komen' (115). Ook Van Limburg Stirum vond dat BB-ambtenaren niet met hun tijd meedingen want 'nog steeds behandelt een groot percentage van hen den ontwikkelden inlander uit de hoogte' (181).

In het kader van de verzelfstandiging dienden instellingen als de volksraad een voorname rol te spelen.

Ook hier had Van Limburg Stirum een goede kijk op de ontwikkelingen. Dergelijke instellingen moest de overheid verder laten uitgroeien om revolutie te voorkomen. Idenburg en ook de opvolgers van Van Limburg Stirum stonden op een passiever standpunt. Hun visie was dat zo min mogelijk gezag uit handen gegeven moest worden.

Revolutie in de zin van het verbreken van de band met Nederland was voor alle Nederlandse bestuurders onaanvaardbaar. Minister De Graaff stond in 1931 bij de benoeming van De Jonge als GG nog op het standpunt dat een 'krachtig staatkundig verband met het Moederland, waarbij omtrent de algemene lijnen van de bestuursvoering in Indië de eindbeslissing aan Nederland voorbehouden blijft' (230) uitgangspunt van het beleid diende te blijven. Binnen dat kader zou naar ontwikkeling van zelfbestuur gezien worden en, zoals Colijn schreef, 'de uitkomst van onze taak moet men niet met jaren maar in perioden meten'.

Dat het geen kwestie van jaren werd, kwam door de Japanse inval in 1942 en dat was ook geen toeval. Al vanaf 1900 hadden de landvoogden gewaarschuwd voor de snel stijgende macht van Japan en voor de feitelijke onmogelijkheid Insulinde daar adequaat tegen te beschermen.

Een ander vast thema was het verlangen van Nederlanders in Indië naar meer zelfstandigheid. Men had de idee het wel zonder Den Haag af te kunnen. Al in 1918 waarschuwde Van Limburg Stirum voor deze tendens en schreef dat 'wij geen voet geven aan de gedachte dat Holland Indië op den duur er onder wil houden'. Hij vreesde een opstand, niet van inlanders, maar van redelijk vooruitstevende Nederlanders die we later terugvinden in de kring rond tijdschriften als *De Stuw* en *Kritiek en Opbouw*. Dergelijke mensen werden door het gouvernement in hun loopbaan beperkt. Dit overkwam onder andere Jonkman nog onder Tjarda's beleid (299).

Ook het vraagstuk van de financiën speelde vaak in de brieven. Het woord bezuiniging viel vele malen en dat terwijl er nog zo enorm veel te doen viel op het gebied van ge-

zondheidszorg en onderwijs, om er slechts twee te noemen.

Via de correspondenties laat Puchinger ons kennis maken met de fine fleur van hoge ambtenaren, die een moeilijke taak op zo goed mogelijke wijze vervuld hebben. In onze ogen verstonden zij de 'tekenen des tijds' niet, maar men moet zich afvragen of die tekenen wel zo duidelijk waren. Nederland liep op het punt van koloniaal beleid in vergelijking met Engeland, Frankrijk en België niet uit de pas en het is de vraag of een figuur als Van Limburg Stirum met een meer progressief beleid in de jaren dertig het tij van de revolutie had kunnen keren.

P. van Hees

DDR-HISTORIOGRAFIE

Georgi Verbeeck, *Geschiedschrijving en politieke cultuur. DDR-historici over 'de weg naar het fascisme'* (Acco, Leuven/Amersfoort 1992) 185 blz., f55,75.

Historici in het Westen hebben de DDR-geschiedschrijving lange tijd afgedaan als staats- en partijpropaganda. Alleen in de jaren zeventig was er sprake van enige dialoog tussen Oost- en West-Duitse historici. De geschiedschrijving in de DDR is dus een onontgonnen onderzoeksterrein. In deze zeer doorwrochte, maar soms wat moeizaam leesbare studie onderzoekt de Leuvense historicus Georgi Verbeeck op welke wijze de Oost-Duitse geschiedwetenschappers de opkomst van het nationaal-socialisme hebben behandeld en beoordeeld.

Verbeeck gaat in zijn boek chronologische en vergelijkend te werk. Hij behandelt de stadia van de opkomst van het nationaal-socialisme tot aan de 'Machtergreifung' in 1933 en vergelijkt de DDR-geschiedschrijving met die in de Bondsrepubliek. In de DDR bleef voortdurend dezelfde groep historici met steeds dezelfde opvattingen de toon aangeven. Ondanks kleine verschuivingen waren zij afhankelijk van de geldende politiek van de staat. Pas in de laatste fase van het bestaan van de DDR, na november 1989, kwam daar verandering in.

Een belangrijke rol in de geschiedschrijving speelde de zogenaamde 'Zwei-linien Konzeption'. Historici in de DDR betoogden dat de Duitse geschiedenis zich volgens twee lijnen had ontwikkeld: één lijn had via het conservatisme geleid tot het burgerlijk kapitalisme, dat op zijn beurt een 'logisch' vervolg had gehad in het fascisme. Daartegenover stond een humanistische lijn, die uiteinde-

lijk via de KPD had geleid tot 'het andere Duitsland', de DDR zelf.

Dit concept bood een heldere structuur om de opkomst van het fascisme te verklaren en bood tegelijkertijd een legitimatie van de eigen staat. Het historisch zelfbeeld was een onderdeel van de politiek-ideologische legitimatie van de Boeren- en Arbeidersstaat. Vanzelfsprekend was deze staat niet aangetaast door het fascisme, zoals dat in de BRD noodzakelijkerwijs wel het geval was. Het Nazi-verleden werd dus in de DDR ontkend en ook niet verwerkt.

Het wegdrukken van de schaduwkanten van de eigen geschiedenis is een verschijnsel dat in veel landen voorkomt. In de DDR was het echter volledig vanzelfsprekend. De discussie sinds het begin van de jaren zestig in het Westen over de verwevenheid van het nationaal-socialisme met de voorafgaande 'normale' maatschappijvormen veranderde daar niets aan.

Zozeer was de DDR-historiografie ten aanzien van de opkomst van het fascisme verbonden met de staatsideologie van de DDR, dat Verbeeck wel moet concluderen dat de interpretatiemodellen zonder de DDR geen recht van bestaan meer hadden. Met het verdwijnen van de Oost-Duitse staat moest de geschiedschrijving zoals die zich in veertig jaar had ontwikkeld noodzakelijkerwijs ook verdwijnen.

Bernard Mantel

TWEDE WERELDOORLOG

J.C.H. Blom, *De gijzelaars van St. Michielsgestel en Haaren. Het dubbele gezicht van hun geschiedenis* (Uitgeverij Balans, Amsterdam 1992) 48 blz., prijs f19,50.

Wat kan dit dunne boekje nog te bieden hebben na de royale behandeling van dit thema in het werk van De Jong en vooral na de monografie van De Keizer uit 1979 over de politieke besprekingen daar (*De gijzelaars van Sint Michielsgestel. Een elite-beraad in oorlogstijd*), zo vroeg ik me af, toen ik het in handen kreeg. Welnu, dat laat zich gemakkelijk samenvatten. Blom heeft op verzoek van de Stichting Gijzelaars Beekvluit en Haaren en met behulp van enkele studenten een klein maar fijn werkstuk afgeleverd, een elegant maar ook prijzig tweeluikje, dat de eerdere studies over dit onderwerp compleetert.

In het eerste tafereel wordt voor het eerst op basis van Duitse stukken het beleid van de bezetter jegens deze gijzelaars onderzocht; welke instanties namen het initiatief en waar-

om, wie voerden het beleid uit, hoe werden de gijzelaars geselecteerd en en geïnterneerd en hoe kwam het vervolgens tot aanwijzing voor executie (in vijf gevallen uitgevoerd) of tot snelle of late vrijlating.

Het tweede luik typeert het leven in deze kampen en de beleving van het gijzelaarschap. Blom doet dat door de voornaamste bevindingen van De Jong en De Keizer in grote lijnen bondig samen te vatten en er enkele karakteristieken uit de beleving van de gijzelaars aan toe te voegen. Daarbij komt vooral het tweeslachtige van die ervaringen goed tot uitdrukking. In deze relatief luxe kampen (ook wel getypeerd als 'Hitlers Herrengefängnis') heerste weliswaar incidenteel enige angst, maar die werd toch overschaduwd door de idealistische 'geest van Gestel'. De veelal vooraanstaande gijzelaars ontwikkelden in de kampen namelijk een nieuw gevoel van saamhorigheid en een ver-

heven 'zendingsgevoel' waar het ging om hun rol in het naoorlogse Nederland; samen boden die uitzicht op een betere Nederlandse samenleving na de bevrijding. Maar tegelijk relativiseert de auteur die Gestelse geest door te benadrukken dat in deze mannen-gemeenschappen toch nog veel activiteiten langs de vooroorlogse lijnen plaatsvonden (per religieuze of politieke groep, per regio) en dat het ook in de persoonlijke verhoudingen niet allemaal koek en ei was.

Waar de titel spreekt van het dubbele gezicht van de geschiedenis van deze gijzelaars, slaat dat dus niet enkel op de twee hoofdthema's van het boekje, maar evenzeer op de tweeslachtigheid in de beleving van de daar gegijzelde Nederlandse elite.

H.J.C. Termeer

BIOGRAFIE

Sebastian Haffner, Churchill (Uitgeverij H.J.W.Becht, Haarlem 1993) 166 blz.

Dat de publicist Sebastian Haffner (1907) geen historicus van huis uit is, daarover zullen weinig lezers zich druk maken. Hij is immers een meester in rake typering en heldere formuleringen. Veel geschiedenisdocenten weten dat al sinds zijn *Kanttekeningen bij Hitler* uitkwam (alweer vijftien jaar geleden). Ook *Het Duivelspact, Van Bismarck tot Hitler* en zijn publikaties over Pruisen muntten uit door bondige schrijfstijl en haarscherpe diagnoses. Daarom is het plezierig dat er nu een nieuwe druk is verschenen van Haffners oorspronkelijk in 1980 in het Nederlandse taalgebied uitgebrachte Churchill-biografie. Op de kaft prijkt nog steeds het befaamde portret van Yousuf Karsh, ditmaal onderbelicht (op de cover van de uitgave van 1980 juist overbelicht). De oorspronkelijke tekst dateert overigens al van 1967.

Waarom nu die nieuwe druk? Mogelijk wil de uitgever inspelen op een recent opgeleefde belangstelling voor de grote staatsman. Begin 1993 verscheen namelijk het geruchtmakende boek van de jonge Britse historicus John Charmley, *Churchill: The End of Glory*, dat het voetstuk onder de voeten van Churchill weghaalde. Ondermeer werd de Britse premier verweten in 1940 de kans op een deal met Hitler te hebben laten liggen. Dat dit boek een nieuwe 'Historikerstreit' inluidde laat zich raden; spoedig sprak men van een Second Battle of Britain en *Vrij Nederland* kopte zelfs: 'Winston Churchill: fout in de oorlog?'.

Haffner is een halve eeuw ouder dan Charmley en heeft de oorlog zeer bewust meege-

maakt als Duitse émigré in Engeland. Maar hij toont zich minstens zo goed in staat de levensloop van zijn hoofdpersoon met kritisch-afstandelijk oordeelsvermogen te volgen.

Winston Churchill was militair in hart en nieren, zo leert Haffner ons. Na een vreugdeloze jeugd en een mislukte schoolcarrière koos hij voor een officiersloopbaan; hij was oorlogscorrespondent in de Boerenoorlog en ontsnapte er op spectaculaire wijze uit krijgsgevangenschap. In 1911 werd hij minister van Marine en na het Dardanellen-debacle bekleedde hij nog diverse andere ministersposten. Na een langdurige flirt met de Liberalen keerde hij in de jaren twintig terug in de Conservatieve moederschoot en ventileerde zelfs uiterst reactionaire denkbeelden. Ideologisch stond hij in die jaren niet zo ver van het fascisme af, al was antisemitisme hem vreemd. Bekend is zijn oordeel over Gandhi in 1931: een halfnaakte fakir; stuitend dat die door de onderkoning werd ontvangen! In de jaren dertig - met 'München' als hoogtepunt - fulmineerde de eenzame Churchill tegen alle verschijnselen van slapheid, toegeeflijkheid, appeasement, zelfvernedering en nationale uitverkoop. In 1940 kwam eindelijk zijn finest hour. De vechtjas, de bulldog, ontpopte zich. Hitler zelf gaf hem die gelegenheid. Of, in typisch Haffneriaans proza: "*Zonder Churchill zou Hitler hebben gewonnen en zonder Hitler zou Churchill als briljante mislukkeling en een anachronisme zijn gestorven. Deze twee mannen, die elkaar nooit hebben gezien, liepen zonder het te weten jarenlang op elkaar af en vochten vervolgens een dodelijk duel uit*".

De rest is ook bekend: Bloed, zweet en tranen; Churchills persoonlijke inzet om de Brits-Amerikaanse alliantie te smeden op basis van goede persoonlijke verstandhouding met Roosevelt; Teheran, Moskou, Yalta; de verkiezingsnederlaag midden in de overwinningsroes van de oorlog; de schemerjaren met nog een mislukt premierschap van 1951 tot 1955. Zijn dood in 1965 kort na zijn negentigste verjaardag. Haffner is erin geslaagd in minder dan 150 pagina's tekst een objectief beeld van Churchill te schetsen dat afrekenet met de mythe, zonder de ware betekenis van Churchill te ontkennen. Zwakheden zoals Churchills opportunisme, zijn drankzucht, zijn cynisme, worden gesteld tegenover sterke kanten zoals zijn onverzettelijkheid en doortastende optreden.

De uitgave van 1993 is voorzien van een voorwoord van oud-RIOD-bibliothecaris E.Groeneveld. De bibliografie is aangevuld

kleio

tot 1993. Merkwaardig is dat hierin het boek van de obscure 'revisionistische' historicus David Irving (*Churchill's War*) ontbreekt; die schetste Churchill af als een dronken machtswellusteling.

Jammer genoeg heeft de uitgever drastisch gesnoeid in de vele foto's die Haffners Churchill-uitgave uit 1980 nog zo fraai sierden. Maar dat doet niets af aan de waarde van dit zeer leesbare boek, dat ook in de schoolbibliotheek niet mag ontbreken.

Jan van Oudheusden

KOUDE OORLOG

J. Hoffenaar, G. Teitler (red.), *De Koude Oorlog. Maatschappij en Krijgsmacht in de jaren '50* (Sdu Uitgeverij, 's-Gravenhage 1992) 256 blz.

Deze bundel presenteert de schriftelijke neerslag van de gelijknamige conferentie van mei 1992 en vormt aldus het vervolg op de eerdere bundels G. Teitler (red.), *Tussen crisis en oorlog. Maatschappij en krijgsmacht in de jaren '30* (Dieren 1984) en, zij het in wat breder verband, *Vijftig jaar na de inval. Geschiedschrijving en Tweede Wereldoorlog* ('s-Gravenhage 1990). Hun rijke en gevarieerde inhoud, hun historisch-wetenschappelijke kwaliteit en hun verschijningsfrequentie bewijzen dat de moderne, maatschappelijk georiënteerde militaire geschiedenis ook in Nederland in de lift zit.

Ook dit boek is weer zeer de moeite waard en niet in het minst omdat voor het eerst de Koude Oorlog ook werkelijk als een *historisch* maatschappelijk fenomeen wordt behandeld. Voor diverse artikelen is blijkens het goed gedocumenteerde notenapparaat geput uit tot voor kort strikt geheime politieke en militaire archieven. Het boek getuigt ervan dat de geschiedschrijving van de Koude Oorlog ook in Nederland in een nieuwe, meer volwassen fase is beland.

De veertien artikelen behandelen heel verscheidene onderwerpen. Na een algemene inleiding over de Koude Oorlog volgen eerst artikelen over zijn culturele effecten en over de 'fellow travellers'. Meer direct militair-historisch zijn de bijdragen over de Russische militaire dreiging en de opbouw van de Nederlandse krijgsmacht, over de achtergronden van het ontslag van de chef van de Generale Staf, generaal Kruls, over de Nederlandse afhankelijkheid van de VS ten tijde van de Koreaanse oorlog en over de Nederlandse defensie-industrie.

De gevolgen voor de burgerij staan centraal in de artikelen over de uiteenlopende ideologische reacties op de Russische dreiging,

over de voorbereiding van de burgerbevolking op een Sovjetaanval, op een nieuwe bezetting en op de dreiging van een atoomoorlog. Datzelfde geldt voor de bijdragen over de uitschakeling van particuliere inlichtingendiensten en over de Nederlandse reacties op de Sovjetdreiging in de jaren 1954-1956. In een nabeschouwing worden de hoofdkenmerken van de Nederlandse Koude Oorlog in perspectief geplaatst.

Voor geschiedenisdocenten is deze uitgave de moeite van het aanschaffen zeker waard. Het boek bevat een schat aan nieuwe informatie en literatuuropgaven en enige minder bekende illustraties over een geheel examen-onderwerp.

H.J.C. Termeer

VROUWENGESCHIEDENIS

Fia Dieteren, Els Kloek en Antoinette Visser, *Naar Eva's beeld. De geschiedenis van de vrouw in de Europese cultuur* (Uniepers, Abcoude 1993), 224 blz., prijs f 29,90.

Het boek *Naar Eva's beeld* vormde enkele jaren geleden een steun en toeverlaat voor veel geschiedenisdocenten, die zich voor de taak gesteld zagen het onderwerp vrouwen-geschiedenis te behandelen in het kader van het centraal schriftelijk eindexamen. De eerste druk uit 1987 (Agon Elsevier) was snel uitverkocht, vandaar dat er in 1993 een aangepaste en op bepaalde punten verbeterde uitgave het licht zag.

Het is een prima introductie in het thema vrouwengeschiedenis. In de titel en opzet willen de auteurs laten uitkomen, dat de plaats van de vrouw in de loop van de westerse geschiedenis veelal is gedefinieerd met gebruikmaking van clichés en stereotypen. Elke vrouw kreeg het Maria-ideaal voorgespiegeld. In de praktijk werd de vrouw echter niet vereerd, maar - als Eva - verguisd. De essentie van Eva is immers dat zij het baren van kinderen als straf opgelegd kreeg.

Het stramien van *Naar Eva's beeld* wordt gevormd door de traditionele chronologische indeling van de westerse geschiedenis. Dus treffen we hoofdstukken aan over de vrouw in de klassieke tijd; de middeleeuwen; renaissance en reformatie; verlichting en revolutie; negentiende en twintigste eeuw. Elk hoofdstuk heeft na een korte introductie de volgende bestanddelen: een karakteristiek van het leven van 'de' vrouw; enkele bekende heersersessen of heldinnen; normen, wetten en idealen. Dit stramien is nooit een dwingend keurslijf, maar wordt per periode

naar gelang de bestaande kennis en inzichten door de auteurs op flexibele wijze aangepast. Zo ontstaat een kleurrijk palet van onderwerpen: huwelijkswetgeving bij de Romeinen; nonnen en abdisen; opzienbarende vorstinnen als Elizabeth I of Catharina de Grote; Romantiek; de dubbele moraal van het Victoriaanse tijdperk.

De tekst wordt sterker naar het einde toe. De lezer krijgt het gevoel dat de auteurs - twee Utrechtse universitaire docenten en een hoofd publiekszaken van het Frans Hals Museum - zich met de periode na 1870 op wat vertrouwder terrein begeven. De gedeeltes over de suffragettes, over vrouwen in de wereldoorlogen, vrouwen onder het fascisme en - vanzelfsprekend - de tweede feministische golf zijn allerm minst academisch, maar in vlotte, betrokken stijl gecomposeerd. De betekenis van de ideeënmaaksters van de tweede golf, zoals Simone de Beauvoir en Betty Friedan wordt in bondige termen gekarakteriseerd. Wel is opvallend, dat de auteurs in die moderne tijd nogal dicht in de buurt van Nederland blijven. Aangezien de Europese cultuur centraal staat, is het logisch dat Emma Goldman en Eleanor Roosevelt buiten beschouwing blijven, maar Rosa Luxemburg of Alexandra Kollontai zou je eigenlijk toch wel mogen verwachten.

In een groot aantal illustratieve teksten wordt buiten de hoofdtekst om ingegaan op evenzovele boeiende aspecten, van Isis en de Amazonen tot van Madame Curie en Mata Hari. De lezer treft zo talloze korte biografietjes aan.

De tekst is gelardeerd met honderden afbeeldingen, van de Eva uit het noordportaal van de kathedraal van Autun, tot en met moderne symbolen als Marilyn Monroe en feministische heiligen als Joke Smit. Alleen Madonna lijkt nog te ontbreken. De illustraties zijn voorzien van commentaar, zodat zij naast de hoofdtekst en de illustratieve teksten als het ware een derde verhaal-lijn door heel het boek heen vormen.

Het boek ziet er dus aantrekkelijk genoeg uit, maar zelfs zonder die overdaad aan illustraties zou het een goede kennismaking met vrouwengeschiedenis vormen, niet in het minst vanwege de vlotte schrijfstijl. Dat die af en toe wat te populariserend is - zo behoor je als historicus nooit de term 'het jaar nul' te hanteren - is de schrijfsters graag vergeven. Voor de schoolbibliotheek lijkt me het boek een nuttige aanschaf.

Jan van Oudheusden

KLEIO KRANT

Nieuws van het

VGN

bestuur

In december 1993 vergaderde het bestuur nog twee keer: in verband met de voorbereiding van de Jaarvergadering en van de Jaarstukken, die in dit nummer van KLEIO zijn ingeniet, was er veel te bespreken.

Allereerst echter spraken we over het plotselinge overlijden van Mavo/Vbo-commissielid Ton Kampen, een actieve VGNER, die we node zullen missen.

Uiteraard bleef opnieuw de ontwikkeling rond de tweede fase ons bezig houden, zeker nu *Het advies op hoofdlijnen* door de Stuurgroep Tweede Fase is uitgebracht. In het kader van het Platform VVVO woonden Joke en Hélène een bespreking hierover bij. Ze zullen daarvan uitvoeriger verslag doen.

Staatsinrichting

De OAC drong er bij het bestuur op aan het onderwerp staatsinrichting in de basisvorming goed in de gaten te houden. De commissie vindt dat de staatsinrichting in de meeste schoolboeken onvoldoende en onevenredig aan de orde komt.

Het bestuur zal zich hierover op korte termijn beraden. Wij vinden het een belangrijk probleem.

Contacten

Internationale zaken kwamen ook aan de orde. Hulp aan een aantal Oosteuropese collega's in de vorm van een boekenproject lijkt zinvol. De VGN was aanwezig bij een aantal bijeenkomsten met een historisch karakter: het congres van de Vereniging voor de 20e eeuwse geschiedenis (gewijd aan dekolonisatie), de uitreiking van de Jan Romeinprijs (aan Guido Goossens uit Nijmegen voor zijn scriptie 'Kunst als geschiedenis, geschiedenis als kunst', bijeenkomst 'Mensen in oorlog' in het Legermuseum in Delft georganiseerd door het Historisch Platform, de presentatie van *Pinkas - Geschiedenis van de joodse gemeenschap in Nederland* in het Joods Historisch Museum.

CE-nascholing

De voorbereidingen voor de studiedagen over het CE-onderwerp 'Opstand' zijn alweer in volle gang. U kunt de data alvast noteren: Leiden - 24 september Ridderkerk - 8 oktober

Jaarvergadering

Over de meest recente ontwikkelingen zal zeker gesproken worden op de jaarvergadering op 19 maart a.s. in de Jaarbeurs in Utrecht. Wij hopen daar weer veel van onze leden te ontmoeten.

U wordt dringend verzocht onderstaande bon in te vullen en op te sturen; dan wordt met de lunch op u gerekend!

Tineke Perdeck-Schimmel

Euroclio

Conferentie in Donaueschingen

Van 22 - 27 november was er in Donaueschingen een conferentie over 'Probleme des Geschichtsunterricht in der postkommunistischen Gesellschaften'. Joke van der Leeuw en ik waren daarbij aanwezig.

Het gaat te ver om hier een volledig verslag te doen van de hele conferentie met overzicht van alle lezingen, discussies, werkgroepen. Toch wil ik proberen de algemene indruk die wij aan deze conferentie hebben overgehouden weer te geven.

Duidelijk kwam uit de discussies en gesprekken bij maaltijd en drank naar voren dat de bij het geschiedenisonderwijs in de vroegere communistische staten betrokkenen op zoek zijn naar iets wat in de plaats kan komen van het marxisme. Overigens bleek uit een tekst die een van de deelnemers uit Rusland had meegebracht dat het marxisme-leninisme nog lang niet overal voltooid verleden tijd is. Er werd door de bij deze tekst betrokkenen wel erkend dat het Stalinisme een ontsporing was, maar Marx en Lenin hadden het toch allemaal niet zo slecht gezien. Naast het feit dat een van de inleiders uit Rusland niet kon komen vanwege visumproblemen en zijn gefaxte tekst 'wegens technische moeilijkheden' verminkt aankwam, gaf dit artikel aanleiding tot grote ongerustheid bij collega's uit de vroegere door de Sowjet-Unie bezette gebieden. Opmerkingen als: "ze hebben nog niets geleerd" en "dezelfde lui hebben het nog altijd voor het zeggen" werden geuit. Ook wij kregen een wat vreemd gevoel rond deze hele zaak.

Wat ons ook nogal verontrustte waren de sterk nationalistische tendensen in de lezingen van inleiders uit de vroegere communistische staten en in de opmerkingen tijdens de discussies. Dit nationalisme heeft het in zich om tot radicalisme en discriminatie uit te groeien, als dit al

Rectificatie voor Mavo/Vbo docenten met examenklassen Geschiedenis en Staatsinrichting

Bij de in het nummer van november 1993 in de KLEIO genoemde punten blijkt uit mededelingen van het CITO dat:

- het aantal vragen bij de MAVO/VBO examens geen 'ongeveer 35' maar beslist meer zal bedragen;
- het aantal woorden bij een opstelachtige vraag er wel bij vermeld zal worden.

Alle andere genoemde punten, met uitzondering van bovengenoemde, blijven ook voor Mavo/Vbo gelden.

niet gedeeltelijk gebeurd is. Hulp bij het opstellen van nieuwe curricula in de postcommunistische staten is dringend geboden. Alleen praten op ambtelijk niveau is niet voldoende. Wij denken dat vooral intensief contact tussen didactici van universiteiten en hogescholen én docenten in het voortgezet onderwijs kan helpen voorkomen dat de bovengenoemde negatieve ontwikkelingen een gevaar gaan opleveren voor de vrede en veiligheid in Europa en de wereld.

Ook hebben wij uit de gesprekken (wat praten historici toch véél) opgehaald dat veel Duitsers niet begrijpen waar de Nederlandse angst voor het grote Duitsland vandaan komt. Het Clingendael-rapport over het Duitslandbeeld bij Nederlandse jongeren is in de BRD vrij algemeen bekend. Enkele jaren geleden zijn resultaten bekend geworden van onderzoek in de BRD zelf die deels hetzelfde negatieve beeld over 'de Duitsers' laten zien.

Overigens was het niet de hele week serieus gepraat. Er werd ook uitgegaan en daarbij kwam het tot het zingen van voor elk land representatieve liederen. Joke en ik konden niet veel meer bedenken dan 'Sinterklaas kapoentje' en 'de uil zat in de olmen'. Vooral dit laatste lied was toepasselijk in het Schwarzwald! Tot slot willen wij iedereen adviseren in *Uitleg* e.d. te letten op aangekon-

Stuur deze bon vóór 1 maart a.s. naar: Administratie VGN, Antwoordnummer 43213, 2504 WB Den Haag.

Ja, ik kom naar de jaarvergadering en zal gebruik maken van de lunch!

Naam

Adres

Postcode

Woonplaats

digde internationale conferenties van bijvoorbeeld de Raad van Europa, omdat deelnemen aan zo iets van groot belang is om te komen tot een beter begrip van elkaar in Europa. Voor de meeste van deze conferenties zijn beurzen beschikbaar.

Hélène Budé-Janssens

Haags Historisch Museum

Haagse Popmuziek van 1955 tot 1970

Sporen van het 'Liverpool van Nederland', beatstad nummer 1. Den Haag, zijn te zien en te horen tot en met 15 mei in het Haags Historisch Museum. In de tentoonstelling wordt gezocht naar de oorzaken van de vroege uitbarsting van beatmuziek in Den Haag.

Omgeven door muziek en filmbeelden krijgt de bezoeker een tijdsbeeld voor ogen, gevormd door kleding, platenhoezen, kunst uit de Haagse jaren 60. Een aparte plaats is ingeruimd voor muziekhandel Servaas waar veel beatmuzikanten hun gitaren en versterkers kochten.

Moet u les geven over de jaren 60 of over het CE-onderwerp van dit jaar m.b.t. Nederland en zeggen Indo-rock, Nederbeat, Golden Earrings, The Motions, Supersister en

Shocking Blue u niet zoveel, grijp uw kans!!! Ga kijken en luisteren en duik in een apart stuk Haags verleden.

Haags Historisch Museum
Korte Vijverberg 7
2513 AB Den Haag
Tel. 070-3646940

Nationaal Vakbondsmuseum

Albert Hahn

Tot en met 3 april organiseert het Nederlands Persmuseum in het Vakbondsgebouw aan de Henri Polaklaan in Amsterdam een tentoonstelling over Albert Hahn, de 'hoftekenaar van de sociaal-democraten'.

Als geschiedenisdocent kom je niet om Hahn heen. Ieder lesboek over de laatste eeuw bevat zeker een of meer van zijn karikaturen en bij centrale examens worden ze ook regelmatig gebruikt. De tekeningen over de spoorwegstaking van 1903 en de karikaturen van Kuiper zijn bijna overbekend.

De tentoonstelling omvat een grote hoeveelheid van Hahn's politieke prenten en ook ander werk: ontwerpen voor politieke affiches en brochures, reclame voor het bedrijfsleven en ontwerpen voor boekomslagen.

Foto's en documenten geven inzicht in de sfeer waarin Hahn werkte. Hij gebruikte zijn talenten als propagandist van de socialistische beweging. Kunst moest gemeenschapskunst zijn, toegankelijk w.b. stijl en uitgevoerd in een techniek waardoor het kunstwerk voor zoveel mogelijk mensen beschikbaar zou zijn. De kunst zou door haar beschavende werking de arbeidende klasse opvoe-

den in haar menszijn en bewust maken van haar positie. Bij de tentoonstelling verscheen een publicatie over Hahn en zijn werk door Marien van der Heijden (Uitgeverij Thomas Rap, Amsterdam 1993) 168 blz., 140 afbeeldingen gedeeltelijk in kleur, prijs f45,-).

Nationaal Vakbondsmuseum
Henri Polaklaan 9
Amsterdam
Tel. 020-6241166.

IIAV

Het Internationaal Informatiecentrum en Archief voor de Vrouwenbeweging in Amsterdam is met haar collecties verhuisd naar de Gerardus Majellakerk aan het Obiplein 4 (stadsdeel Zeeburg). Voor informatie, documentatie en studie ter plekke kunt u terecht op maandag van 12.00-17.00 uur; dinsdag 10.00-19.00 uur; woensdag t/m vrijdag 10.00-17.00 uur. De administratie zit voorlopig nog op Keizersgracht 10, 1015 CN Amsterdam. Tel. 020-6244268/6224500. Hier kunt u terecht met schriftelijke en telefonische vragen.

Verzetsmuseum Amsterdam

Uit het album van een amteurfotograaf - Amsterdam 1942-1945

Tijdens de Tweede Wereldoorlog hebben natuurlijk niet alleen beroepsmensen gefotografeerd. Ook toen waren er heel wat ervaren en goed uitgeruste amateurs, die de

dagelijkse omstandigheden vastlegden. Deze tentoonstelling bevat zo'n 50 foto's van verzetsman K.F.H. Bönnekamp, die met een Agfa-camera de fietsenvordering, propaganda-affiches, jodenvervolging en de gevolgen van voedsel- en brandstoftekort opnam.

De Verzetstram

Van zondag 20 t/m zondag 27 februari rijdt de Verzetstram, een authentieke vooroorlogse tram, een vaste route door Amsterdam. U rijdt langs verschillende lokaties in de stad die te maken hebben gehad met de Februaristaking in 1941 en andere oorlogsgebeurtenissen.

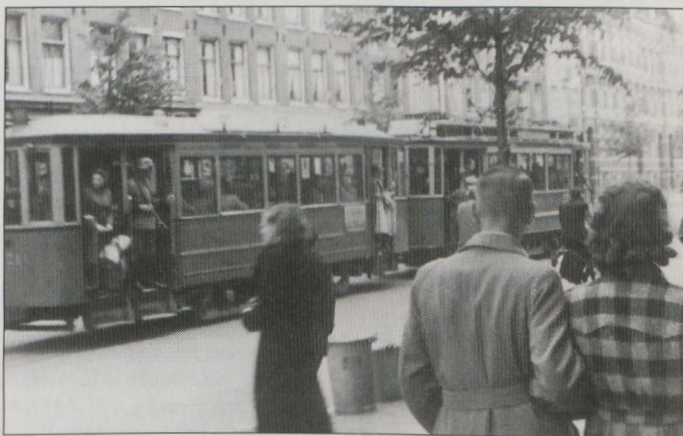
De tram vertrekt vanaf het stationsplein (Victoriahotel) en rijdt langs het Jonas Daniël Meijerplein, de Hollandsche Schouwburg, de Roeterstraat en de Van Woustraat naar het Verzetsmuseum. Tijdens de rondrit wordt verteld over de gebeurtenissen die destijds plaatsvonden.

Als u mee wilt rijden moet u (en ev. uw leerlingen) zich van tevoren opgeven bij het Verzetsmuseum. De tram rijdt viermaal per dag (9.00, 11.00, 13.00 en 15.00 uur). Een rondrit duurt 45 min. en kost f8,50, inclusief entree in het museum, waar scholieren aansluitend een rondleiding krijgen.

Van februari tot februari Opkomen tegen racisme in Nederland en Duitsland

Dit is een fototentoonstelling in de voorlichtingsruimte van het Amsterdamse stadhuis op het Waterlooplein. Er wordt een beeld gegeven van de protesten tegen vreemdelingenhaat en racisme in beide landen en van de mogelijkheid tot harmonieus samenleven.

Verzetsmuseum Amsterdam
Lekstraat 63
1079 EM Amsterdam
Tel. 020-6449797.

NOODKREET

In het kader van de basisvorming zal ik in het schooljaar 95/96 overgaan op een nieuwe methode in de derde klas. Vooralsnog moet ik verder met het oude boek. Ik kom echter 30 à 40 exemplaren tekort voor het komend schooljaar en bij de boekhandel blijken geen exemplaren meer verkrijgbaar. Wie helpt mij uit de nood en heeft nog beschikbare boeken of weet nog exemplaren. Belt u mij dan kom ik ze graag van u of uw school overnemen.

Het gaat om:
Kijk op de tijd, 3 M/H (Heidt e.a.), leerlingenboek en werkboek, 1e druk 4e oplage, ISBN 90 208 4123 8.

Mw. D.G. Ankersmit
IVO School "t Heuveltje"
Tel. 023-246246 (school), 020-6143114 (privé).

PINKAS

Geschiedenis van de joodse gemeenschap in Nederland Een handreiking voor het onderwijs

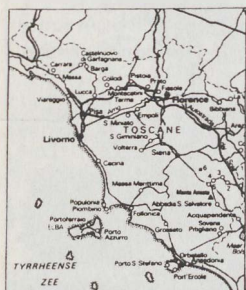
Deze publicatie van het Nederlands-Israelitisch Kerkgenootschap en de SLO, van de hand van Eveline Bakker, Hanna Blok, Leo Dalhuisen, Henny van het Hoofd en Jos Letschert, wil docenten helpen bij hun onderwijs m.b.t. de multiculturele samenleving. De brochure moet de afgelopen maand op uw school zijn aangekomen. Alle geschiedenisleraren van Nederland werkzaam in het VO krijgen hem.

De brochure bevat een hoofdstuk over waarden en normen en een serie van drie lessen over de joodse gemeenschap in Nederland (nieuwkomers in de 17e eeuw, deel van de Nederlandse samenleving, Nederlandse joden in de 20e eeuw). Een uitgebreide literatuurlijst en suggesties voor het verwerven van meer achtergrondinformatie sluiten de brochure af.

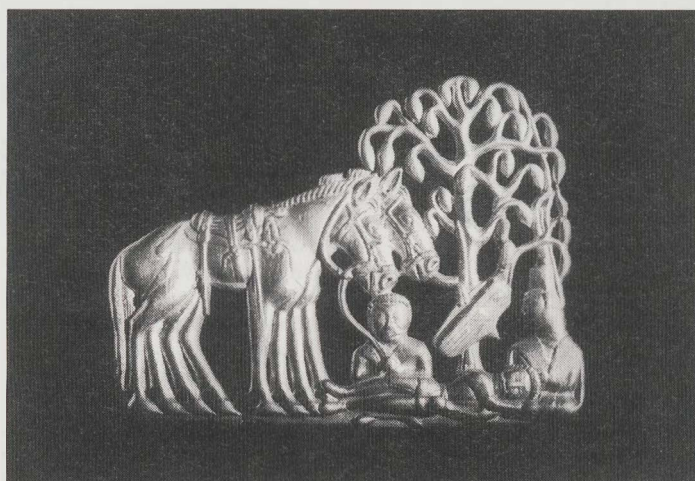
Zolang de voorraad strekt is het boek na te bestellen bij het Nederlands-Israelitisch Kerkgenootschap, Van der Boechorststraat 26, 1081 BT Amsterdam, tel. 020-6449968.

Toscana

In opdracht van de Interscolaire Vaksectie Geschiedenis en Staatsinrichting organiseert Nico Stam in de Herfstvakantie van 1994 (vrijdagavond 14 t/m zaterdag 22 oktober) een 9-daagse studiereis naar Toscane.

U bezoekt o.a. Pisa, Lucca, Volterra, San Gimignano, Siena en ... Florence. Reissom vanaf f 1135,-. Inlichtingen: N. Stam, Kortenaarstr. 5, 5102 BV Dongen, tel: 01623 - 20856.

Nieuwe Kerk Amsterdam

Het Rijk der Scythen

Tot en met 10 april is deze tentoonstelling van voorwerpen uit de Hermitage in Sint Petersburg te bezoeken. Samen met maquettes van een grafheuvel en een audiovisueel programma over geloof, leefwijze en woonomgeving van de Scythen, geven zij een beeld van dit nomadenvolk dat in de Oudheid tussen de Zwarte zee en Mongolië rondzwierf.

Van de Scythen is niet veel bekend. Tsaar Peter de Grote verzamelde gouden voorwerpen die in Siberië gevonden werden. Zijn uiterst fraaie collectie is de basis van het Scythenbezit van de Hermitage. Van deze voorwerpen is niet bekend waar en hoe zij gevonden zijn, alleen zo nu en dan wanneer Tsaar Peter ze verwierf. Het moeten grafgiften zijn geweest, zoals die ook nu nog gevonden worden.

De Scythen bouwden voor hun dode leiders geweldige grafheuvels, koerganen, die werden ingericht op een luxieus bestaan in het hiernamaals. Een voorbeeld van zo'n grafheuvel met inhoud is op de tentoonstelling te zien. Als bijgiften werden juwelen, wapens, paardenuitrustingen, amforen met wijn en ketels vlees gevonden. Verder gouden bekken en vazen, en fragmenten kleding: met bont afgezette tunieken, broeken en geborduurde laarzen (ook dameslaarsjes met versierde zolen, waarop zo te zien niet veel gelopen werd).

Het goede van deze tentoonstelling is, vergeleken met andere over de 'schatten' van culturen in het verleden, dat geprobeerd is ook een idee te geven van het doen en laten van

de stammen. Een ideale bron daarvoor is Herodotus. In het vierde boek van zijn *Historiën* vertelt hij wat hij over de Scythen gehoord heeft. In de toelichtingen en het diaklankbeeld wordt van zijn informatie uitgebreid gebruik gemaakt. En als je de tentoonstelling binnenkomt, bots je er onmiddellijk op: je treedt een grafheuvel binnen door een kring van wachters, dode mannen op dode paarden die op een ingenieuze manier opgespiet werden, zodat zij rechtop stonden aldus Herodotus.

Deze tentoonstelling is kunsthistorisch en didactisch zeer geslaagd. Een aanrader voor de lentevakantie voor uzelf - en goed te bezoeken met oudere leerlingen (ze moeten natuurlijk wel willen kijken!). Wilt u er iets mee in de klas: van Herodotus zijn goede vertalingen in omloop, bijvoorbeeld die van Dr. Onno Damsté, uitgegeven in Fibula Klassieke Reeks (Bussum 1968, met hedrukken in latere jaren)

De bijbehorende catalogus, met vele afbeeldingen is uitgegeven door Waanders en kost f25,- (luxe gebonden editie f39,50). Hij bevat een uitgebreide historische en kunsthistorische achtergrondinformatie.

Conferentie Starters II

De traditie die vorig jaar in ere werd hersteld, namelijk een conferentie voor beginnende leraren, werd ook dit jaar voortgezet. Ik was op beide conferenties aanwezig.

Dit jaar vond de conferentie plaats op 4 en 5 november, weer in Vught. Ook nu was het weer heerlijk om twee dagen weg te zijn en allerlei interessante en nieuwe dingen te horen.

Ten eerste de workshops. Dat was een goede mix van de inhoudelijke kanten van het vak en de didactische, van zelf actief zijn en de leerlingen actief laten worden, van 'oude' en 'nieuwe methoden. Ook was er rekening gehouden met de terugkomers van vorig jaar, zodat die niets dubbel kregen. Na aandacht voor de rol van de televisie in de les, werd ons de fijne kneepjes van het vertellen van een anecdote bijgebracht. In de derde ronde kwam het vertellen van een verhaal en computers aan bod.

's Avonds was er een presentatie van de Stichting Film en Wetenschap over het gebruik van originele filmbeelden, zonder commentaar. De volgende dag hadden we het over leerproblemen en kregen we een enthousiast verhaal over actualiteit in de geschiedenisles of over omgevingsgeschiedenis.

Een tweede aspect dat ik naar voren wil halen zijn 'de wandelgangen', het contact met andere beginners en met de workshopgevers. Zoals iedereen weet is het fijn om met mensen te kunnen praten, die precies weten waar je het over hebt. Net als vorig jaar was ook dit onderdeel weer heel plezierig, gezellig en leerzaam. Want ook onder de maaltijden en de borrel werd er over geschiedenis gepraat, werden er tips gegeven en gegevens uitgewisseld.

Ten derde vind ik dat de organisatie van de conferentie wel een pluim verdient heeft. Het zat weer goed in elkaar, de omgeving was uitstekend (niet in de laatste plaats vanwege het culinaire gedeelte), het was interessant en gezellig. Kortom, ontspannende en inspirerende dagen, even een onderbreking van het gewone leven, waarna je weer fris verder kunt.

Ik wil besluiten met de opmerking van één van de deelnemers, dat het toch wel bijzonder is dat je twee dagen lang vrij krijgt om nieuwe kennis op te doen en te praten met andere beginnende collega's. We hebben genoeg onderwerpen aangedragen om volgend jaar een Starters III te organiseren. Hopelijk zal dat ook gebeuren.

Martin Bezemer

Balans per 31 december 1993 met vergelijkende cijfers per 31 december 1992

	31-12-1993	31-12-1992		31-12-1993	31-12-1992
Liquide middelen	310.203,52	373.554,43	Crediteuren	107.509,03	158.445,25
Debiteuren	23.725,31	3.705,01	Vermogen	30.019,80	270.814,19
Inventaris	3.600,--	2.000,--			
	<u>337.528,83</u>	<u>429.259,44</u>		<u>337.528,83</u>	<u>429.259,44</u>

Rekening van baten en lasten 1993 met begroting 1994

Baten	Begroting 1993	Werkelijk 1993	Begroting 1994
Contributies	160.000,--	168.798,75	170.000,--
Abonnementen	21.000,--	21.993,25	22.000,--
Advertenties Kleio	10.000,--	11.568,70	10.000,--
Donaties	---	175,--	200,--
Verkoop VGN-uitgaven:			
Kleio-Didactica 6 tm 18	600,--	1.211,40	600,--
Kleio, losse nrs.	400,--	728,85	400,--
"Vertrouwde Patronen"	11.000,--	6.935,--	300,--
Diskettes Cliotest	---	1.900,--	1.000,--
Conferenties/reizen e.d.:			
Pabo-studiedag	---	840,--	850,--
Didaktiekconferentie	---	14.151,60	14.000,--
Excursie Legermuseum	---	872,--	---
Reis Mexico	---	89.370,--	---
Starters-conferentie	---	600,--	1.500,--
Onvoorziene baten	---	935,71	---
Intrest	30.000,--	23.376,36	20.000,--
Nadelig saldo	43.000,--	40.794,39	40.500,--
	<u>276.000,--</u>	<u>384.251,01</u>	<u>281.350,--</u>

Lasten	Begroting 1993	Werkelijk 1993	Begroting 1994
Kleio	110.000,--	108.157,25	110.000,--
Verzendkosten Kleio	15.000,--	12.905,84	15.000,--
Bestuur	25.000,--	26.329,93	27.000,--
Administratie	26.000,--	25.271,54	28.000,--
Algemene vergaderingen	5.000,--	2.960,90	5.000,--
Afdelingen/reg. aktiv.	1.000,--	387,40	500,--
Normbesprekingen CE	2.500,--	6.058,80	6.000,--
Commissies:			
PABO	3.200,--	3.155,90	3.500,--
MAVO/LBO	2.500,--	2.005,05	2.500,--
HAVO/VWO	3.500,--	2.476,25	3.000,--
Redactie Kleio	8.000,--	8.625,10	9.000,--
Didactiviteitencie.	3.500,--	4.763,50	4.750,--
Onderwijs Advies Cie.	3.500,--	2.483,70	3.000,--
Intercie. NHG/VGN	1.500,--	1.498,71	1.500,--
Volwasseneneducatie	3.000,--	2.156,40	2.500,--
Cliomatica	3.000,--	3.263,08	3.500,--
Vrouwengeschiedenis	3.000,--	2.294,60	3.000,--
Basisvorming	3.000,--	1.543,10	3.000,--
Internationalisering	2.500,--	1.603,10	2.500,--
Huib de Ruyterprijs	1.000,--	1.000,--	1.000,--
Contributies binnenland	300,--	386,15	400,--
Contributies buitenland	---	2.030,--	2.000,--
Internat. samenwerking	---	---	4.200,--
Platform VVVO	500,--	229,40	500,--
Ledenwerving/PR	5.000,--	9.656,62	7.500,--
Afschrijving inventaris	2.000,--	3.798,78	1.800,--
Nascholingsactiviteiten	9.000,--	59,74	---
Pabo-studiedag	---	1.186,45	1.200,--
Didaktiekconferentie	---	16.552,70	16.500,--
Excursie Legermuseum	---	972,75	---
Startersconferentie	---	5.669,05	6.000,--
Reis Mexico	---	89.370,--	---
Diskettes Cliotest	---	392,40	---
Onvoorziene kosten	2.000,--	5.921,10	2.000,--
"Vertrouwde Patronen"	6.500,--	4.085,72	---
Lustrum 1993	25.000,--	25.000,--	---
Reservering lustrum '98	---	---	5.000,--
	<u>276.000,--</u>	<u>384.251,01</u>	<u>281.350,--</u>

(*) Zie toelichting in Financieel Jaarverslag

Berlijn en de nieuwe Bundesländer

**10-daagse reis naar Berlijn, Potsdam, Wittenberg, Erfurt, Gotha, Weimar, Eisenach
donderdag 5 mei t/m zaterdag 14 mei**

Het CE-onderwerp 'Duitsland' heeft al veel stof doen opwaaien en aanleiding gegeven tot tal van publikaties en nascholingsactiviteiten. In het niet aardig, leerzaam en ontspannend vlak voor het examen enkele zenuw- en cultuurcentra van Duitsland te bezoeken, die in de meer of minder recente geschiedenis een rol gespeeld hebben? De vakantie rond Hemelvaartsdag biedt daartoe de gelegenheid.

Het (voorlopige) programma omvat zes overnachtingen in Berlijn en drie in Erfurt. Er zal gereisd worden met een luxe tourbus. De heen- en terugreis duren ieder een dag.

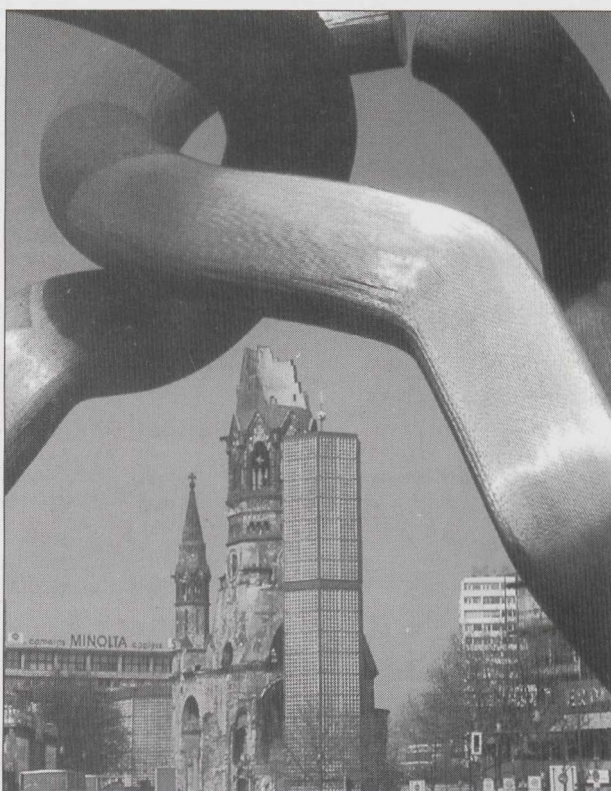
Berlijn

Hier staan ondermeer een stadsrondrit op het programma en bezoeken aan het Rijksdaggebouw, het Museuminsel, Schloss Charlottenburg, het Egyptisch museum etcetera.

Er wordt een dagtocht gemaakt naar Potsdam, waar we het Duitse Versailles, het slot Sanssouci, bezoeken en verder het slot Cecilienhof en de oude binnenstad met 'das holländische Viertel'. Natuurlijk is er ook een dag uitgetrokken om naar eigen inzicht door te brengen.

Erfurt

Na het bezoek aan Berlijn vertrekken we met de bus naar Erfurt. Onderweg brengen we een bezoek

aan Wittenberg, waar in Luthers voetsporen zal worden getreden. Misschien kan een korte kennismaking met Leipzig ook nog gerealiseerd worden.

We doorkruisen in de volgende dagen Erfurt zelf en bezoeken ook Gotha, Jena en Weimar, bekende plaatsnamen voor historici.

Op de terugreis wordt Eisenach aangedaan; naast het Bachmuseum is de hooggelegen Wartburg hier de bestemming.

De reis is voor VGN-leden en hun introducés. Er wordt overnacht in tweepersoonskamers

met douche en toilet. De verzorging geschiedt op basis van logies en ontbijt. De reisverzekering is in de reissom inbegrepen.

Reissom: **f1295,-** voor leden, niet leden betalen **f100,-** meer!

Niet inbegrepen zijn: maaltijden (behalve dus het ontbijt), entrées, annuleringsverzekering.

U kunt zich opgeven voor de reis door een briefkaart te sturen of te bellen naar Johan Raven, Kinkhoorn 8, 9051 MJ Stiens. Tel. 05109-4050. De aanbetaling van f100,- per persoon geldt als bewijs van inschrijving. Maak dit bedrag over op postgiro 128701 t.n.v. Penningmeester VGN te Den Haag o.v.v. Berlijn 1994.

Het aantal deelnemers is beperkt tot vijftig. Plaatsing geschiedt op volgorde van binnenkomst van uw betaling.